

OVER GRENZEN

Joanne Nihom

OVER GRENZEN

Mijn leven in Israël

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Ontwerp omslag: T4Design
Omslagillustratie: Sophie Kay
Foto achterkant omslag: Marieke Timp
Lay-out binnenwerk: Studio Mol

ISBN 978 90 435 3554 0
ISBN 978 90 435 3555 7 (e-book)
NUR 320
www.kokboekencentrum.nl

© 2021 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Dit boek draag ik op aan mijn ouders,
Harry en Marijke Nihom-Sluyser.

Jullie brachten me de onvoorwaardelijke liefde voor Israël bij,
ongeveer vanaf dat ik in de wieg lag. Jullie geloof in een betere wereld
en jullie tomeloze inzet daarvoor, is de leidraad in mijn leven.

september 2020

◇ Voor Alef, de letter waar het alfabet mee begint
in het Arabisch en het Ivriet –
twee semitische talen,
zusters eeuwenlang.

◇ Mogen we de taal vinden
die ons naar het
enige thuis dat er is, zal leiden –
naar elkaars harten.

◇ *Ibtisam Barakat*

◇ *Uit: Tasting the sky. A Palestinian childhood*

INHOUD

1. Over Mijn Grenzen	9
2. Over Verleggende Grenzen	27
3. Over Vredes Grenzen	61
4. Over Bruggende Grenzen	83
5. Over Scheppende Grenzen	111
6. Over Andere Grenzen	143
7. Over Rakende Grenzen	169
8. Over Mensen Grenzen	197
9. Over Cultuur Grenzen	215
10. Over Treffende Grenzen	243
Epiloog	267
Woord van dank	269
Meer informatie over organisaties en mensen	271
Literatuurlijst	272

Alle quotes en dichtregels van Joanne Nihom worden aangegeven met bovenstaande blauwe streep

HOOFDSTUK 1

OVER MIJN GRENZEN

أعبر حدودي

A'ABOR HODOEDI

לאבור את הגבולות שלי

LA'AVOR ET HAGVOLOT SHELI

*een begin
mijn proces
niet te stoppen
zonder einde*

Politiek gezien voel en denk ik noch links noch rechts. Ook niet in het midden. Ik houd me niet met politiek bezig sinds ik in Israël woon. Of is dit een politieke gedachte?

INLEIDING

Ik woon in Israël. Een land dat ligt in een gebied dat symbool staat voor 'onoplosbare conflicten'. Hoe gaan de mensen ter plekke daarmee om?

Nederland is ongeveer twee keer zo groot als Israël. Maar kijk je naar de aandacht die de media al decennialang geven aan dit kleine land in het Midden-Oosten, dan is het alsof ik in een van de grote wereldmogendheden woon. Het conflict tussen Israël en zijn buurlanden is een geliefd onderwerp. Honderden journalisten, uit alle delen van de wereld, zorgen ervoor dat Israël vrijwel dagelijks miljoenen mensen bereikt. Het gaat dan hoofdzakelijk over de spanningen en het daaruit voortvloeiende geweld.

Alleen al het woord 'Israël' is beladen en doet mensen schrikken. 'Je woont in een land dat in oorlog is, hoe kan dat, is dat niet eng?' Als ik vertel dat ik in het noorden woon, in een Joods dorp omringd door Arabische en Druzendorpen, slaat de schrik echt toe. Het zijn deze dorpen waar ik mijn boodschappen doe en mijn vrienden heb.

De Israëlische maatschappij is gemengd. Israëli's en Palestijnen, liberaal en orthodox, zij komen elkaar tegen op allerlei momenten in het leven. In ziekenhuizen, het openbaar vervoer, in winkelcentra, op universiteiten, bij culturele bijeenkomsten, op sommige scholen en op nog veel meer plekken. Er zijn gemengde steden. En zelfs uitwisselingen op allerlei gebieden met omliggende Arabische buurlanden, ook al zijn er vaak geen officiële banden.

Ik kom uit een Nederlands-Joods gezin. Zolang als ik me kan herinneren, zetten mijn ouders zich in voor Israël en het Jodendom en dat hebben ze aan hun kinderen doorgegeven. Ik neem die verantwoordelijkheid serieus. Mijn achtergrond is bepalend voor de manier waarop ik leef, voor mijn religie en tradities. Ik ben een kind en kleinkind van overlevenden van de Tweede Wereldoorlog. Er staan generaties op mijn schouders die nooit zijn teruggekomen. Ik behoor tot een mooi volk, waarom ik moet lachen en huilen.

Maar ik ben niet alleen Joods en woon niet alleen in Israël, ik maak deel uit van een grote, wijde wereld. Ook dat brengt morele verantwoordelijkheden met zich mee. Die voel ik sterk, ik ben daar al van jongs af aan mee bezig. Een vroegere buurvrouw vertelde me dat ik al op vijftienjarige leeftijd diepzinnige gesprekken met haar voerde over de toestand in de wereld. Zo heb ik haar eens gezegd dat als iedereen in de wereld tegelijk een gebed zou zeggen, er vrede zou zijn.

Mijn verhuizing naar Israël in 2005 was voor mij vanzelfsprekend. Ik kwam er jaarlijks al vele malen. Ik kwam terecht in het noorden, in een geprivatiseerde kibboets. Een gemeenschap van rond de honderd families, gehuisvest in bescheiden woningen, omringd door veel groen. Een plek waar je de stilte nog hoort.

Mijn ouders emigreerden meer dan dertig jaar geleden naar Israël. Ik wilde al lang geleden verhuizen, maar steeds weer kwam er iets tussen, zoals dat in het leven gaat.

Het is altijd ingewikkeld. Toen ik nog in Nederland woonde, miste ik Israël. Als ik in Israël ben, voel ik het draadje met Nederland. Israël is mijn thuis, Nederland mijn moederland, waar ik ben geboren en opgegroeid. Het voelt altijd onrustig, niet vervelend, maar wel onrustig. Soms voel ik me teleurgesteld. Dan wil ik weg uit Israël. Te veel slachtoffers, al veel te lang. Te gecompliceerde discussies over ieders gelijk. Toch zitten het land en het volk zo in mijn bloed, dat ik er nooit van zal loskomen. Het land trekt aan me en duwt me weg. Er zijn altijd dubbele gevoelens.

Mijn leven in Israël heeft me geleerd genuanceerder te denken. Voor mij is het land een mengelmoes van emoties en ontmoetingen met bekende onbekenden; hun verhaal en hun geschiedenis zijn de mijne.

Door mijn werk als journalist leerde ik een ander Israël zien dan ik kende van de jaren dat ik er met mijn ouders kwam, dat waren toch meer vakanties. Zo ontdekte ik dat er geen oorlog is op het niveau van de mensen. Oorlog is iets van de politiek.

Het leven in Israël heeft me ook geleerd dat er geen goed of slecht is, geen ja of nee, geen zwart of wit. Elk verhaal heeft veel kanten, hoe moeilijk dat soms ook te aanvaarden is.

Ik geloof in een vredesoplossing voor het Midden-Oosten. Alleen niet meer voor de generatie van mijn ouders, overlevenden van de Tweede Wereldoorlog. Hun rugzak is te zwaar. Dat geldt ook voor de vele generaties die hier oorlogen hebben meegemaakt.

Mijn hoop is gericht op de jongeren. Door internet en open grenzen denken zij niet in 'dit stukje land is van mij en dat is van een ander'. Voor hen bestaan grenzen niet. Ook is de communicatie onderling veel gemakkelijker, waardoor ze ontdekken hoeveel ze gemeen hebben met elkaar en dat de zogenaamde vijand geen vijand is.

Verwarring

In *Over Grenzen* laat ik zien wat er gebeurt in het land waar ik woon. Gezien door de ogen van een rijke schakering aan mensen die ik de afgelopen jaren heb ontmoet door mijn werk, aangevuld met eigen dagboekfragmenten, ervaringen en bevindingen. Ik moest een keuze maken tussen al die mensen die zo actief zijn om de maatschappij te verbeteren. Iedereen is even belangrijk en ik heb gekozen voor de meest aansprekende verhalen. Maar wetende dat zovelen altijd onbekend blijven, ondanks hun enorme betrokkenheid.

Dit boek zal zo min mogelijk gaan over politiek, maar soms, om een onderwerp goed te begrijpen, kan ik er niet omheen. Zoals iemand tegen mij zei: 'Ieder grassprietje in Israël is politiek geladen.'

De Israëlische maatschappij vind ik vaak ingewikkeld en verwarrend, omdat iedere groep zijn eigen verhaal en waarheid heeft. Neem bijvoorbeeld Israëls onafhankelijkheidsdag. Voor de Joodse bevolking is het een feestdag, voor de Arabische bewoners een van de zwartste dagen in hun geschiedenis. Toch is het mogelijk deze

dag samen te vieren en te gedenken. Ik kom daar in het boek een paar keer op terug.

Maak kennis met mensen die het nieuws vaak niet halen. Reis met mij mee langs de meest fantastische initiatieven tussen Israël's en Palestijnen, in het klein en in het groot. Ontdek de alledaagse dingen die een voorbeeld zijn voor de wereld.

Ik hoop dat mijn boek een grens overstijgt, iets teweegbrengt. Dat het jou aan het denken zet.

Nieuwe inzichten

Al vijftien jaar droomde ik ervan een boek te schrijven over co-existentie tussen Israël's en Palestijnen. Om te laten zien wat hier gebeurt op menselijk niveau.

Toen die droom werd vervuld en ik begon met het verzamelen van oude en nieuwe herinneringen en het een vorm kreeg, sloeg de verwarring aan alle kanten toe. De ene hobbel na de andere verscheen op mijn pad.

De titel voor mijn boek had ik al snel bedacht en die leek zo simpel en vanzelfsprekend: *Mijn verrassend Israël*, omdat ik mijn eigen verhaal wilde vertellen en wilde laten zien hoe dat land waar ik woon eruitziet. Maar al snel kwam ik erachter dat het een slechte keuze was. 'Het is niet jouw Israël. Hoe kunnen we meedoen aan een boek met zo'n titel? Voor ons is Israël Palestina,' zeiden sommige van de mensen die ik interviewde.

Het volgende idee voor een titel was *Shalom Salaam*, wat 'vrede' betekent in het Ivriet en Arabisch. Dat bleek een uitdagende constructie te zijn. Wordt het *Shalom Salaam* of *Salaam Shalom*? Welke volgorde? De oplossing was om het in een cirkel te plaatsen, als een doorlopende groet in beide talen. Het haalde niet de titel, wel is het de verbindende vredesdraad in mijn boek.

De frase Israël's en Palestijnen komt regelmaat voor. Deze manier van omschrijven is hoe de meeste mensen die ik interviewde

de bevolkingsgroepen benoemde en het leek me goed dit zo aan te houden.

Ik laat zien wat ik hier meemaak. De verhalen van al die mensen die actief zijn en voor vrede zorgen. Hun verhalen en emoties. Hun waardevolle boodschappen. Tegelijkertijd wil ik niemand voor het hoofd stoten, het zo zuiver mogelijk weergeven.

In het palet van prachtige mensen zijn het juist de kleurschakeringen die onderdeel zijn van een fantastische, maar o zo complexe samenleving. Dat is de reden waarom ik sommige namen heb gefingeerd.

Een andere uitdaging. Al lang erger ik me eraan dat in de media bij verslagen van een gebeurtenis, goed of slecht, vaak de afkomst van de betrokkenen wordt vermeld. Ik vind dat dat er niet toe doet, en zaken daardoor zelfs escaleren. Ik wil niet stigmatiseren, omdat dan vaak een hele groep wordt aangekeken. Maar in mijn boek kan ik er niet omheen. Het is belangrijk dat ik de achtergrond vermeld van degene die ik interview, omdat dat juist het verhaal erachter duidelijk maakt.

Tenslotte: in het boek komen de dorpen Kafr Yasif en Yarka veelvuldig voor. Ik kom er graag en regelmatig. Om herhaling in de verhalen voor te zijn: Kafr Yasif is een Arabisch dorp en in Yarka wonen alleen Druzen.

Het schrijven van *Over Grenzen* was een proces dat ik van tevoren niet had bedacht. Met ups en downs. Met makkelijke en moeilijke beslissingen. Met twijfels en zekerheden. Het boek is een weergave van een samenleving zoals ik die ervaar. Ongelofelijk gecompliceerd en ook weer helemaal niet

Als een bloem

'Co-existentie is een belangrijke kwestie in het land en iedereen heeft daar een mening over. De natuur echter is eenduidig. Zij is ongemeen sterk en haar kracht is een belangrijk thema in mijn werk. Maar ik blijf ook geloven in de puurheid van de mens. Als een bloem.

Ik ontdekte de natuur pas na mijn verhuizing naar Israël. Want in de stille buitenwijk van het Engelse stadje waar ik ben opgegroeid, was het groen maar spaarzaam te vinden.

Mijn Joodse achtergrond en mijn nieuwsgierigheid brachten mij naar hier en al spoedig ontdekte ik de roemrijke flora en fauna die het land te bieden heeft. Het maakte de kunstenaar in mij los. Ik ging schilderen.

Ik raakte in vervoering van de schitterende anemoonvelden in het noorden, de bloeiende rode tulpen in het woestijnwarme zuiden, de wilde cyclamen in het westen en de imposante irissen in het oosten. Het glorieuze bloementapijt dat het landschap van Israël bedekt, gaf mij het idee voor de afbeelding op de voorkant van *Over Grenzen*.'

Sophie Kay

Op de plek waar wij gelijk hebben

Zullen nimmer bloemen groeien

In de lente.

De plek waar wij gelijk hebben

Is hard en vertrapt

Als een erf.

Maar weifel en liefde

Woelt de wereld om

Als een mol, als een ploeg.

En gefluister wordt gehoord op de plek

Waar het verwoeste

Huis ooit stond.

Yehuda Amichai (1924-2000)

Uit: The selected poetry

Als een tekening

‘Het is bijzonder hoe elke taal anders in elkaar zit. Dat maakt vertalen heel interessant, maar ook ingewikkeld. In de titels van de hoofdstukken in *Over Grenzen* hebben de woorden “over” en “grenzen” meerdere betekenissen. Het grootste dilemma in de vertaling was: houd ik me vast aan het ritme van de vorm of aan de betekenis van de woorden? Uiteindelijk heb ik gekozen voor woorden die met andere vervoegingen ook op verschillende manieren geïnterpreteerd kunnen worden.

Als mensen een taal niet kunnen lezen, is het de vorm van de woorden, als kleine tekeningen, die bepalend is voor het gevoel dat opgewekt wordt bij de lezer.

Het is boeiend om hierover na te denken in de context van het conflict in het Midden-Oosten. Hoe miscommunicatie en misinterpretatie kan ontstaan uit onbegrip, maar ook uit het gebruiken van de ene of juist de andere taal. Er bestaat veel verbintenis tussen het Ivriet en Arabisch, twee semitische talen die hun oorsprong met elkaar delen en nog steeds veel op elkaar lijken.

Op de tweetalige Hand in Hand School in Jeruzalem waar ik leerling was en zowel Ivriet als Arabisch leerde, viel het me op hoe mensen die elkaars taal spreken, de ander beter begrijpen. Dat is een hoopvolle boodschap voor de toekomst.’

Ruth Moor

Ruth verzorgde de vertaling van de hoofdstuktitels in Over Grenzen in het Ivriet en het Arabisch, alsook de kalligrafie. Een interview met haar is te vinden op pagina 48 en verder.

Kippen, geiten, honden, paarden... van alles kom ik tegen. Overal ligt afval. Een groep jongens van een jaar of veertien staat te wachten op de bus. Ze zien er keurig netjes uit. Kort haar en gekleed in een schooluniform, een blauwe polo met spijkerbroek. Een beetje orde in de chaos van het dorp.

Vanmorgen vroeg reed ik op mijn uit Nederland meegenomen omafiets naar Naharia, een tocht van zo'n veertig minuten vanuit mijn woonplaats. Eerst door de velden, dan een stukje grote weg en vervolgens door een Arabisch dorp. Het is nog rustig. De dag is net begonnen.

Het dorp is één lange weg, met links en rechts huizen, sommige ernstig vervallen. Overal staan de ramen open, nergens hangen gordijnen en bij vrijwel ieder huis hangt de was buiten te drogen. Mannen zitten op de veranda koffie met elkaar te drinken. Als ik langs-fiets roepen ze goedemorgen in het Arabisch. Vrolijk zwaai ik naar ze en roep in het Ivriet terug: 'Boker tov.'

Midden tussen de huizen ligt een grote begraafplaats. Op sommige graven liggen kunstbloemen, andere zien er kaal en verlaten uit. Hier en daar staat naast het graf een plastic stoel. Ik wil een foto maken, maar misschien beledig ik daar iemand mee. Ik fiets door.

Ergens uit een huis komt een groepje traditioneel geklede vrouwen. Ze dragen lange jurken en hebben hun hoofd bedekt. Ik voel mij uit de toon vallen met mijn korte rokje en ik spreek met mijzelf af dat ik voor de volgende fietstocht door dit dorp andere kleding aandoe. De vrouwen lijkt het niet te storen, ze groeten mij vriendelijk.

Als ik een uur later terug-fiets, kom ik het dorp bijna niet meer door, zo druk is het. Eenmaal thuis gaat de telefoon. Een vriendin uit Sderot, een dorp in het zuiden van het land, vlak bij de grens met Gaza. 'Het was weer goed mis de afgelopen dagen,' zegt ze met een diepe zucht. 'Dagenlang het ene luchtalarm na het andere. Onze kinderen zijn helemaal uit hun doen.'

Ik luister naar haar verhaal en denk terug aan mijn fietstocht van vanmorgen. Wat een verschil met haar wereld. En toch wonen we in hetzelfde land.

BEGRIPPEN

Een aantal termen gebruik ik regelmatig in mijn boek. Hun betekenis is echter niet op één manier uit te leggen, omdat het ervan afhangt waar je woont, wat je afkomst en je politieke visie is.

Daarom heb ik een lijst gemaakt met negentien van de meest voorkomende woorden. Tien willekeurige mensen – Israëli's en Palestijnen, orthodox en liberaal – heb ik gevraagd wat deze woorden voor hen betekenen en hoe zij deze zouden omschrijven. Hun reacties heb ik per onderwerp steeds in dezelfde volgorde gezet. De afzenders blijven anoniem zodat je er zo onbevangen mogelijk naar kunt kijken. Hun reacties zijn letterlijk weergegeven en zijn niet altijd mijn standpunt. Het totaal geeft weer hoe complex het conflict is, hoe divers we denken.

Arabier

Medeburger die naast me woont, maar waar ik niet gezellig mee kan communiceren en waar ik graag contact mee zou willen hebben | Iemand uit een Arabischsprekend land | Onze buurman, onze neef | De meeste Arabieren willen in vrede leven, maar worden door hun leiders negatief beïnvloed | Bij Arabier denk ik aan de regio waarin zij wonen | Onze burens | Arabischspreekende gemeenschap, hieronder vallen Moslims, Druzen, Bedoeïenen en Christenen | Weinig Arabieren zijn Joods | Prachtige mensen | Mensen met een Arabische achtergrond die hier in vrede wonen met de Joodse mensen. Ze kunnen Christen of Moslim zijn.

Palestijn

Een vijand die ik graag als vriend zou hebben, zodat we begrip voor elkaar kunnen voelen | Arabieren die wonen in een gebied dat nu Israëliësch-Palestijns is | Onze buurman, onze neef | Uitvinding uit de

Ik besluit dat er in het boek een pagina moet komen met uitleg over de verschillende begrippen die ik gebruik. Bijvoorbeeld 'Palestijn' of 'kolonist'. Hoe omschrijf ik deze woorden zonder politieke lading en zo neutraal mogelijk?

periode dat de staat Israël werd opgericht. Daarvoor werd er nooit over Palestijnen gesproken, zeker niet als volk | Een volk onder bezetting | Persoon genoemd naar het land van herkomst voordat Israël ontstond | De nieuwere generaties blijven Palestijnen, omdat hun ouders/grootouders dat ook zijn | De meesten voelen zich niet verwant met de naam Israëli, omdat het voor hen gelijkstaat aan Joods zijn, terwijl ze Moslim, Druzisch of Christen zijn | Vluchtelingen | Arabieren die geen Israëliësch legitimatiebewijs hebben en in de gebieden wonen die onder Palestijns gezag staan.

Volgens de meest algemene regels schrijf je 'Joden' met een hoofdletter als het gaat om een etnische groepering, net als Palestijnen en Arabieren. Namen van religies krijgen geen hoofdletter. Ik wil geen onderscheid maken tussen wie dan ook, van welke afkomst, ook niet door middel van grammaticale regels en heb daarom besloten om alle aanduidingen die betrekking hebben op welke religie of bevolkingsgroep dan ook met een hoofdletter te schrijven. Dit geldt tevens voor de feestdagen van de verschillende religies die genoemd worden.

Bedoeïen

Ik weet niet veel van ze, behalve dat ze in tenten wonen en een moeilijk leven lijden | Arabieren die in nomadengemeenschappen wonen en zichzelf niet als Palestijn beschouwen | Onze buurman, onze neef | Bewoners van Israël | Een groep mensen die de laatste jaren helaas in een negatief daglicht wordt gezet, omdat ze veel stelen in de landbouw en van het leger en zonder toestemming overal in Israël gaan wonen | Israëliëse burgers die een minderheid vormen in Israël | Van oorsprong Arabieren (Moslims) uit de woestijn. In het

zuiden van Israël wonen ze nog vaak in geïmproviseerde woningen van metalen platen met asbest daken als bunkers. In de rest van het land zijn ze gevestigd in dorpen en kleine plaatsen, waar zelden 'buitenstaanders' wonen. De meeste Bedoeïenenjongens gaan het leger in | Prachtige mensen | Bevolkingsgroep in Israël die soms nog in tenten woont, maar dat geldt zeker niet voor alle Bedoeïenen | Bescheiden Arabieren die een simpel leven leiden.

Bij een aantal van de begrippen komt als antwoord steeds 'onze buurman, onze neef' terug. Deze reactie is gegeven door iemand die gelooft in de gelijkheid van ieder mens, ongeacht achtergrond.

Moslim

Een ander geloof. Fanatiek, niet fanatiek | Iemand die gelooft in de Islam | Onze buurman, onze neef | Godsdienst die te vuur en te zwaard strijdt in een poging de wereld te veroveren. Veel van de terroristen in de wereld hebben een moslimachtergrond | Geloof | Iemand die tot een grote, wijde en oude cultuur behoort in het Midden-Oosten | Gelovige Moslims bidden vijf keer per dag, op verschillende tijden, afhankelijk van de zonsopgang en zonsondergang. In de winter komen de oproepen voor het gebed veel korter op elkaar dan in de zomer. De Ramadan, het Suikerfeest, het Offerfeest en de *hadj* (bedevaart) zijn de belangrijkste gebeurtenissen voor een Moslim. Zelden gaat een Moslim het leger in | Een mens zoals jij en ik | Iemand die in Allah gelooft | Een religie.

Christen

Iemand die in Jezus gelooft | Iemand die in het Christendom gelooft | Onze buurman, onze neef | Een godsdienst die door de eeuwen heen veel Joden heeft vervolgd. Tot voor kort erkende het Vaticaan Israël nog niet als Joodse staat | Religie | Iemand die tot een grote wereldwijde religieuze groep behoort | Westers, modern. Zelden gaat een Christen het leger in | Een mens zoals jij en ik | Iemand die in Christus gelooft | Een religie.

Druz

Een medeburger. Het zijn goede soldaten. Ze hebben een prettige relatie met Israëli's | Een groep mensen met een speciaal geloof dat is afgeleid van de Islam | Onze buurman, onze neef | Bewoners van Israël die samenwerken met de staat Israël en ook dienen in het leger | Staatsburgers | Israëlische burgers die een minderheidsgroep vormen in het land | Een Arabischspreekende bevolking. Hun geloof en opvattingen verschillen van de Joden en de Moslims. Zij voelen zich meer aangetrokken tot de Joodse gemeenschap dan tot de Arabische. Veel Druzen gaan het leger in. Niet-Druzen wonen zelden in Druzenplaatsen | Een mens zoals jij en ik | De religie van Druzen is een speciaal geloof in Israël en andere landen. Over het algemeen zijn Druzen trouw aan het land waar ze wonen | Een etnische groep en een religie.

Jood

Mijn achtergrond, mijn familie, de Tweede Wereldoorlog en het gewicht op mijn schouders | Iemand die Joodse voorouders heeft en zich associeert met het Joodse volk | We wonen samen in Israël en zijn verbonden met elkaar | Iemand die volgens de Joodse religieuze wetten tot het Joodse volk behoort | Religie | Mijn volk en mijn religie | Een zeer diverse populatie door afkomst uit een groot aantal verschillende landen. Naast het geloof hebben ze niet echt veel gemeen. Zoals in alle geloven heb je ook bij de Joden verscheidene 'stromingen'. De ultraorthodoxe Joden hebben een andere levensstijl en andere opvattingen dan andere Joden. Zowel Joodse jongens als meisjes gaan het leger in | Een mens zoals jij en ik | Iemand die via zijn moeder Joods is of ervoor heeft gekozen om Joods te worden | Een etnische groep en een religie.

Israël

Het is ons Joodse land en ik droom er nu van dat het van de Arabieren en Joden samen kan zijn | Een land dat in 1948 voornamelijk door Joden is gesticht, maar momenteel een mengelmoes van mensen is | Ons land waar ik trots op ben. Mijn vader was een overlevende van de Tweede Wereldoorlog. Als hij het Israëlische volkslied hoorde spelen, begon hij te huilen | Het land dat God aan het Joodse volk beloofd heeft | Een staat | Mijn land, het land waar ik ben geboren | Een nieuw land voor Joden ontstaan na de Tweede Wereld-

oorlog. Israël is het raakpunt van drie continenten. Voorheen heette het Palestina | Bezetting | Het mooiste en bijzonderste land dat er bestaat, waar alle geloven bij elkaar komen | Thuis.

Een gevoelig, precair onderwerp vind ik de muur. Door tegenstanders ook wel 'de Israëlische muur', 'afscheidingsmuur' of de 'Muur der Apartheid' genoemd. Voorstanders geven het de term 'afscheidingshek' of 'veiligheidshek'. Het is een grauwe, grote muur die dwars door het landschap loopt. Hij herinnert continu aan afschuwelijkheden. De muur is niet zomaar neergezet. Hij staat er als een schild tegen geweld. Door de jaren heen heb ik er vaak met mensen over gesproken. Een lastig onderwerp. Natuurlijk zou het het mooiste zijn om geen muur te hebben en ik begrijp dat de muur Palestijnen het gevoel geeft dat ze in een gevangenis zitten. Het is een verre van ideale situatie. Maar de realiteit is ook dat, zolang er geen vrede onderling is, er helaas een muur moet zijn. Toch is het droevig, de muur is té aanwezig en maakt het conflict op een vreselijke, betonnen manier constant zichtbaar.

Palestina

Ik heb medelijden met de bewoners die er wonen en ik haat hun leiders | Een gebied dat lang onder verschillende regels heeft gestaan, maar waar de Palestijnen eeuwenlang hebben geleefd | Het bestaat | Een begrip dat is uitgevonden om de zogenaamde Palestijnen recht te laten hebben op delen van Israël | Een staat | Op een dag hopelijk de staat voor de Palestijnen | De naam van het land voordat het na de Tweede Wereldoorlog het Joodse Israël werd. In Palestina woonden Arabieren van alle geloven, ook Joods. Voordat het Israël werd genoemd, was Palestina bezet door Engelsen. In feite zijn Palestijnen al lang bezet en onderdrukt | Bezet gebied | Het land van de Palestijnen, waar ze hopelijk ooit in vrede naast en samen met Israël kunnen leven | Een buurland.

De Westelijke Jordanoever

Een gebied verboden voor Israëli's | Een gebied dat is gekozen als Palestijns gebied, maar dat niet autonoom is en met de tijd kleiner wordt | Een deel van het historische land Israël, maar de meeste mensen die er wonen zijn Palestijnen | Behoort tot de bevrijde gebieden in 1967 | De staat Palestina | Een gebied bezet door Israël | Een door Israël bezet gebied met veel Joodse nederzettingen. Er is een grote muur om het gebied gebouwd, net als bij een grote gevangenis. Er is strenge controle en de bewoners kunnen het gebied niet zomaar in en uit | Gedeelte van Palestina | Zogenaamd bezet gebied | Betwist gebied.

Judea en Samaria

Omstreden gebied | Een politieke benaming van een gebied voor rechtsdenkend Israël. Het woord komt al voor in de Bijbel. Ook al verander je het, de realiteit zal hetzelfde blijven | Het behoort tot de bevrijde gebieden | De staat Palestina | Een gebied bezet door Israël | Bijbels Hartland | Het behoort tot het Joodse volk | Zogenaamd bezet gebied | Het oude woord voor de Westelijke Jordanoever | Een historische plek voor de Joden.

Omdat bijna iedere beschrijving gecompliceerd is als het gaat over de Westelijke Jordanoever, Palestina, Judea en Samaria, heb ik het altijd over: 'De andere gebieden'.

Fatahbeweging

Terroristen | Palestijnse bevrijdingspartij, die wordt gezien als terroristische organisatie | Ze waren onze burens. We maakten samen een overeenkomst tijdens de Oslo-akkoorden (1993), maar dat is niet goed gegaan. Het is belangrijk om vooruit te blijven kijken | Een organisatie die Israël probeert te vernietigen | Terrorisme | Een organisatie voor Palestijnse zelfbeschikking die soms terreur gebruikt | PLO | Yasar Arafat | Terreurbeweging | Marionet van Israël.

Bezetting

Het maakt me verdrietig | Het annexeren van land dat Palestijns eigendom is ten behoeve van een Joods-Israëliëse staat | Iets wat we

moeten beëindigen, het is voor niemand goed/gezond | Een begrip dat mensen gebruiken alsof ermee bedoeld wordt dat Israël Arabieren onderdrukt en overheerst | Een illegale nederzetting | Een staat of volk besturen dat regeert over een ander volk en dat min of meer gevangenhoudt | Niet-Israëlische delen van het land die tot Palestina behoorden. Ze zijn nu door Israël bezet door het leger en er zijn nederzettingen gebouwd | Israël | Een bezetting zoals de Palestijnen dat voelen | Het leven van de Palestijnen.

Gaza

Broeikas van ellende en haat | Overbevolkt omsloten stuk strand | Onderdeel van het probleem | Een dichtbevolkte regio van Israël, waar veel voor Israël gevaarlijke organisaties zich bevinden, die onschuldige burgers het leven onmogelijk maken | Vluchtelingenkamp | Door Israël belegerd gebied | Langwerpige strook aan de kust onder Tel Aviv. Bezet gebied | Grote gevangenis zonder hoop | Gebied waar Palestijnen wonen in het zuiden van Israël | Een gebied met groot potentieel en een grote uitdaging om de problematiek daar op te lossen.

Kolonist

Fanatiekelingen | Een Joodse Israëli die in Palestijns gebied woont | Een probleem dat we moeten oplossen | Een Israëli die woont in nederzettingen, in kleine plaatsen, zoals in de Galil, Negev, Samaria en de Westelijke Jordaanoever | Bezetting | Iemand die een zwakker iemand regeert en uitbuit | Inwoner van een nederzetting in de bezette gebieden | Geen woorden voor | Joodse mensen die ervoor kiezen om in nederzettingen te wonen | Hoe Palestijnen ons zien.

Jeruzalem

Geschiedenis, waar ik me thuis voel. Een beladen stad | De geboorteplaats van mijn multiculturele jeugd | Een heilige stad voor de Joden, een belangrijke plaats voor drie wereldreligies. We moeten ons verstand gebruiken om te bekijken hoe we deze stad toegankelijk houden voor ons allemaal | De heiligste stad voor het Joodse volk. De hoofdstad van Israël | Puinhoop | De heilige stad van het Joodse volk en andere volkeren | Een stad van goud. Voor eeuwig jong, al ben je oud. Altijd zeer onrustig en met een gespannen sfeer. Voor de Palestijnen is en blijft Jeruzalem hun hoofdstad | Een bloederi-

ge stad | Hoofdstad van Israël en Palestina | De heiligste stad in de wereld.

Intifada

Ik heb er nog steeds trauma's van | Palestijns verzet tegen de bezetting | Een Palestijnse opstand uit het verleden en gelukkig waren ze zo verstandig om vooruit te kijken. Hopelijk gaan we niet terug naar de situatie van toen. Dat is voor niemand goed | Gewapend verzet van Arabieren tegen onschuldige Joden | Geweld | De strijd van de Palestijnen voor vrijheid, soms met geweld | Verzet van de Palestijnen uit bezette gebieden tegen de bezetting van Israël | Opstand omdat mensen genoeg hebben van de bezetting | Opstand met als doel de Joden uit te roeien | Een gevolg van wanhoop.

Co-existentie

Op mijn bucketlijst, was het maar waar | Samenleven, ongeacht wie je bent | Het allerbelangrijkste woord in deze lijst | Het samen naast elkaar wonen van Joden en Arabieren. De overgrote meerderheid van hen wil in vrede naast elkaar en met elkaar leven | Liefde |

De enige manier om te leven en te laten leven | Een bijna onmogelijke missie: vreedzaam samenleven van alle volkeren hier in Israël | Twee volkeren die samen leven in vrede, zonder inmenging van politici | Bestaansrecht? | Waar we naar moeten streven en wat al op veel plaatsen in Israël bestaat.

Tijdens het ontstaan van dit boek, slaat de twijfel regelmatig toe. Ik voel me bij vlagen onzeker. Steeds weer vraag ik me af of ik wel degene ben die dit boek moet schrijven.

Als het over de Midden-Oostenproblematiek gaat, word ik vaak humanist genoemd. Ook linksdenkend. En zelfs naïviteit wordt me verweten.

Het is een uitdaging om in deze gecompliceerde wereld gewoon te zijn wie je wilt zijn. Zonder label, om Over Grenzen te kunnen gaan.

Een van mijn lieve vriendinnen is de Arabische Amina. We ontmoetten elkaar door het werk van onze mannen.

Die eerste keer bij hen thuis was de ontvangst in de kamer die alleen voor officieel bezoek wordt gebruikt. Daar staan grote banken, tafels en veel namaakbloemen. Er was schoongemaakt fruit en groente, een glaasje fris, een kopje heerlijk geurende thee en aan het eind van het bezoek de traditionele Arabische koffie; het gebaar voor wederzijds respect en waardering.

Geen moment werd ons iets gevraagd. Dat was wennen, want ik voelde me verplicht om alles te eten en te drinken, ook de koffie. Terwijl ik dat zwarte prutje niet lekker vind.

De uitnodigingen bleven komen. Tijdens het vierde bezoek hadden ze ook een maaltijd voor ons bereid, zoals altijd in grote overvloed. Dit keer ontvingen ze ons niet in de kamer, maar aten we in de keuken. Dat voelde een stuk amicaler.

Nu, jaren later, komen de uitnodigingen nog steeds met regelmaat. Bij mooie en minder mooie gebeurtenissen en ook zomaar, zonder enige reden, puur voor de gezelligheid. We hebben een manier gevonden om elkaar te begrijpen, ondanks het feit dat we niet altijd dezelfde taal spreken. Dat ik liever thee dan koffie drink, ziet Amina niet als afwijzing van haar gastvrijheid. Dat ik er geen suiker in neem, is iets wat ze nog steeds niet begrijpt, maar waar ze wel altijd om moet lachen.

HOOFDSTUK 2

OVER VERLEGGENDE GRENZEN

מֵעֵבֶר לַגּוֹלוֹת מֵרַחֲבִים

MEEVER LE GVOLOT MERAH'VIM

تعبير عن توسيع حدود

TA'BIR AN TAWSIA' H'GDOED

*het verleggen van jezelf
van wat te ver leek te zijn
maar dat niet is*

Het oprekken van grenzen wordt alleen gerealiseerd wanneer de kracht van de mens verlegend is. Die energie komt voort uit een diep geloof dat tijden beter worden.

Van een herdersjongen die koos om de grote wereld in te trekken tot zij die geloven in een school voor Israëliische en Palestijnse kinderen.

DE REIS VAN EEN SCHAAPHERDER

‘Tegen alle verwachtingen in vraag ik me af: wanneer zal Israël zijn eigen Barack Obama hebben? Ik geloof dat alle minderheden dezelfde ambitie nastreven om te leiden, aangezien we ook allemaal Israëli’s zijn. Ik geloof dat het mogelijk is. Ik leef in een minderheid in mijn eigen land en heb daaronder zeker geleden, maar ik ben er dankbaar voor, omdat ik hierdoor voorbij mijn eigen cultuur kon kijken, voorbij de dingen die ons verdelen. Naar een nieuw besef van al datgene wat ons bindt. Waardoor ik mensen ontmoet uit verschillende culturen, mensen die ik anders nooit was tegengekomen. Hieruit haal ik mijn hoop, voor mij is dit de enige weg.’

Ishmael Khaldi

Uit: A Shepherd's Journey

Ik ontmoet hem in een café in zo’n winkelcentrum dat overal in de wereld hetzelfde is. In deze omgeving valt hij extra op. Een slanke, wat kleine en waardige man. Onberispelijk gekleed. Zijn schoenen hebben modieuze lange punten. Tijdens het gesprek gaat zijn mobiele telefoon steeds af. Ishmael Khaldi, een man uit twee werelden. Als we handen schudden, geeft hij me het boek *A Shepherd's Journey* cadeau, een persoonlijk verslag van zijn leven.

Ishmael werkt al jaren voor het Israëliësche ministerie van Buitenlandse Zaken en hij belichaamt het Israëliësche droomverhaal van

een krantenjongen die miljonair werd, alleen werd Ishmael diplomaat. Sinds 2020 is hij ambassadeur van Israël in Eritrea.

'Mijn benoeming als diplomaat zorgde jaren geleden voor gemengde gevoelens. Sommigen zeiden dat het onmogelijk was, dat het nooit goed zou gaan, anderen vonden het een wonder. Voor mij was het gewoon mijn leven.'

Hij is geboren en getogen in Khawaled, een arm Bedoeïenendorp in het noorden. Als derde zoon van een gezin met elf kinderen woonde hij, samen met zijn familie, tot zijn achtste in een tent. Overdag was hij schapen- en geitenhoeder, 's avonds studeerde hij. Hij had herder kunnen worden zoals zijn vader. Maar, zoals hij vertelt: 'Bewust koos ik een andere weg en daar ben ik trots op. Het land waar ik ben geboren en getogen, zal ik niet teleurstellen. Ik wil meewerken om vrede en veiligheid te vinden voor Israël. Ook zal ik mijn uiterste best doen om een jonge generatie Bedoeïenen te helpen opgroeien in een moderne maatschappij, waarbij ze het respect en de eerbied voor hun waarden, afkomst en tradities behouden. Dat is niet eenvoudig, maar zolang je weet wie je bent, is dat mogelijk.'

Ishmael is Moslim, Bedoeïen en Israëli – en benadrukt het belang van die volgorde. 'Ik ben een Israëliisch staatsburger. We zijn broeders met een gemeenschappelijke deler: allemaal wonen we in hetzelfde mooie en bijzondere land. Mijn grootmoeder, die onlangs is overleden, is 96 jaar geworden. Ze sprak vloeiend Jiddisch, de taal van de Joden die uit Oost-Europa kwamen. Dat had ze geleerd van bevriende Joodse burens, en dan heb ik het over begin 1900. Ik weet dat ik altijd zal leven in het hart van de controversen, want ik zal telkens een vreemde zijn, in welke maatschappij dan ook, of dat een Joodse, een Arabische of een Amerikaanse is.'

Dankzij zijn opleiding ontsnapte Ishmael aan het lot van de arme herdersjongen. Met hulp van zijn ouders was hij de eerste van zijn familie die naar Amerika reisde, de eerste die een universitaire opleiding volgde.

'Maar wat ik ook doe en welke positie ik ook zal hebben, in mijn hart blijf ik altijd een herder.

Met de waarden waarmee ik ben opgegroeid: de liefde voor gastvrijheid, het verlangen om rond te dwalen, de wijsheid om verschil-

len op te lossen en middelen te delen en het vaste geloof in de goedheid van mijn medemens.'

Ishmael heeft een groot persoonlijk offer moeten brengen. 'Ik heb altijd gedacht dat ik met een Bedoeïenenvrouw zou trouwen, een gezin zou stichten. Maar de realiteit is verre van eenvoudig. De tradities zetten zich voort.' Hij legt uit dat Bedoeïenen een bruidsprijs betalen aan de verloofde en haar familie. Die bruidsprijs is een huis, zodat de vrouw in het geval dat het paar uit elkaar gaat of als er iets met de man gebeurt, haar leven zelfstandig kan voortzetten. 'Maar door mijn reizen en werken in het buitenland heb ik nooit een traditioneel huis gehad. Misschien komt het nog. Ik hoop daar erg op.'

Verbinding is volgens Ishmael de sleutel tot vooruitgang. 'Israël is voor mij het land waar samenwerking tussen de diverse groeperingen kan leiden tot een voortdurend partnerschap tussen de Joodse staat en de hele Arabische omgeving. De vruchten van een dergelijke samenwerking zijn oneindig. Israël is een oase van technologische uitvindingen en baanbrekende medische successen. De combinatie van west en oost, traditie en modern kan van de regio een mooi mozaïek maken.'

Ter afsluiting van onze ontmoeting, leest Ishmael mij twee verhalen voor uit zijn boek.

Een Arabisch verhaal

Een oude man sterft en vraagt zijn zoon om aan zijn laatste verzoek te voldoen. Hij wil dat hij naar elk dorp gaat en een huis bouwt. De zoon neemt al het geld dat zijn vader hem heeft nagelaten en begint met het bouwen van een huis in elk dorp dat hij kan vinden, maar dan raakt het geld op.

Ontmoedigd dat hij niet aan het verzoek van zijn vader kan voldoen, zit hij in een dorp verlaten op een bankje. Een oude man ziet hem en vraagt hem waarom hij zo verdrietig is. De zoon vertelt de oude man het verhaal – hoe zijn vader hem vroeg om in elk dorp een huis te bouwen en hoe er geen geld meer is om het te doen. Hij is verbaasd als de oude man begint te lachen. 'Waarom lach je me uit?' vraagt de zoon.

De oude man antwoordt. 'Ik lach je niet uit, mijn zoon, maar je

hebt het verzoek van je vader niet begrepen. Toen hij zei dat je in elk dorp een huis moest bouwen, bedoelde hij niet een echt huis. Wat hij wilde, is dat je een vriend maakt op elke plek waar je komt, zodat je een thuis hebt op elke plek waar je naartoe reist.'

Een Joods verhaal

Lang geleden woonden er in Jeruzalem twee broers, allebei boer met een groot stuk land, op tegenoverliggende zijden van de heuveltop. De ene broer was getrouwd en had een groot gezin. De ander woonde alleen.

Ze bewerkten beiden hun eigen land en oogstten gelijke hoeveelheden producten. Elke avond lagen de twee broers wakker. Elk in hun eigen huis, gelegen aan weerszijden van het veld. De broer met de grote familie dacht: mijn broer is alleen en heeft niemand die voor hem kan zorgen. Hij heeft meer van het gewas nodig dan ik. De alleenstaande broer maakte zich ook zorgen: mijn broer heeft veel kinderen om te voeden. Zijn gezin heeft meer gewas nodig dan ik.

En daarom verzamelde de getrouwde man elke avond, lang na middernacht, bundels tarwe en plaatste ze stilletjes tussen de voorraad van zijn broer. De alleenstaande man deed hetzelfde, maar hij liet ze achter bij zijn getrouwde broer. Jaren gingen voorbij, de broers waren zich niet bewust van de vrijgevigheid van de ander.

Op een heldere sterrennacht ontmoetten ze elkaar toen ze de bundels tarwe over het veld droegen. Ze realiseerden zich wat de ander al die jaren had gedaan. Ze lieten de tarwestengels vallen, staken hun armen uit en omhelsden elkaar met de woorden: 'Dit is de ware betekenis van broederlijke liefde.'

MEER DAN WOORDEN

Een vriendin neemt me mee naar een bijeenkomst van Israëliische en Palestijnse vrouwen. Ik sputter een beetje tegen, omdat ik niet zo dol ben op ontmoetingen met alleen maar vrouwen. Ik vind dat er geen onderscheid moet worden gemaakt tussen man en vrouw en iedereen altijd welkom moet zijn. Maar als ik eenmaal binnen ben, begrijp ik waarom deze bijeenkomsten nodig zijn. Vrouwen onder elkaar voelen zich geborgen en durven zich daardoor kwetsbaar op te stellen.

‘We willen allemaal vrede in het Midden-Oosten, het is alleen geen makkelijk proces,’ vertelt Nitsan Gordon, initiatiefneemster en directeur van Together Beyond Words, een non-profitorganisatie die ernaar streeft Israëliische en Palestijnse vrouwen dichter bij elkaar te brengen.

‘Vrede met anderen kun je alleen sluiten als je vrede in jezelf hebt gevonden. Door gevoelens als angst, haat en onbegrip functioneren we niet zoals we zouden moeten. Door de aanwezigheid van politieke conflicten zijn die gevoelens hier in Israël sterk aanwezig. Ons lichaam en onze geest zijn continu gespannen en daardoor staan we niet open voor onszelf, en ook niet voor de ander. En zonder dat we ons ervan bewust zijn, geven we die spanning door aan onze kinderen. Wat wij doen, is die bewustwording wakker maken en de cirkel doorbreken.’

Together Beyond Words werkt op lichamelijk en geestelijk niveau. De deelnemers zijn moeders, echtgenotes, opvoedkundigen of leidinggevenden in hun gezin, school en/of dorp.

De organisatie past diverse technieken toe om barrières tussen de verschillende culturen te verleggen.

In de eerste plaats leren de vrouwen elkaar kennen door samen te zijn en te praten. Zo ontdekken ze dat er meer overeenkomsten zijn dan verschillen. ‘Of je nu een Israëliische of Palestijnse moeder bent, de zorgen zijn hetzelfde.’

De volgende stap is grenzen verleggen. Door samen te dansen, te zingen en te lachen.

Vervolgens leren ze naar elkaar te luisteren en elkaar uit te laten spreken.

Ten slotte krijgen ze handvatten om alles wat ze hebben geleerd over te brengen op hun gezin, het werk, de school of de gemeente.

De filosofie van Together Beyond Words is gebaseerd op Nitsans eigen ervaringen. Ze werd geboren in een kibboets aan de grens met Jordanië. In 1970 vertrok het gezin voor enige jaren naar Amerika. Daar leerde zij wat het is om te moeten leven met vooroordelen.

Emotioneel vertelt ze mij haar verhaal: ‘De kinderen op school wisten dat ik Joods was en ik werd continu gepest. Tijdens de lunch op school werd er eten naar mij gegooid en als ik op straat liep, bekogelden ze me met stenen. Ik was een jaar of twaalf toen in een van de lessen de Tweede Wereldoorlog werd behandeld. Ik zat tussen twee klasgenoten in. Terwijl de lerares vertelde, zaten die kinderen in mijn oren te fluisteren dat het jammer was dat ik niet was vergast.

Op een gegeven moment hield ik het niet meer uit. De frustratie van alle pesterijen kwam naar boven. Ik schreeuwde van woede, verliet de klas en rende naar huis. Daar vertelde ik mijn ouders hoe ik de afgelopen maanden was getreiterd.

De volgende dag kwam mijn vader de klas in. Hij vroeg de lerares of hij iets mocht vertellen over wat er met hem gebeurd was tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ik weet nog dat het plotseling doodstil werd. Hij zei: “Joodse mensen, zoals ik, werden in die tijd naar werkkampen gestuurd waar ze hard moesten werken en weinig te eten kregen. Als ze te zwak waren of hun werk niet hadden afgemaakt, werden ze afgevoerd naar concentratiekampen, waar de meesten niet levend uit kwamen.

Zo was ik met een groep mannen die zware zakken cement naar boven moest sjoeven, naar de top van een berg. Ieder van ons droeg een zak op zijn rug. Zodra we daar waren, werd de zak gelost

en moesten we snel weer naar beneden om de volgende te halen. Door hitte en gebrek aan slaap en voedsel, waren velen van ons uitgeput.

Op een gegeven moment zag een van de mannen kevers op de weg liggen. De beestjes lagen op hun rug te spartelen. Met de zware vracht op zijn rug boog de man zich naar voren en draaide een kever om. En toen de volgende kever en de volgende. Een man die achter hem liep, zag wat hij aan het doen was en deed hetzelfde. Ik ook. Binnen een aantal minuten waren we allemaal bezig kevers om te draaien. We hadden er geen erg in dat we het pad naar boven aan het volgen waren. De vracht op onze ruggen voelde lichter.

Die dag sjouwde ieder van ons precies de verplichte hoeveelheid en werd niemand naar het dodenkamp gestuurd. De kevers waren mijn redding.”

Toen mijn vader uitgesproken was, dankte hij de klas voor hun aandacht en ging hij weg. Hierna hebben de kinderen me nooit meer gepest. Bij mij groeide toen het besef dat je alleen vrede kunt creëren als je blijft praten met elkaar en zo vooroordelen kunt wegnemen.’

Het gezin kwam terug naar Israël, Nitsan ging het leger in, studeerde Engelse literatuur, psychologie en danstherapie. In 1996 startte zij met haar eerste groep Israëliische en Palestijnse leraressen en was Together Beyond Words een feit.

Bij een van de bijeenkomsten waar ik aanwezig was, leerde ik Mary kennen, een Druzenvrouw. Ze vertelde me dat Together Beyond Words haar leven heeft veranderd. ‘Ik kijk anders tegen dingen aan. Ik ben opener, luister naar mijn lichaam en voel wie ik ben.

Dat werkt door in mijn dagelijks leven, mijn gezin en mijn functie als lerares.’

Een van de trainingen wordt gegeven door Nurith, een Joodse lerares. ‘Samen praten betekent: de moeilijke momenten delen. In een van de groepen vertelde ooit een Joodse vrouw dat door een terroristische aanslag het vriendinnetje van haar zoon was gedood. Ze voelde zich woedend, verdrietig en machteloos. Tijdens het vertellen van haar verhaal, begon ze te huilen. De Arabische vrouwen in de kring huilden met haar mee, hielden haar vast en voelden haar

pijn. Op zo'n moment zijn we allemaal gelijk en maakt afkomst niet uit.'

Nitsan kan dit alleen maar beamen. 'Kinderen die opgroeien in een wereld van haat en agressie weten niet beter en zij dragen dit ook over aan hun kinderen. Moeders kunnen dit doorbreken en hen leren dat je met vrede in jezelf, vrede in het leven van anderen kunt brengen. Er ontstaat een ongelooflijke potentie wanneer vrouwen van beide kanten van het conflict in staat zijn samen te werken aan het opbouwen van vertrouwen en het promoten van verzoening en vrede,' besluit ze gepassioneerd

Een autorit door te kleine kronkelende straatjes waar het lijkt alsof mijn auto steeds vast komt te zitten.

Mary nodigde mij na een van de bijeenkomsten uit om met haar mee te gaan naar haar ouders, traditionele Druzen die wonen in Yarka. Als ik arriveer, word ik meegenomen naar een grote kamer, met alleen kussens op de grond, een tafel in het midden en vele religieuze foto's aan de muur. 'Dit is onze familieruimte,' vertelt Mary.

Haar moeder komt binnen met een dienblad vol koffie en koek. Ze is traditioneel gekleed met een mandiel, een transparante losse witte hoofddoek. Ze loopt op blote voeten. Mary vertelt me dat ze haar moeder nog nooit met een onbedekt hoofd heeft gezien.

Mary's ouders zijn vrijwel ongeschoold en haar moeder is analfabeet, maar ze hebben al hun vijf kinderen laten studeren. 'Mijn vader begreep dat een goede opleiding belangrijk was om verder te komen in het leven. Hij was de eerste in ons Druzendorp die zijn kinderen naar de universiteit stuurde, ook zijn dochters. Nu is dat gewoon, maar toen lachten de andere dorpsbewoners hem uit en waarschuwden ze hem dat we thuis zouden komen met niet-Druzenpartners. Dat is niet gebeurd. Ook was mijn vader de eerste in het dorp die zijn dochters toestemming gaf autorijlessen te volgen. Dat gaf toen veel wrijving in ons dorp, maar hij vond het belangrijk voor onze onafhankelijkheid.'

Mary is getrouwd met een Druzenman, maar zij leven een modern bestaan. Toch zijn ze bewust in een Druzendorp blijven wonen. 'Het is ons gelukt onze identiteit te behouden en toch mee te gaan met de moderne tijd. Onze kinderen krijgen een traditionele opvoeding en we zijn actief binnen de Israëlische maatschappij.'

Als ik afscheid van Mary neem, zit haar moeder gehurkt op de grond boontjes te doppen voor het avondeten. Haar vader, diep in gedachten, laat een kralenketting door zijn vingers gaan. Kraal voor kraal. Een bijzonder bezoek. Een stap terug in de tijd.

GEVOELEN DELEN

Bij de Joodse aanwezigen kwam steeds weer naar boven: 'Ik ben tegen geweld, maar ik wil ook niet gedood worden door raketten.' De Palestijnse en Arabische aanwezigen waren vooral boos over de, in hun ogen, buitenproportionele reactie van Israël in Gaza.

In 2013 woonde ik een bijzondere bijeenkomst bij, mede georganiseerd door Together Beyond Words. Het was een hevige periode in Israël, met veel aanslagen en ernstige situaties aan de grens met Gaza. Zo'n veertig Israëlische en Palestijnse vrouwen en mannen waren op de bijeenkomst afgekomen. In een kibboets in het noorden brachten we samen de dag door. Er werd veel gepraat. In een grote kring. Om de beurt. Het ging niet om antwoorden, maar om het uiten van gevoelens.

Nitsan vertelde dat ze een paar weken geleden zo depressief was van de situatie dat ze uren had gehuild. Toen ze die avond met vriendinnen belde, bleek iedereen hetzelfde nare gevoel te hebben. 'Allemaal voelen we de onmacht, de boosheid en het verdriet, daarom zijn we vandaag bij elkaar, daarom heb ik deze bijeenkomst georganiseerd.'

Toen ik aan de beurt was, vertelde ik dat ik de weg echt even kwijt was geweest. Dat ik bijna was verdronken in de spiraal van geweld. Vooral door alle berichten op internet. Ik geloof in vrede en dat met elkaar praten de enige oplossing is. De afgelopen weken waren andere gevoelens naar boven gekomen. Angst, alsof het om een persoonlijke oorlog tegen mij ging. Ook het gevoel dat mijn bestaan in gevaar was gekomen.

Een deskundige legde uit dat persoonlijke reacties op oorlog en geweld terug te voeren zijn op herinneringen en ervaringen uit de

jeugd. Vervolgens, in groepjes van twee, vertelden we elkaar vijf minuten lang over onze herinneringen en ervaringen met oorlog. We mochten niet op elkaar reageren, alleen luisteren.

‘Ik weet niet of het zin heeft dat ik hieraan meedoe,’ sputterde ik wat tegen. ‘Ik woon hier pas, ik heb geen oorlogsherinneringen.’

Degene die tegenover me zat, begon haar verhaal. Toen zij klaar was, was het mijn beurt. Tot mijn verbazing rolden de woorden uit mijn mond. Ik vertelde over het nummer uit het concentratiekamp op de armen van ooms en tantes. Over 1967, de Zesdaagse Oorlog. We woonden in Blaricum en ik wilde op mijn lagere school een actie voeren om geld op te halen voor Israël. Ouders van klasgenootjes waren ertegen, want, zo werd gezegd: ‘Dan worden we bij het conflict betrokken.’

Ook herinnerde ik me de Jom Kipoeroorlog in 1973. In die tijd reed ik dagelijks met de bus naar mijn Joodse middelbare school, vanuit het Gooi naar Amsterdam en weer terug. Alle passagiers, Joods en niet-Joods, volgden het nieuws op de voet via de transistorradiotjes die we allemaal bij ons hadden.

Daarna noemde ik de Golfoorlog in 2001. Mijn ouders en zusje woonden toen net in Israël. Ik was nog in Nederland en ben nog nooit zo bang geweest. Mijn laatste herinnering was uit 2006, de Tweede Libanonoorlog. Ik woonde pas een paar maanden in het land toen het geweld losbarstte. Een maand lang bestond mijn leven uit mijn huiskamer en de schuilkelder.

Toen waren mijn herinneringen op. Ik viel stil en voelde me enorm opgelucht

ALTIJD VADER

In een auto die bijna in elkaar zakt van ouderdom rijdt hij vele kilometers per dag om overal te helpen en tot steun te zijn. Voor vele honderden doodzieke kinderen uit Gaza en de Westelijke Jordaanoever is hij de reddende engel. De Joodse Buma Inbar praat en denkt snel en struikelt met regelmaat over zijn eigen woorden. Gepassioneerd. Een man van vrede. Ik reis een dag met hem mee. Wat een eer.

Hij is een drukbezet mens met weinig tijd. In één lange adem vertelt hij mij zijn programma voor deze week. Later blijkt dat hij maar een gedeelte van zijn bezigheden uit de doeken heeft gedaan.

‘Ik kom net terug van een dorp op de Westelijke Jordaanoever, daar waren problemen met de watervoorziening, vandaag moet ik nog een visum regelen voor een oude Palestijnse man uit Gaza die morgen via Tel Aviv naar Zuid-Amerika vliegt voor een operatie – hij heeft voor het vliegen nog geen toestemming – gisteren heb ik een doodzieke Palestijnse baby van acht maanden ondergebracht in een ziekenhuis in Jeruzalem, over twee dagen is er een excursie voor Palestijnse kankerpatiëntjes die in Israëlische ziekenhuizen liggen, daar moet ik nog veel voor organiseren.’

In oktober 1995 kwam zijn oudste zoon Yotam om tijdens gevechten in Libanon. Hij was soldaat in het Israëlische leger. Drie weken later, op 4 november, was Buma samen met zijn dochter bij een grote vredesdemonstratie op het plein in Tel Aviv. ‘In mijn broekzak had ik een brief voor premier Yitschak Rabin, waarin stond dat ik geloofde in zijn plannen voor vrede en hoopte dat mijn zoon de laatste gesneuvelde soldaat zou zijn.

Toen we naar Rabin toe liepen om de brief te overhandigen, zag ik mensen rennen en hoorde ik gillen. Ik begreep dat er iets hele-

maal mis was. Thuisgekomen bleek het een aanslag geweest te zijn door een Joodse extremist. Onze premier was dood. Ik verscheurde de brief. De boodschap die erin stond, werd de leidraad van mijn leven: Vrede bereik je door samen te werken. Als mijn burens het goed hebben, helpen ze mij ook als dat nodig is.

Ik zeg altijd: “Regeringen sluiten overeenkomsten, mensen maken vrede.”

Na het verlies van Yotam kreeg Buma lichamelijke problemen. ‘Mijn werk als vertegenwoordiger gaf mij geen goed gevoel meer, ik wilde iets nuttigs doen met mijn leven.’ Al jaren is hij nu 24/7, 365 dagen per jaar actief om anderen, hoofdzakelijk Palestijnen, te helpen. Dat doet hij op eigen kracht.

‘Ik ben aan geen enkele organisatie verbonden. Al het geld dat ik ontvang, gaat direct naar de juiste bestemming. Daarmee vermijd ik vaste kosten, urenlange vergaderingen en besprekingen. Als ik geld nodig heb, bel ik een van mijn contacten. Ze weten dat ik betrouwbaar ben en dat hun geld goed wordt besteed. Verder heb ik een grote groep vrijwilligers achter mij staan die dag en nacht oproepbaar zijn,’ vertelt Buma.

Zijn activiteiten zijn omvangrijk. ‘Allereerst zijn er de Palestijnse kinderen. Op de Westelijke Jordaanoever en bij Gaza wordt nog steeds veel binnen de familie getrouwd. Daardoor worden veel kinderen geboren met erfelijke ziekten, zoals hartafwijkingen en verschillende soorten kanker. Het niveau van de medische zorg in die gebieden is onvoldoende.’

Buma brengt de kinderen naar Israël, helpt bij het aanvragen van de visa en begeleidt hen bij het binnenkomen aan de grens. ‘Verder houd ik contact tijdens het verblijf in het ziekenhuis en ook als ze weer thuis zijn. Vaak zijn er nog medicijnen nodig of moeten ze terug voor controles of nieuwe operaties. Ieder kind wordt begeleid door een familielid dat dag en nacht aanwezig blijft. Onze groep vrijwilligers zorgt dat het ze aan niets ontbreekt.’

Buma en zijn team regelen een keer per dag een warme maaltijd voor de familieleden. Daarvoor hebben ze afspraken met een aantal feestlocaties in het land. ‘Rond middernacht mogen wij daar het overgebleven eten ophalen en dat verspreiden we vervolgens over de diverse ziekenhuizen. Ook zorgen we dat de kleding van de kinderen wordt gewassen en dat er voldoende afleiding is. Regelmatig

organiseren we excursies, zoals naar het safaripark. Dit wordt allemaal aangeboden door particulieren en bedrijven.’

Tijdens onze autorit vraagt Buma mij of het goed is als we even langsgaan bij Nur. Ze is zeventien jaar, komt uit Gaza, wordt behandeld voor kanker en ligt al een jaar in het ziekenhuis. ‘Ik wil even checken of ze nog iets nodig heeft.’

Bij binnenkomst wil de vader van Nur Buma even apart spreken. Naar blijkt is zijn schoonvader plotseling ziek geworden en hij wil even terug naar Gaza om hem te bezoeken.

Buma gaat gelijk voor hem aan de slag. Hij belt met de betreffende instanties en regelt de visa. Nu hij toch in het ziekenhuis is, besluit hij ter plekke een aantal andere zieke kinderen in aangrenzende zalen te bezoeken.

Maar voordat hij wegloopt, geeft hij Nur zijn telefoon: ‘Bel maar even met je moeder en je vriendinnen.’ Voortsnellend door de ziekenhuisgangen, ik kan hem nauwelijks bijhouden, vertelt Buma me dat de meeste patiënten uit Gaza amper geld hebben om van te leven; bellen naar hun families kan al helemaal niet.

De kinderen vormen maar een klein onderdeel van Buma’s activiteiten. Op het gebied van landbouw, water, riolering en infrastructuur bemiddelt hij in diverse Palestijnse dorpen op de Westelijke Jordaanoever. Onlangs heeft hij een computertent in een dorp in de buurt van Hebron geplaatst. Door gebrek aan elektriciteit hebben de kinderen daar geen enkele ervaring met computers. In de tent krijgen ze nu lessen.

Een andere onderneming van Buma is het planten van olijfbomen door Israëli’s en Palestijnen samen. ‘Dat is altijd één groot feest. Samen nieuwe bomen planten zorgt voor een gevoel van hoop en blijdschap.’

Maar Buma doet nog veel meer. Zo heeft hij een voetbalclub opgericht voor Israëli’s en Palestijnse jeugd in samenwerking met de populaire voetbalclub Hapoel Tel Aviv FC. Daar spelen de jongeren niet tegen elkaar, maar samen, in gemengde teams. Dit project, ‘Leer je buurman kennen’, is onderscheiden door de VN.

Buma’s initiatieven zijn niet altijd te begrijpen voor de buitenwereld. Een aantal van zijn vrienden en familieleden vindt dat hij

meer gevoel heeft voor de mensen die zijn zoon hebben vermoord dan voor zijn eigen volk.

‘Ik begrijp die gedachtegang, maar het klopt niet. Iedere actie die ik onderneem, brengt Israëli’s en Palestijnen dichter bij elkaar. Of het een Israëliische verpleger is die een Palestijns kindje verzorgt in een ziekenhuis in Tel Aviv of een Israëliische gids die een groep Palestijnse kinderen rondleidt in het safaripark. Het lijken kleine acties, maar ze zijn van groot belang. Ik vraag mij weleens af wat Yotam zou vinden van mijn activiteiten. Ik hoop dat hij trots is dat er iets positiefs is voortgekomen uit zijn dood,’ besluit Buma.

Rond vijf uur ’s middags stelt Buma voor dat hij me naar het treinstation brengt, hij heeft nog veel te doen en moet verder.

Afgepeigerd zit ik in de trein naar huis. Dan krijg ik een WhatsApp-bericht binnen. Het is van Buma. ‘Ik ben nu op een bijeenkomst om contact te leggen tussen Israëliische en Palestijnse weeshuizen voor een aantal gezamenlijke projecten. Wanneer kom je weer?’

Nur

Buma volgde Nur vele jaren in het ziekenhuis en beschouwde haar als zijn eigen dochter. ‘Ik ging vaak langs en zorgde dat het haar aan niets ontbrak. Een paar weken voor haar overlijden vertelden de artsen die Nur behandelden dat er geen hoop meer voor haar was. De kanker was uitgezaaid door het hele lichaam. Haar laatste wens was te bidden in de El Aksa-moskee op de Tempelberg in Jeruzalem. Ik heb haar daarnaartoe gebracht. Ze nam de fles met heilig water uit Mekka mee. Haar moeder had die voor haar meegenomen.

De artsen vonden het beter dat Nur zou overlijden te midden van haar familie. Ik kocht morfinetabletten en -pleisters en regelde het vervoer naar Gaza. Haar familie woont vlak aan de grens bij Israël in een vluchtelingenkamp. Daar overleed ze, afschuwelijk jong, op negentienjarige leeftijd. Moge Allah Nur zegenen en troosten.’

‘Regeringen ondertekenen overeenkomsten, mensen maken vrede. Echte vrede komt tot stand door gezamenlijke projecten zoals in de landbouw, hightech, sport en op andere gebieden van wederzijds belang en voordeel.’

Buma Inbar

Een heerlijke, warme avond, het schemert. Ik ben op bezoek bij Arabische vrienden die Eid al-Adha vieren: het offerfeest, het belangrijkste feest van de Islam.

De taken zijn zoals altijd goed verdeeld. De mannen houden zich bezig met het aanmaken van de barbecue, snijden en rijgen het vlees en nemen het grillen voor hun rekening. De vrouwen ontfermen zich over het bereiden van de bijgerechten en dekken de tafel.

Het is gebruikelijk dat de gasten nooit mogen helpen. Ik voel me daar al jaren ongemakkelijk bij, maar heb geen keuze. Ik concentreer me op de televisie. Luid staat een live programma vanuit Mekka aan, waar meer dan vier miljoen Moslims bijeen zijn voor de Islamitische pelgrimstocht, de hadj. Fascinerende beelden van enorme mensenmassa's. Vrouwen en mannen gekleed in witte of zwarte gewaden. Luid herhalen zij gezamenlijk steeds dezelfde zin, als in trance, waarin zij Allah zegenen. Ik voel me erin meegezogen alsof ik erbij ben.

Steeds weer keren mijn ogen terug naar de televisiebeelden. Miljoenen Moslims die samen een geestelijke reis beleven. Mijn gastheer ziet hoe het me raakt.

'Is het niet wonderlijk?' zeg ik tegen hem, 'Met zoveel mensen bij elkaar, dat dat kan.'

Hij kijkt me ernstig aan. 'De hadj is zo heilig dat in Mekka nooit een aanslag zal plaatsvinden.'

'Oh,' antwoord ik, 'stel je voor dat de hadj het hele jaar door zou worden gehouden, overal in de wereld. Dan behoren aanslagen tot de verleden tijd.'

Het is even stil. Dan reageert hij met: 'Mooi, wat een prachtige oplossing.'

VOORUITSTREVENDE

In de klas is het een chaos van lachende, pratende en stoeiende kinderen. De juffen komen binnen. In het Ivriet en het Arabisch wordt om stilte gevraagd. Het is de computerles en de kinderen krijgen de opdracht om een tekst in Word te zetten.

Voor iedere computer zit een Arabisch en een Joods kind. Sommige Arabische meisjes hebben hun hoofd bedekt en een aantal Joodse jongens dragen een keppeltje, maar verder is er qua uiterlijk geen verschil te zien. Van tevoren heeft een van de juffen me uitgelegd dat de kinderen altijd in gemengde groepjes werken. Ik mag aanschuiven bij twee van hen. Met verbazing kijk ik hoe snel hun vingers over het toetsenbord vliegen. Hoe snel ze beiden van Ivriet naar Arabisch en weer terug omschakelen.

De les is begonnen. Het is stil, er is alleen wat zacht geroezemoes.

Ook al wonen Joden en Arabieren in hetzelfde land, er zijn nog maar weinig gemengde scholen. De Hand in Hand School is opgericht in 1998 om daar verandering in te brengen. De stichters ervan wilden een alternatief schoolnetwerk bewerkstelligen. **Woordvoerder Ofer Matan licht toe: 'Een schoolsysteem voor Joden en Arabieren, gebaseerd op integratie, twee talen, multiculturalisme en gelijkheid, was een moedige stap en zal hopelijk leiden tot een verandering in onze maatschappij.'**

In de zeven scholen die er nu zijn, wordt aan meer dan tweeduizend leerlingen lesgegeven. 'Wij worden erkend door het ministerie van Onderwijs en krijgen net als andere scholen subsidie. In onze klassen zijn altijd twee leraren aanwezig, een Joodse en een Arabische. In het noorden van het land, de school waar je nu op bezoek bent, zijn het Joodse en Arabische kinderen, in onze scholen in Jeruzalem hebben we ook Palestijnse leerlingen.

Elkaars taal leren spreken vanaf jongs af aan is de eerste stap naar het doorbreken van de negatieve vooroordelen die kinderen van elkaar hebben. De volgende stap is een actief multicultureel leerplan, waardoor leerlingen leren over de concepten en gebruiken van de verschillende religies, tradities, de geschiedenis en hun wederzijdse cultuur. Ook de feestdagen worden samen gevierd. Niet om hetzelfde te gaan denken, maar om elkaar te begrijpen.

Dat is niet altijd makkelijk. Een heikel onderwerp ieder jaar zijn de verschillende benaderingen van wat er gebeurd is in 1948, het jaar van de oprichting van de staat Israël. Voor de Joodse bevolking is dat een feest dat nog ieder jaar groots gevierd wordt. Voor de Arabieren is het een rouwdag.'

De Joodse Sigalit, geboren en opgegroeid in Israël, heeft twee dochters op de school. 'We hebben ze naar deze school gestuurd, omdat wij geen andere geschikt vonden. Het was in eerste instantie niet echt een bewuste keuze, maar het systeem sprak ons aan. Ik ben opgevoed met de gedachte dat er ook een luisterend oor moet zijn voor de andere kant, de andere partij. Het is wat verwarrend soms. Wat ik bijvoorbeeld moeilijk vind, is dat mijn kinderen met kleinkinderen in de klas zitten van mensen die tegen ons hebben gevochten in de verschillende oorlogen. Het heeft mij nog meer doen beseffen dat niets simpel is, maar wel alles mogelijk.'

Ofer gelooft dat luisteren helpt om eenheid te creëren: 'De filosofie van de school is dat je moet luisteren en proberen te begrijpen wat de ander zegt, ook al ben je het er niet mee eens. Wij gaan uit van de wil om samen te leven, hoe verschillend we ook zijn. De leerlingen leren hun eigen identiteit te waarderen zonder een andere mening te minachten. Zo ontwikkelen ze het vermogen om in een complexe maatschappij te leven en de tweespalt in onze samenleving te overwinnen.'

De leerlingen en hun ouders varen er wel bij. De dertienjarige Muhammad spreekt Arabisch tegen zijn Joodse klasgenoten. 'Maar als ze me niet verstaan, zeg ik het nog een keer in het Ivriet.' Zijn moeder vertelt: 'Op Arabische scholen is het verboden over politiek te praten. Op de Hand in Hand School wordt over alles gesproken. In 2004, toen Yasser Arafat overleed, was dat een uitgebreid onderwerp. Zijn verhaal werd van beide kanten belicht. Dat geeft mij het

gevoel dat de kinderen een band hebben met hun eigen volk en hun geschiedenis kennen, maar ook die van de ander.'

De Arabische Shafiq en Widad hebben hun vier kinderen op deze school. Widad: 'Het is belangrijk voor mij dat mijn dochters, ondanks dat ze deel uitmaken van een etnische minderheid, zich niet minder voelen wat betreft kennis en opleiding.'

Shafiq: 'Een school behoort geen eiland te zijn, afgesneden van de wereld. Het moet een plek zijn waar alles besproken wordt. Het is niet makkelijk, want er blijft veel controverse tussen ons en we blijven in twee werelden leven. Maar onze kinderen leren een dialoog niet uit de weg te gaan en dat is wellicht het begin van een nieuwe beweging.'

Ofer ziet deze nieuwe beweging al ontstaan. 'De innige vriendschappen die ontstaan op onze scholen zijn bijzonder. Niet alleen worden de kinderen vrienden en brengen ze middagen en weekenden samen door, maar het slaat ook over op de ouders. Zij komen samen in klas- en schoolcomités, raken bevriend en gaan soms zelfs samen op vakantie. De reikwijdte van ons systeem gaat veel verder dan alleen de verbinding tussen de leerlingen.'

De computerles is voorbij, er is even pauze. Nieuwsgierig geworden, vraag ik een aantal kinderen wat zij nou zo bijzonder vinden aan hun school. Stuk voor stuk kijken ze me verbaasd aan, ze begrijpen absoluut mijn vraag niet.

Waren we allemaal nog maar kinderen, dan zou er geen conflict zijn, gaat er door mijn hoofd als ik het schoolgebouw verlaat

OVEREENKOMSTEN

Wat doet het met je als je naar zo'n bijzondere school gaat? Wat heeft het voor effect op je leven?

Ik vroeg het aan Ruth Moor. Van haar achtste tot en met haar achttiende was zij leerling op de Hand in Hand School in Jeruzalem. Haar verhaal stemt me hoopvol: het is mogelijk om overeenkomsten te zien en niet alleen verschillen.

'Ik ben geboren in Nederland waar ik tot mijn vierde heb gewoond. Daarna verhuisden we naar Jeruzalem. Ik heb een Joodse vader die in Israël is geboren en een moeder van Nederlandse origine met een Christelijke achtergrond. Dat maakt mijn positie in de Israëliische maatschappij uniek. Ik behoor nergens expliciet toe, als kind miste ik dat wel. Je wilt toch gezien worden en ergens bij horen. Maar daardoor heb ik geleerd me goed aan te passen.

Op de reguliere lagere school lukte het me op sociaal vlak niet zo goed om aansluiting te vinden bij mijn klasgenoten. Mijn ouders kwamen in die tijd in aanraking met de oprichter van de Hand in Hand School. Dat concept sprak ze aan, al die verschillende culturen en achtergronden onder één dak.

Het is een fijne school. Los van het interculturele, zijn de klassen klein en wordt er lesgegeven in twee talen, Ivriet en Arabisch. Dat het een bijzondere school is, had ik in die jaren niet echt door. Dat is ook de kracht van dit systeem. Want voordat je de leeftijd bereikt dat je beseft hoe complex de maatschappij is waarin je leeft, ben je al op een ander niveau met elkaar. Ook is er dan vertrouwen en een vriendschappelijke band ontwikkeld.

Als je jong bent, weet je nog niets van de wereld. Ik had kinderen in de klas waar ik goed en minder goed mee kon opschieten. Dat was het enige onderscheid. Het verschijnsel "stereotypes" kwam pas in

ons leven toen we op een leeftijd kwamen dat we samen dingen ondernamen buiten onze veilige schoolomgeving. Bijvoorbeeld als we met zijn allen een winkelcentrum bezochten en mijn Arabische klasgenoten werden tegengehouden omdat ze er “verdacht” uitzagen. Buiten school werden we plotseling Joods, Moslim of Christen, terwijl we onszelf niet zo zagen.

Joden en Palestijnen komen elkaar, met name in Jeruzalem, in het dagelijks leven veel tegen, zoals in de tram of het ziekenhuis, maar zo leer je elkaar niet echt kennen. Mijn klasgenoten en ik kwamen bij elkaar thuis. We vierden samen Jom Kipoer (Grote Verzoendag) en Ramadan en van Kerst hield natuurlijk iedereen. We deelden alles. Ook de moeilijke onderwerpen. We spraken over onze pijnen en de verliezen van dierbaren bij gewelddadige gebeurtenissen. Dat is belangrijk. De verschillen tussen ons waren vaak zo onduidelijk, dat de pijn van de ander ook jouw pijn werd.

Dat was niet altijd even makkelijk. Tot welke groep behoor je dan in de maatschappij? Maar het lukte ons vaak om het politieke en het ingewikkelde van het verleden aan de kant te zetten, want het ging uiteindelijk om ons, om diegenen die wij zijn.

Tijdens het grootste gedeelte van onze schooltijd leerden we samen. Maar voor ons eindexamen werden we uit elkaar gedreven naar een Ivriet en een Arabisch traject, omdat het Israëliësch schoolsysteem helaas nog niet klaar is voor een school als de onze. Behalve met taal werden vakken zoals geschiedenis en godsdienst apart onderwezen, terwijl het daarbij juist fijn zou zijn geweest om van elkaar te leren. Dat was een rare ervaring. Je bent een hechte groep, ongeacht je achtergrond. Maar door het systeem wordt het verschil benadrukt. Het was confronterend.

Onze klas heeft nog steeds contact met elkaar. Niet altijd even intensief. Er is een band tussen ons, ook als we elkaar een tijdje niet hebben gesproken.

De school heeft me iets gegeven wat uniek is: een brede maatschappelijke inslag. Ik ben me daar bewust van. Het maakt ook dat ik me verantwoordelijk voel om voor verandering te zorgen.

Voor mijn studie en omdat ik me ook Nederlands voel, woon ik nu in Nederland en ik leid een redelijk rustig bestaan. Misschien ga ik

terug naar Israël als ik een goed idee heb, als het een toevoeging voor de maatschappij is, dat ik iets zinvol kan doen. Maar ik vind de huidige maatschappij in Israël complex. Het kost veel energie om je daarin te bewegen. Je politieke mening en voorkeur lopen continu met je mee, mensen zijn er veel mee bezig.

Na onze schooltijd was het niet altijd makkelijk. Wij waren een structuur gewend waarin we samenleefden. Dat was zo uniek, daar is de Israëliësch-Palestijnse maatschappij nog niet klaar voor. Maar er komen steeds meer mensen die zichzelf niet kunnen definiëren volgens de bestaande hokjes en op zoek zijn naar een plekje. Gelukkig groeit Hand in Hand. Laten we hopen dat deze vorm van onderwijs op een dag als “gewoon” wordt ervaren.

Achteraf beseft ik pas wat voor privilege mijn schooltijd is geweest. Een gemengde school is dé oplossing voor het conflict. Niet op korte termijn. Het vergt vele jaren voordat een kind volwassen is en zo de maatschappij verandert. Maar dat geeft niet, zolang het fundament maar goed en stevig is en er mensen zijn die veranderingen blijven doorzetten.

LICHTHEID IN ZWARE TIJDEN

In een Israëlische krant lees ik over clown Abdallah Abushaban uit het kinderziekenhuis in Gaza. Het verhaal raakt me en ik besluit via Facebook en Messenger contact met hem op te nemen. Abdallah. Een warm, open mens.

Dit is zijn verhaal:

‘In 2007, ik was toen dertien jaar, werd bij mij kanker geconstateerd. In Gaza ontbraken de medische middelen om me te helpen en zo kwam ik terecht in het Sheba Medical Center in Tel Aviv. Daar onderging ik chemotherapie, het was een zware tijd. Ik herstelde en keerde terug naar Gaza. Wat me vooral hielp in die moeilijke periode waren de clowns in het Sheba ziekenhuis. Ze lieten me geloven dat ik beter zou worden. Ze gaven troost, moed en kracht om verder te gaan en maakten me vooral aan het lachen.

Terug in Gaza studeerde ik communicatie, ik wilde journalist worden. In 2015 studeerde ik af, maar ik vond geen werk. Ik opende een kleine supermarkt. Als dank voor alle clowns die me in Israël hielpen, besloot ik als vrijwilliger twee dagen per week clown te zijn in het kinderziekenhuis in Gaza.

Hier bestaat nog geen clownsopleiding. Via internet leerde ik er een beetje over. Maar dat was niet voldoende. Ik wilde een echte clown worden. De Dream Doctors in Israël hielpen me daarbij. Een van hun clowns leerde mij een maand lang de kneepjes van het vak. Vanuit Gaza naar Israël reizen is officieel verboden door Hamas, de Islamitische Palestijnse beweging die hier de scepter zwaait. Gelukkig kreeg ik speciale toestemming van hen om te gaan. Ik weet dat

ze mij en mijn Facebookpagina in de gaten houden. Maar ze weten dat ik geen kwaad doe. Het tegenovergestelde: ik doe goed.

Nu ben ik een echte clown. De zieke kinderen die langdurig in het ziekenhuis verblijven, kennen mij inmiddels en laten me vaak niet naar huis gaan. Ik ben hun afleiding, de vrolijke noot, de omhelzing en de rode neus. Ik hoop dat er een dag komt waarop via de Dream Doctors ook medische clowns opgeleid worden in Gaza en andere Arabische landen. Waarom ook niet?

Politici zorgen voor verdeeldheid onder de mensen, clowns voor eenheid en vrolijkheid.'

De Dream Doctors vormen een uniek samenwerkingsverband met ziekenhuizen en de gezondheidszorg in Israël. Een medische clown van de Dream Doctors word je niet zomaar. Je moet minstens achttien jaar zijn en een officiële opleiding in de theaterwereld hebben afgerond. Daarnaast krijg je een medische universitaire opleiding van een half jaar. De organisatie heeft meer dan honderd opgeleide clowns van Joodse en Arabische afkomst. Veel van de Joodse clowns studeerden Arabisch om de communicatie met Arabischsprekende patiënten te vergemakkelijken.

Geïnspireerd door het verhaal van Abdallah raakte ik enthousiast en ik besloot me aan te melden bij de Dream Doctors. Het leek me geweldig om verkleed zieke mensen blij te maken. Helaas. Zonder theateropleiding maak je geen kans. Groot was mijn teleurstelling, maar het geeft wel aan hoe serieus ze hun werk nemen.

Onlangs had ik weer eens contact met Abdallah. Het is hem inmiddels door Hamas verboden om nog clown te zijn. 'Ze geven geen logische reden op en zeggen dat het gaat om een reorganisatie in het ziekenhuis. In mijn hart ben en blijf ik altijd clown. Ik hoop dat ik snel weer aan de slag mag. Ondertussen zit ik niet bij de pakken neer. Ik beheer nog steeds mijn supermarkt en volg daarnaast een verpleegopleiding.'

Ik woon een van de bruiloftsavonden bij van de dochter van Arabische vrienden. Een bruiloft in hun cultuur duurt vaak een week, met iedere avond een ander soort festijn. Vanavond vindt het feest van de bruid plaats. De bruidegom is, volgens gebruik, thuis, in zijn dorp.

Het tekenen van de officiële bruidsakte heeft al een paar weken eerder plaatsgevonden, in aanwezigheid van de wederzijdse ouders en de sjeik, het hoofd van het dorp. De happening is buiten, op het terrein van haar ouderlijk huis.

In een grote, wijde, roze prinsessen bruidsjapon staat de bruid, naast haar ouders en haar oudste oom, bij de ingang van het terrein de gasten te verwelkomen. Bijna onherkenbaar is ze voor me. Stevig in de make-up met veel glitter en glans. Het haar hoog opgestoken.

Een klein detail: het is traditie dat de vader van de bruidegom 'alles' betaalt. Dat wil zeggen het eten, drinken en de muziek, maar ook de kleding van de bruid, van haar moeder en haar zussen. En dat niet alleen voor deze avond, maar voor de hele week, wat betekent dat de vader van de bruidegom iedere avond voor alle kosten de financiële pineut is.

Terug naar het feest. Na binnenkomst en het feliciteren worden de mannen en de vrouwen van elkaar gescheiden. Mannen rechtsaf. Vrouwen linksaf. Na jaren van vriendschap ken ik veel familieleden, en iedereen omhelst me innig. In een hoek op het terrein staan lange tafels met eten en drinken opgesteld. De mannelijke gasten eten eerst. Daarna de vrouwen.

De naaste familieleden van de bruid, van jong tot oud, zijn 'in functie'. Zo leiden de bruidstantes de vrouwelijke gasten naar hun plaats, serveren grote neven het eten en rennen kleine neven heen en weer met frisdrank, terwijl de bruid wat onwennig en nerveus tussen iedereen door manoeuvreert.

Het is weer bingo voor mij: alleen vleesgerechten. Voor een vegetariër als ik een klein groot probleem. Gelukkig is er ook veel en vooral heerlijk fruit.

Na het eten worden de tafels afgehaald en opnieuw gedekt voor gasten die later binnenkomen. De gasten die al gegeten hebben, nemen plaats op plastic stoelen die zijn opgesteld in lange rijen. Ze babbelen wat met elkaar, mannen en vrouwen uiteraard van elkaar gescheiden.

Na ongeveer een half uur zie ik een groep van wel vijftig mannen het terrein op lopen. Indrukwekkend. Het is de familie van de bruidegom. Zijn vader heeft de leiding. Een half uur later volgt eenzelfde soort groep, het vrouwelijke deel van de familie. Met voorop, als een matriarch, zijn moeder. De beide groepen nemen plaats aan afzonderlijke tafels. De bruid braaf naast haar schoonmoeder.

Na de maaltijd begeven ze zich onder de andere gasten. De tafels worden aan de kant gezet, het is tijd om te dansen. Maar alleen voor de vrouwen. De mannen blijven in hun kring zitten, drinken koffie, roken en kijken wat rond.

De moeder van de bruidegom is vanavond duidelijk de baas. Zij bepaalt niet alleen wat er op de dansvloer gebeurt, wie er bijvoorbeeld met de bruid mag dansen, maar na een uur beslist zij ook, met een handgebaar naar haar familie, dat het genoeg is. Net zoals ze gekomen zijn, in twee groepen, verdwijnen ze ook weer.

Hun vertrek betekent ook het eind van het feest van die avond. Twee dagen later wordt de bruid, dit keer gekleed in een traditionele witte bruidsjapon, door haar schoonfamilie opgehaald. Zij brengen haar naar het huis van de bruidegom, haar nieuwe thuis. Veel tranen, van vreugde en verdriet: een definitief afscheid van haar jeugd. Ik huil een beetje met haar mee.

MINISTER-PRESIDENT

In 2000 interviewde ik Elias Gabby Karam, geboren in Haifa in een Christelijk-Arabische familie. Hij is beroepsofficier bij de Israelische marine. Zijn ouders zijn religieus en hebben hun kinderen opgevoed volgens Christelijke waarden. Dat wil zeggen – vertelde Elias me toen heel nadrukkelijk – ‘altijd klaarstaan voor de medemens en actief meehelpen in de samenleving.’

Elias zat op school in het klooster van de nonnen in Nazareth. ‘Op mijn dertiende wilde ik al bij de marine. Toen ik oud genoeg was, heb ik mij vrijwillig aangemeld bij het Israëliësche leger. Arabieren zijn niet dienstplichtig en werden in die tijd nog niet toegelaten.’ Dankzij zijn doorzettingsvermogen werd hij de eerste Christelijke Arabier die door het Israëliësche leger geaccepteerd werd en daarmee een voorbeeld voor velen die hem zouden volgen.

Ik bracht toen een paar uur met Elias door. Hij liet me trots een gedeelte van de marinebasis zien – niet alles, dat mag vanwege veiligheidsredenen niet. Hij vertelde me ondertussen over zijn leven.

Zijn vrijwillige legertijd was een wens die in vervulling was gegaan, maar toen hij de kans kreeg beroeps te worden, was dat een droom die werkelijkheid werd. Het leger gaf hem de mogelijkheid om te studeren. Eerst elektrotechniek en later haalde hij zijn bachelor voor criminologie en een academische graad in rechten.

Elias voelt zich als een vis in het marinewater, waar hij verantwoordelijk is voor de logistiek. ‘Ik word in het leger geaccepteerd en voel mij gelijk aan de anderen. Israël is ook mijn land, mijn familie woont hier al zeker vijf generaties lang. Ik ben het bewijs dat alles mogelijk is, voor iedereen, zonder uitzondering. Waar een wil is, is een weg.’

Ik kan me nog goed herinneren, dat ik na de ontmoeting met Elias dacht: wow, Elias zou minister-president van Israël moeten worden. Hij is vriendelijk, slim, praat makkelijk, is gemotiveerd en houdt intens van het land.

Vrijwel tegelijkertijd kwam in me op: nee, ik wil geen Arabier aan het hoofd. Ik schrok van mijn eigen gedachten en denk er nog regelmatig aan terug. Ik praat er vaak over met vrienden en verdedig mijn standpunt dan altijd met: 'De Arabieren hebben zoveel landen waar ze kunnen wonen en belangrijke functies kunnen uitoefenen, maar er is maar één Joods land.' Nu, jaren later, is mijn mening dat ik geen Arabische minister-president wil, niet veranderd. Toch wringt het vanbinnen. Het voelt niet helemaal goed

MIJN VADER

‘Wat ga ik mijn zoon vertellen over zijn grootvader?
Dat hij hem zijn naam heeft gegeven. Ooit sprak hij
de profetische woorden tot mij: “Je zult gaan trouwen
en een zoon krijgen die Yassin zal heten.”
Dat hij heel erg van mij hield en dat ik zijn liefde aan
jou, mijn zoon, doorgeef.
Dat hij een man van vrede was.’

Op 27 september 2004 veranderde een kogel het leven van de Palestijnse Yasmin Gibara. ‘Mijn vader ging, zoals iedere dag, naar zijn werk. Onderweg ging het mis. Een kolonist die op de Westbank woonde, wachtte hem op en vermoordde hem.’

We spreken elkaar telefonisch. Yasmin komt uit een familie van acht broers en zusters en woont in Salem, in de buurt van Nablus op de Westbank. Ze is blind geboren, maar heeft desondanks gestudeerd, haar eerste en tweede graad Engels gehaald en ze schrijft poëzie. Ze praat duidelijk en rustig. Haar heldere stem valt me op. En bij iedere vraag die ik stel, hoor ik haar bijna nadenken.

‘Mijn vader was mijn vriend, hij was er altijd voor me. Toen ik het vreselijke nieuws hoorde, was ik niet alleen kapot van verdriet, maar ook ongelofelijk boos. Ik ging van school, alles was me te veel. Het enige wat ik wilde, was wraak en ik zocht contact met leden van de Fatahbeweging en de Hamas. Ik was bereid om als martelaar te sterven, als eer aan mijn vader.’

Toen mijn moeder en haar broer hoorden dat ik me wilde aansluiten bij een van de Palestijnse vrijheidsgroepen, spraken ze met me en lieten ze me weten dat ze niet achter mijn besluit stonden. Mijn oom zei: “Luister naar de ziel van je vader. Wat zegt hij tegen je?”

Ik antwoordde: “Hij vertelt me iedere avond dat ik terug naar school moet gaan en moet gaan studeren.”

Het duurde even voordat ik begreep dat ze gelijk hadden en dat haat geen oplossing is.

Mijn vader. Hij was altijd bezorgd om me. Vanwege mijn blindheid, maar ook omdat ik een vrouw ben die in de Palestijnse cultuur leeft, waar mannen het nog steeds voor het zeggen hebben. Hij realiseerde zich heel goed dat mijn visuele beperking betekende dat ik me extra moest bewijzen. Dat een studie voor mij nog belangrijker was dan voor zijn andere kinderen, en hij moedigde me daarin aan.

De moordenaar van mijn vader was een Christelijke man die Joods was geworden, hij kwam oorspronkelijk uit Duitsland. Mijn familie heeft de Duitse regering toentertijd gevraagd of mijn broer, die net zoals ik blind is geboren, en ik als schadevergoeding onze ogen konden laten checken in een Duits ziekenhuis. Tot op heden hebben wij daar nooit een reactie op gekregen.

Tijdens onze rouwdagen na mijn vaders dood werden we bezocht door *The Villages Group*, een groep Israëliische vrijwilligers die kleinschalig actief zijn, maar bijna anoniem groots werk verrichten. Zij ondersteunen Palestijnse families zoals de onze die een familielid verloren hebben. Ik wilde niets met ze te maken hebben. Ik gilte: “Jullie zijn moordenaars, jullie hebben mijn vader gedood!” Maar ze bleven, ook na de treurtijd, terugkomen en ik raakte met ze in gesprek. Voorheen had ik nog nooit op een vriendschappelijke basis gesproken met een Israëli. Ik kende ze alleen als mensen die ons pijn deden. Langzaam begon ik me te realiseren dat er goede en slechte Israëli's zijn en dat we veel gemeen hebben. We willen allemaal in vrede leven. Ze helpen ons na al die jaren nog steeds op allerlei manieren. Zo hebben ze ons geestelijk en financieel begeleid tijdens de processen waarin de moordenaar van mijn vader werd berecht. En bij mijn huwelijk betaalden ze mijn man de bruidsschat die eigenlijk door mijn vader had moeten worden betaald.

Ik heb meerdere vriendjes gehad, maar als het onderwerp trouwen op tafel kwam, haakten ze af. Dat was niet makkelijk. Sinds kort ben ik getrouwd, “op oudere leeftijd” volgens de opvattingen in onze kringen, met een lieve man die vijftien jaar ouder is. Hij is al getrouwd met een andere vrouw, ik ben zijn tweede echtgenote. Zij en ik spreken elkaar regelmatig en we kunnen goed met elkaar opschieten. Ik ben nu zwanger van een jongetje. Van de mensen in ons dorp krijg ik daar rare vragen over. “Hoe ga je dat doen, want je zult je zoon nooit zien. Hoe ga je hem grootbrengen?”

Steeds weer leg ik uit dat ik de stem van mijn zoon zal herkennen en hem kan ruiken en aanraken; dat is het instinct van het moederschap dat mij niet in de steek zal laten.

Ik wil zelfstandig zijn en mijn eigen kost kunnen verdienen nu ik afgestudeerd ben. Ik geef Engelse en Arabische les via Zoom en WhatsApp. Binnenkort wordt mijn zoon geboren. Ik zal zorgen dat hij opgroeit met Israëliische kinderen met wie hij vriendschappen kan sluiten. Ik ga hem niet opvoeden met haat, want als ik dat doe, dan verlies ik hem op een dag aan de wereld van martelaars.’

HOOFDSTUK 3
OVER VREDES
GRENZEN

أعبر حدود سلام
A'ABOR H'ODOED SALAM

מעבר לגולות של שלום
M'EVER LE G'VOLOT SHEL SHALOM

als iedereen in de wereld tegelijk
een gebed zegt
is er vrede

Vrede tussen God en de mens,
tussen vrienden of landen.
Belangrijk is innerlijke vrede
en geestelijke balans van eenieder van ons.
Vrede is de afwezigheid van storm.

ELKE DAG EEN NIEUW BEGIN

‘Vredestichter zijn is zoiets als ondernemer zijn.’

Tamar Hay

‘Belangrijk is het om groots te denken, met visie.
Om nieuwe paden te betreden.
Ook om mislukkingen te aanvaarden en te beseffen dat verandering veel tijd kost.
Dat niets zomaar gebeurt.
Het is belangrijk te leren zien dat wij allen de ommezwaai kunnen maken.
Dat is aan ons, aan eenieder van ons.
Aan jou en mij.
Geloof in jezelf.
Dan breng je veranderingen tot stand.
Vrede wil iedereen, maar die komt niet vanzelf.
Om die te bereiken, moeten we elkaar leren begrijpen.
Het gaat om verdraagzaam zijn naar de ander.
Niet weglopen voor onze verschillen.
Je ervan bewust zijn hoeveel we gemeen hebben.
Wij zijn allen één.
Er ligt een enorme uitdaging. De politieke stemming veranderen is niet makkelijk.
Veranderingen komen maar langzaam en hebben veel tijd nodig.
Maar wat is de keuze?
Haat?
Het is zo makkelijk elkaar te haten, om woedend te zijn.
Het is makkelijk de ander te ontwijken...

Het is zelfs makkelijk mijn werk op te geven.
Maar mijn keuze is volhardend te zijn, ook als het wanhopig lijkt.
Elke dag is voor mij weer een nieuw begin.
Opgeven? Dat nooit.'

Bovenstaande regels behelzen mijn weerslag naar aanleiding van een ontmoeting met Tamar Hay, directeur van de afdeling Peace Education van het Peres Center for Peace and Innovation.

Het Peres Center werd in 1997 opgericht door de voormalige premier van Israël, Shimon Peres. Doel van het centrum is het ontwikkelen van de weg naar vrede; het instituut zet zich in voor gezamenlijke Israëlisch-Palestijnse projecten.

‘Vrede sluiten kan in 24 uur,
net zoals een oorlog
beginnen kan in 24 uur.’

Sari Nusseibeh (1949), filosoof en politicus

DOORBREEK DE CIRKEL

Yitzhak was een van de eerste personen die ik interviewde voor mijn boek. Toen hij mij zijn verhaal vertelde, was ik ontsteld. Zijn opstelling was me te hevig. Te politiek. Te gekleurd. Ik besloot het niet te gebruiken.

Nadat mijn boek klaar was en ik het al had ingeleverd bij de uitgever, kwam mijn gesprek met Yitzhak weer boven. Ik ging door mijn aantekeningen heen en realiseerde me dat ik er nu heel anders tegen aankeek. Ik was in staat zijn woorden te begrijpen en ze niet weg te drukken.

Mijn gesprek met Yitzhak Frankenthal vindt plaats via Zoom vanwege het coronavirus. Ik zie hem zitten in zijn goed met boeken gevulde kamer. Terwijl we met elkaar praten, rookt hij een pijp. In mijn verbeelding ruik ik het geurige tabaksaroma.

Yitzhaks zoon Arik werd in 1994 vermoord. Arik zat in het leger en stond in uniform te liften toen er een auto voor hem stopte. Hij stapte in. De chauffeur en de bijrijder bleken van Hamas te zijn en zij vermoordden Arik.

Sindsdien strijdt zijn vader voor vrede. Ik zie een nog steeds diepbedroefde man die ervoor vecht de dood van zijn zoon op de een of andere manier te rechtvaardigen. Vooral voor zichzelf. 'Ik heb gefaald als vader. Zo voelt dat. Mijn zoon had recht op een leven in vrede, ik

Een zwart gat

Een hart vol pijn

En toch het licht zien

heb hem dat niet kunnen bieden. En dat zal ik mezelf nooit vergeven. Er moet vrede bereikt worden en de Israëlische politici moeten daaraan werken, anders is er geen toekomst.’

Ik voel me even heel nietig en de vragen die ik had voorbereid lijken totaal betekenisloos. Gelukkig merkt Yitzhak hier niets van en praat hij rustig door.

‘Ik noem mijzelf een religieuze Jood en zionist. Ik bid drie keer per dag dat Hij ons vrede zal schenken. Tweemaal per dag bid ik: “Hoor, Israël, de Heer is onze God, de Heer is één.” In mijn filosofie behoort heel Israël toe aan het volk Israël, zoals God beloofde aan Abraham, Isaac en Jacob. Maar ik zeg tevens dat de heelheid van Israël geen bloedvergieten of dood rechtvaardigt, zelfs niet van één persoon.

In mijn Joodse opvatting is de mens geboren om God te dienen. Dat is zijn missie en zijn plicht, en daarbij is het menselijk leven de hoogste waarde. Alleen als we begrijpen dat er maar één God in de wereld is en dat alle verschillende symbolen die aanbeden worden slechts symbolen zijn en het onder geen beding waard zijn om voor te sterven – alleen dan bereiken we het stadium van vrede.

We moeten gaan begrijpen dat de Palestijnen, net als wij, worden geboren naar het evenbeeld van God. Wat is ideale vrede? Zij bevat geen haat, geen vijandigheid, maar wederzijds respect en waardering. Vrede betekent dat er geen grenzen zijn en dat veiligheid voor iedereen is gewaarborgd.’

Nadat zijn zoon was vermoord, zocht Yitzhak eindeloos in oude kranten om namen te vinden van Israëlische en Palestijnse lotgenoten wier kinderen ook waren omgekomen in het conflict. Hij bracht ze met elkaar in contact. Dat was het begin van de Parents Circle (zie ook pagina 96), een initiatief dat uitgroeide tot een organisatie van honderden Israëlische en Palestijnse nabestaanden die oproepen tot verzoening en vrede in plaats van tot wraak. Yitzhak was een pionier op dit gebied, want er was toen nog geen organisatie die zo werkte. Voor hem was het de enige drijfveer om verder te leven.

Ook richtte Yitzhak het Arik Institute for Reconciliation, Tolerance and Peace op ter nagedachtenis aan zijn zoon. Een onafhankelijk, niet politiek gekleurd instituut dat Israëli's en Palestijnen samenbrengt door middel van seminars en spreekbeurten. Zoals Palestij-

nen die komen praten met Israëlische jongeren die zich voorbereiden op de militaire dienst.

‘Voor mij is de moordenaar van mijn zoon een terrorist, maar als ik vrede wens met de Palestijnen, dan moet ik elk besluit van welke Israëlische regering dan ook accepteren om hem vrij te laten. Want in de ogen van zijn volk is hij een vrijheidsstrijder. De Palestijnse zelfmoordterrorist, hoe moeilijk dat ook te aanvaarden is, is niets anders dan ook een slachtoffer van het conflict. Zijn verlangen om angst en terreur te zaaien onder de Israëlische bevolking is een reactie op de gevoelens van angst, terreur en totale verwoesting van zijn eigen volk onder de Israëlische bezetting.

Naast de politiek is menselijkheid belangrijk om te begrijpen dat de Palestijnen, inclusief de moordenaars van mijn zoon, mensen zijn die vechten voor een onafhankelijke staat, net zoals wij ooit stredden voor ons eigen land.

Het is een vicieuze cirkel van ego’s en van het aanzetten tot geweld door leiders van beide kanten, een cirkel die leidt tot onnodige doden. Ja, ik ben bereid de moordenaars van mijn zoon vrij te laten als er vrede is, want zonder de vrijlating van Palestijnse strijders zal er geen vrede zijn. Mijn zoon Arik werd vermoord door hen die geloofden in de ethische basis van hun strijd tegen de bezetting. Hij werd niet gedood omdat hij Joods was, maar omdat hij deel uitmaakte van een land dat het grondgebied van een ander bezet. Ik besef dat dit controversiële uitspraken zijn, maar ik moet ze luid en duidelijk uitspreken, omdat ze uit mijn hart komen; het hart van een vader wiens zoon niet meer leeft, omdat zijn volk verblind was door macht.’

DE ONBEKENDE DICHTER

‘Hij was mijn vriend, Ziad S. Ashour.’

Een keer in de week rijdt de bejaarde Hela in haar oude autootje naar Erez, een controlepost aan de grens met Gaza. Zij maakt deel uit van de vrijwilligersorganisatie The Road to Recovery en haalt daar mensen op die behandeld moeten worden in Israëliische en Palestijnse ziekenhuizen.

De medische zorg in Gaza en op de Westelijke Jordaanoever is onvoldoende voor patiënten die bijvoorbeeld lijden aan kanker, hartfalen of nierproblemen. De organisatie, die gerund wordt door een grote groep vrijwilligers, stelt deze mensen in staat hun behandeling te ondergaan in ziekenhuizen in Israël en Oost-Jeruzalem.

‘Ik ben mijn hele leven al politiek betrokken bij allerlei organisaties en ben mij bewust van de huidige politieke situatie. Daar voel ik mij zeer ongemakkelijk bij. De behoefte iets te doen voor andere mensen, een verschil te kunnen maken, speelt al lang door mijn hoofd.

Mijn passagiers komen veelal uit Gaza. De communicatie gaat moeizaam, vaak beheersen ze geen Ivriet of Engels. Bovendien zijn ze doorgaans te ziek om ook maar iets te kunnen zeggen. Regelmatig vragen vrienden en familie me of ik niet bang ben dat een van de zieken een verklede terrorist is, maar daar denk ik nooit aan. Elke keer als ik op en neer rijd, voelt dat als een doel, als iets wat goed doet.

Op een dag had ik een man in de auto die moest worden behandeld voor kanker. Het viel mij op dat hij me aansprak in goed Ivriet en hij vertelde me dat hij verhalen en gedichten schreef. ‘Mag ik u er een voorlezen?’ vroeg hij me. Zijn gebaar raakte me.

Om de paar weken had ik hem in de auto. Ik haalde hem op bij de militaire grenspost en dan spraken we tijdens de autorit over gedichten, literatuur, de toestand in de wereld en de politiek. Er groeide een warme vriendschap. Regelmatig belden we ook met elkaar. Hij was een weduwnaar met kinderen en kleinkinderen, een intelligente, wijze en positief ingestelde man.

Toen hij voor een extra behandeling een week in het ziekenhuis moest blijven, reed ik hem uiteraard weer.

Vervolgens hoorde ik lang niet van hem. Ik probeerde hem te bellen, maar er werd nooit opgenomen. Tot ik op een dag hoorde dat hij overleden was.

Na een paar weken ontving ik een WhatsAppbericht: “Beste Hela, ik ben de dochter van Ziad. Hij was erg op je gesteld. Hij vertelde ons vaak over jullie ritten. En omdat hij van jou hield, houd ik ook van jou. Laten we alsjeblieft contact houden.”

Door de taalbarrière is het niet gemakkelijk met elkaar te praten, maar we redden het. Ik denk vaak aan haar. Zij is zo dichtbij, maar tegelijkertijd, daar in Gaza, zó ver weg.’

Via Hela heb ik de familie van Ziad toestemming gevraagd om twee van zijn gedichten in mijn boek te plaatsen. Ik koos voor deze omdat ieder woord mij raakt. Hoe vaak ik ze ook lees. Als ik aan Gaza denk, dan zie ik donker, vernielingen, armoede en angst. De woorden van Ziad zijn voor mij beeldend, vol dramatiek, symboliek, licht en vooral schoonheid en hoop.

Het potlood tekent
kinderlachen
open het boek
op het eerste blad
Teken een gitaar
en niet de weduwe
Wees warm, humaan, als een diamant
speel mooi en doe het licht aan
De vogel in de kooi zal voor je zingen
moeder, moeder
ochtendlicht
Vertel niet van gisteren
Maar vertel alles!

Neem een paard
en ga op weg
naar de zon
naar het licht
Vlucht naar boven
naar het leven
waar vele vrienden wachten
Op het bloemenpad
danst de anemoon
en de drimia dommelt in
Maak haar wakker, zij is zo mooi
De goochelaar daalt vanuit de lucht
Geef haar het leven
Geef haar water

NUMMER 14 VERBROEDERT

Tweeëntwintig Joodse en Arabische jongetjes tussen de vijf en twaalf jaar spelen enthousiast voetbal. De thermometer staat op 38 graden. Ze hebben knalrode hoofden, zijn drijfnat van het zweet, maar het lijkt ze niet van hun stuk te brengen.

‘Als je de kinderen samen ziet spelen en de wachtende ouders met elkaar ziet omgaan, lijkt het alsof hier in het land geen problemen zijn,’ zegt een moeder naast mij op de tribune.

Een opa achter mij heeft geen tijd om te praten. Bijna fanatieker dan de spelertjes schreeuwt hij zijn kleinzoon toe, alsof het om de finale van het wereldkampioenschap gaat.

Ik zit tussen het geschreeuw en gegil en betrap me erop dat ik ook juich bij elk doelpunt dat gemaakt wordt. Voor wie ik ben? Ik heb geen idee.

Mijn gedachten gaan terug naar 8 oktober 2010.

Met een schop tegen een voetbal opende Susila Cruijff, dochter van 's werelds beroemde 'nummer 14', het eerste Cruyff Court in Jaffa. Voordat een oplettende voetbalkenner me hier denkt te betrappen op een spellingsovertreding: er is door de Stichting Cruyff voor gekozen om Cruyff met een 'y' te schrijven, omdat dat voor het buitenland makkelijker hanteerbaar is. Ik was bij de opening aanwezig. Het was een feest van bobo's en andere interessante mensen. Maar het ging die dag vooral om al die kleine mannetjes die – o zo graag – de beste van de wereld willen worden.

Het doel van de Cruyff Courts is wereldwijd een model te vinden waarin een vreedzame samenleving zichtbaar wordt. Sport is niet alleen een manier om mensen in beweging te krijgen, maar ook om hen met elkaar in contact te brengen. De stad Jaffa werd dan ook

niet zomaar gekozen. Het is een stad waar Joden, Moslims en Christenen samenleven. Dat gaat goed en soms ook niet.

Verschillen in achtergrond, cultuur of religie spelen echter geen rol op het sportveld; daar is iedereen gelijk. Met de bouw van het veld en de activiteiten die er georganiseerd worden, wordt een verschil in de regio gemaakt. Het is niet zomaar een voetbalveldje, de gedachte erachter gaat veel dieper: het Cruyff Court is de moderne invulling van het aloude trapveldje dat vroeger te vinden was in veel Nederlandse buurten, maar door de jaren heen vaak werd opgeofferd aan verstedelijking. Met de Cruyff Courts wordt de functie die dat oude trapveldje had weer teruggebracht in de wijk: een veilig onderkomen voor jongeren uit de buurt en een manier om ze 'van de straat te houden'.

Jaffa is een havenstad, waar de haven net zo vies als lekker ruikt. Allerlei soorten schepen liggen trots in het azuurblauwe water. Het is een stad waarin je uren rondsletteren, lekker Arabisch kunt eten en je te allen tijde kunt vermaken.

Maar het is ook een stad met buurten die sociaal en economisch gezien een grote achterstand hebben. Behalve problemen zoals vandalisme en drugs, zijn er soms ook moeilijkheden tussen Joden en Arabieren. Sinds het Cruyff Court er is, weten de ouders dat het hier veilig is en sturen ze hun kinderen na schooltijd rustig naar de Court, die dan ook intensief wordt gebruikt. Verschillende leeftijdsgroepen, variërend van vijf tot zestien jaar, trainen er onder begeleiding van ervaren coaches. Ook diverse scholen uit de buurt maken gebruik van het voetbalveld.

De Court is een groot succes en heeft, nu vele jaren later, vooral te kampen met een luxeprobleem: er komen zoveel kinderen dat er te weinig ruimte is. Vooral op sabbat is het een drukte van belang.

'Dat is goed nieuws,' vertelt een vader die naast me op de tribune zit, 'want als ze hier zijn, doen ze geen slechte dingen. Nu is er een georganiseerde plek waar de kinderen niet alleen veilig en beschermd zijn, maar waar de beide culturen elkaar ook ontmoeten. Dan blijkt dat liefde voor sport verbreedert, niet alleen voor de kinderen, maar ook voor ons, de te fanatieke ouderfanclub.'

Voor Amir (tien jaar), Mustapha (twaalf jaar) en Muhammed (twaalf jaar) maakt het allemaal niet uit, als ze maar kunnen voetballen. Ze trainen twee keer in de week onder begeleiding van een coach, want ze willen net zo goed worden als de legendarische Johan Cruijff, hoewel ze zijn naam amper kunnen uitspreken. Ze vertellen me uitgebreid over de regels van het spel. Dat komt goed uit, want behalve van een vrije trap weet ik er weinig van.

Toen het Court er nog niet was, mochten ze van hun ouders niet buitenspelen, vertellen ze me. Muhammed: ‘Want deze buurt, en vooral dit terrein was een plek waar zwervers rondliepen en dat was eng.’ Alle drie zijn ze het erover eens dat voetballen goed is voor hun gezondheid en dat ze bovendien ook niet meer zo vaak achter de computer kruipen.

Meer tijd om met mij te praten, hebben ze niet. Er moet gevoetbald worden, want een glansrijke toekomst ligt op hen te wachten. Toch willen ze nog iets kwijt. Over een paar jaar wil Muhammed voor Real Madrid spelen, zijn grote droom, want, zoals hij zegt: ‘Het is belangrijk om dromen te hebben.’ Amir kiest voor Barcelona en Mustapha ziet een gouden toekomst bij Manchester United wel zitten

‘Op een dag realiseren de Israëli’s zich dat de redenen voor de nooit eindigende onrust die hun leven ontwricht, niets te maken heeft met onze oppositie tegen de Joodse staat, maar geworteld is in het meer alledaagse feit dat mensen niet gemaakt zijn om onrecht te accepteren.’

Sari Nusseibeh (1949), filosoof en politicus
Uit: Once Upon a Country. A Palestinian Life

ROLMODEL

‘Ook al komen mijn man en ik uit traditionele Druzenfamilies en leven we nog volgens oude waarden, wij zitten niet meer op de grond zoals dat in onze cultuur nog steeds gebruikelijk is. We hebben zelf ons huis ontworpen, dat was modern in die tijd,’ vertelde ze me toen we elkaar voor het eerst ontmoetten. Toch is haar huis ouderwets ingericht, boordevol meubilair en prullaria. Samira’s woning staat voor mij symbool voor haar leven; een balans in een bestaan als Druzenvrouw, werkende moeder en activiste. Van buiten modern, van binnen traditioneel.

Samira Azzab is Druzisch. Ze woont in Osafiya, een Druzendorp in het noorden. We zijn al jaren bevriend. Een strijdvaardige vrouw. Zij heeft de moed om haar toekomst en die van vrouwen in haar gemeenschap in eigen hand te nemen.

Nadat ze moeder was geworden van drie kinderen, besloot ze te gaan studeren. In haar gemeenschap een ongewoon besluit. Vrienden reageerden geschokt en zeiden haar: ‘Je moet aan je gezin denken.’ Dat was precies wat ze deed. Ze vond dat ze veel meer voor hen kon betekenen met een goede opleiding.

Vanaf het begin stond haar man achter haar besluit. Hij begreep dat het belangrijk voor haar was dat ze zichzelf zou zijn en dat ze niet alleen maar leefde volgens allerlei sociale verwachtingen. Haar allergrootste steun was – en is – haar moeder. Zij was degene die haar stimuleerde om te bereiken wat ze zelf had gemist: een goede opleiding. In haar tijd leerden dochters niet verder. Ze zei tegen Samira: ‘Jij gaat studeren en ik zorg voor je man en kinderen, het maakt niet uit hoelang het gaat duren.’

Nadat Samira was afgestudeerd – ze studeerde geschiedenis van het Midden-Oosten – werd borstkanker bij haar ontdekt. Tijdens haar ziekte en genezingsperiode, had ze genoeg tijd om na te denken over wat ze met haar leven wilde. Ze besloot verder te gaan studeren en behaalde een eerste en tweede graad in pedagogiek.

Jarenlang gaf ze les in Osafiya, op de middelbare school. Maar haar droom was om iets te betekenen voor vrouwen in haar dorp. ‘Het is hier nog steeds ongebruikelijk dat vrouwen buitenshuis werken. Ook zijn er geen clubs om naartoe te gaan en volgens de traditie blijven ze thuis.’

Samira bleef leren. Nadat ze een cursus leiderschap in Haifa had gevolgd, opende ze een centrum voor Druzenvrouwen in haar eigen dorp. Er zijn wekelijkse activiteiten met zo’n honderdtwintig geïnteresseerden die regelmatig komen. Het centrum verzorgt een diversiteit aan cursussen en lezingen, waarbij de vrouwen leren voor zichzelf op te komen en waar de opvoeding van kinderen wordt besproken. ‘Een bewustzijnsproces is in gang gezet, maar het is pas het begin.’

In 2009 besloot de Israëliëse regering dat Daliyat Al-Karmel en Osafiya, twee naast elkaar liggende Druzen dorpen, samen moesten gaan. Samira was woedend. ‘Je kunt toch niet zomaar twee Druzen dorpen samentrekken? We wilden onze eigen identiteit behouden.’ Ze startte een actie en ging zelfs naar de Knesset, het Israëliëse parlement.

Het was de eerste keer in de geschiedenis van Israël dat Druzenvrouwen in opstand kwamen, en ze wonnen ook nog. Samira: ‘Dit is leiderschap: je eigen lot in handen nemen. Ik wil dat Druzenvrouwen dezelfde kansen krijgen als iedere andere vrouw in Israël. Dat betekent dat we eerst aan de slag moeten in onze eigen dorpen, waar mannen nog steeds de dienst uitmaken. Ik wil die verandering gaan brengen. **Als je zorgt voor verandering buigt de wereld mee.**’

Maar Samira wilde nog meer. ‘We moeten in de gemeenteraad zitten als je echt iets wilt veranderen,’ vertelde ze me eens. Dankzij hulp van verschillende vrouwenorganisaties in Jordanië en Israël leerde Samira over politieke kwesties, ook over hoe ze een verkiezingscampagne kon voeren. ‘Het kostte me drie jaar om alle vaardigheden onder de knie te krijgen, maar tijdens de laatste gemeenteraadsver-

kiezingen heb ik gewonnen. Ik ben enorm trots. Ik weet zeker dat ik werd gekozen vanwege mijn vaardigheden, niet omdat ik Druzisch of een vrouw ben.' Haar eerste politieke actie was studenten binnen haar gemeente studiebeurzen te geven. 'Maar die krijgen ze niet cadeau. Ze verdienen een beurs door vrijwilligerswerk te doen binnen de gemeenschap, bijvoorbeeld door ouderen te helpen.'

'Mijn allergrootste wens is nu om jonge Druzenvrouwen te leren leiders te zijn, zodat er tijdens de volgende verkiezingen op nog meer vrouwen gestemd kan worden. Mijn man ondersteunt me. Hij gelooft in mij. Mijn kinderen vinden het niet altijd leuk wat ik doe. Ze willen het liefst dat ik alleen hun moeder ben en grootmoeder voor hun kinderen. Dat ben ik zeker, maar ik heb ook mijn eigen leven. Na al die jaren weten ze dat ze geen traditionele moeder hebben. Ik hoop dat ik een voorbeeld voor hen ben. Dat ze door mij hebben leren vechten voor hun eigen ambities.'

Het liefst ga ik naar de supermarkt in Yarka. Het is ongeveer tien minuten rijden van waar ik woon. De supermarkt is groot, modern ingericht, met brede ruime gangen en je kunt er werkelijk alles krijgen, zelfs kaas uit Nederland. De service is er perfect en het is er superschoon, een genot om te shoppen.

Op een dag ben ik te vroeg, de winkel blijkt nog gesloten te zijn. Terwijl ik wacht, zie ik een van de werknemers naar buiten komen met een pak zout dat hij uitstrooit voor alle uitgangen van de winkel. Het maakt mij nieuwsgierig en ik stap op hem af om te vragen waarom hij dat doet.

'Tegen boze geesten,' vertelt hij me. 'Iedere morgen doen we dat en na het zout strooien, bespuiten we ook nog alle ingangen met water. Ook tegen de boze geesten.' Een traditie, vertelt hij me, die van generatie op generatie wordt doorgegeven. Dan gebaart hij dat ik iets dichterbij moet komen. Zachtjes, waarschijnlijk vanwege een boze geest die nog in de buurt is, vertelt hij dat ze een paar jaar geleden het zout strooien en het water spuiten een keer hadden overgeslagen. Fluisterend, ik kan hem amper nog horen, zegt hij: 'De hele dag viel er van alles om in de winkel, en er is die dag ook nog een klant uitgegleden. Languit viel ze. Het was vreselijk.'

Ik vertel hem dat het bij Joodse mensen gebruikelijk is om zout over de linkerschouder te gooien als ze voor het eerst hun nieuwe huis binnenkomen; het brengt geluk. Om mijn verhaal wat sterker te maken, fluister ik: 'En het werkt ook tegen de boze geesten.'

De 'zoutstrooier' moet verder, maar wil nog wel even kwijt dat er in zijn supermarkt zo'n tweehonderd mensen werken. Supertrots voegt hij eraan toe: 'Dat zijn zowel Joden, Arabieren als Druzen.'

MEDISCH WONDER

Op haar ‘medicycle’, een speciale ambulancescooter, tuft Balkees Abu Awad van het ene huis naar het andere. Ze komt uit Buq’ata, een Druzendorp op de Golanhoogvlakte. Al jaren is ze vrijwilliger bij Magen David Adom (MDA), de Rode Davidster, het Israëliësche equivalent van het Rode Kruis. Zij rijdt op een speciale scooter waarmee ze in geval van calamiteiten overal snel ter plekke kan zijn om directe medische zorg te verlenen aan de gemeenschappen op de Golan.

De burgemeester van Buq’ata is trots op Balkees, en op haar samenwerking met MDA en de zorg die ze in hun regio bieden: ‘Hij die één leven redt, wordt verondersteld een hele wereld te hebben gered.’

Balkees ziet zichzelf als een rolmodel. Het is nog steeds ongebruikelijk dat een vrouw in de Druzengemeenschap zich per scooter verplaatst om dit soort werk te doen.

‘Buiten mijn persoonlijke gedrevenheid om iets voor de medemens te betekenen, voelt het ook als een missie om andere Druzenvrouwen te laten zien wat mogelijk is om te bereiken in je leven.’ Dan moet ze weg. Op haar ‘medicycle’. Naar een nieuwe spoedmelding

DE BLOEM DIE VOORTLEEFT

Bat-Chen -

een bloemennaam hebben we je gegeven.
Maar we wisten toen nog niet,
dat juist de mooiste bloemen,
dat juist die –
altijd geplukt worden.

Tsvika Shahak

Tijdens mijn ontmoeting met de ouders van Bat-Chen voel ik me verdrietig. Een meisje dat ik niet kende en wier ouders ik, als ze niet was vermoord, waarschijnlijk nooit had ontmoet. Een toekomst die ruw werd afgebroken. Haar woorden blijven.

In 1996 verloren Ayelet en Tzvika Shahak hun dochter Bat-Chen bij een terreuraanslag in Tel Aviv. Bat-Chen was daar met drie vriendinnen om haar vijftiende verjaardag te vieren. Ze waren op het verkeerde moment op de verkeerde plek. Slechts een van de meisjes overleefde de aanslag.

Na haar dood vonden de ouders van Bat-Chen dagboeken en gedichten die zij had geschreven. Om ervoor te zorgen dat hun dochter nooit zou worden vergeten, publiceerden ze de gedichten in een boek, als eerbetoon aan een dapper meisje dat de complexe wereld waarin ze leefde beter begreep dan veel grote leiders.

Haar ouders besloten hun leven niet door woede te laten overheersen. In plaats daarvan realiseerden ze Bat-Chens droom over vrede,

door haar verhalen en gedichten te gebruiken om zoveel mogelijk mensen te bereiken, om zo het vredesproces en de dialogen te ondersteunen. Met de familieslogan in hun hart – ‘Het is gemakkelijk om vijanden te verwerven, maar het is slimmer om vrienden te maken’ – vertellen ze haar verhaal op scholen in het hele land, zowel aan Joodse als aan Arabische kinderen.

‘De publicatie van haar boek is meer dan alleen een herinnering aan onze dochter,’ vertellen haar ouders mij. ‘Haar dagboek is een centrale pijler in onze activiteiten, in lezingen en ontmoetingen met jongeren, studenten, en met volwassenen.

De boodschap die we overbrengen, is optimisme. Dat nooit alles verloren is en dat de jeugd, als we de juiste waarden op de juiste manier uitleggen, kan zorgen voor verandering en acceptatie van de ander.

Het schrijven hielp Bat-Chen om te gaan met de dagelijkse moeilijkheden van het leven in de schaduw van terreur. Na haar dood hielpen haar verhalen ons het verlies van onze dochter enigszins dragelijk te maken.’

Drie maanden voordat Bat-Chen werd vermoord, schreef ze het volgende gedicht:

Vredesdroom

*Ieder mens heeft een droom,
de een wil miljonair zijn,
de ander schrijver.
Ik heb ook een droom: over vrede.*

*Eigenlijk wil iedereen
weten wanneer er vrede zal zijn.
En wij allemaal willen de zekerheid
dat het geen droom zal blijven.*

*Soms wanhopen we en voelen
dat de dag, dat iedereen gelukkig en verenigd is,
links en rechts, Arabieren en Joden,
verbroederd en bevriend,
de dag dat er geen haat en oorlog meer is;*

*dat die dag tot de verhalen
en de sprookjes lijkt te horen.
Het ziet ernaar uit dat die dag niet komt.
Wij kunnen allemaal zo goed praten
en weten anderen te beschuldigen.
We weten allemaal hoe het wél zou moeten.*

*Misschien ben ik zomaar een naïef kind
dat nergens van weet,
maar is het overdreven te vragen
om vrede en veiligheid?*

*Is het overdreven erover te dromen
veilig te lopen
door straten van het oude Jeruzalem?*

*Is het overdreven te vragen
geen moeders van jonge soldaten te hoeven zien,
huilend aan hun graf?*

*Wij allemaal willen vrede,
maar de grote vraag blijft steeds:
Hoe kunnen we die vrede bereiken,
en hoeveel mensen willen werkelijk
offers brengen voor de vrede?*

In de derde klas – ze was toen negen jaar – schreef ze:

Aan God,

*Ik wilde een paar verzoeken doen:
Het eerste verzoek, dat mijn grootvader weer tot leven komt.
Ten tweede dat er geen oorlogen zullen zijn.
En ten derde dat we in vrede zullen leven met alle landen.*

In datzelfde jaar schreef ze het volgende gedicht naar aanleiding van de vraag: ‘Wat ontbreekt er in mijn land?’

*In mijn mooie en goede land ontbreekt het aan niets.
Er zijn bloemen
En er zijn ook bomen
En heel veel vlinders.
Bijna alles wat je wilt, krijg je.
Een heerlijk land.
Maar één ding ontbreekt, en dat is vrede.
Ik mis het heel erg.
Elke dag als ik op de radio hoor over de Intifada en wat er aan de
hand is.
Een slecht gevoel dringt door in mijn hart en ik vraag mijn moeder:
Wanneer komt de vrede om bij ons te zijn?
Elke dag kijk ik ernaar uit en roep luid:
Kom, vrede! Vrede!
Ik bel en bel, maar het komt niet...*

Op haar twaalfde beschreef Bat-Chen haar zorgen over de politieke situatie:

Joden en Arabieren

*Voor sommigen van ons herinnert het woord 'Arabier'
aan een mes in de rug, dood, stenen en moord.
Aan molotovcocktails, brandende autobanden,
terroristen en Hezbollah.*

*Anderen maken onderscheid:
er zijn Arabische moordenaars
net zoals er Joodse moordenaars zijn.
In ieder land zijn goede en slechte mensen;
en sommigen zullen wel zeggen:
Arabieren zijn goede vrienden,
ook hun komen rechten en goede levensvoorwaarden toe.*

*In ons kleine land is veel onrust.
Er zijn drie meningen over Arabieren:
de kolonisten en de ultrarechtsen haten de Arabieren,
links maakt het onderscheid
en ultralinksen eisen meer rechten voor de Arabieren.*

*Ik vind het moeilijk mijn standpunt te bepalen.
Het ene moment ben ik voor links,
tot de nieuwslezer op de radio zegt:
'Er zijn Joden vermoord, de terroristen zijn opgepakt.'
En dan zeg ik:
'Dat had mijn familie kunnen zijn.'
De haat bestaat al meer dan tweeduizend jaar,
de Arabieren en wij slagen er niet in
met elkaar overweg te kunnen.
Ik zeg altijd: 'Er zijn ook goede Arabieren.'
maar intussen hoor ik alleen over moordenaars.*

*Ik wil vrede en ik geloof
dat die uiteindelijk zal komen,
want dat is noodzakelijk om voort te leven.
De vraag is: Wat voor vrede zal er zijn?
Vrede zoals met de Palestijnen is geen vrede;
aan beide kanten zijn de mensen boos.
Vrede is een mooi woord;
een woord met een fantastische betekenis.
Een woord van waarde en gewicht,
iedere dag en ieder uur
praat mee over vrede, direct of indirect.*

De gedichten komen uit het boek *Het lied van Bat-Chen* en van de website Batchen.co.il en zijn letterlijk overgenomen.

HOOFDSTUK 4

OVER BRUGGENDE GRENZEN

מאבר כחלר בין שבויות
ME'EVER LEGASHER BEIN GVOLOT

تعبير عن بناء جسور بين الحدود
TA'ABIR A'N BINA' JSOUR BEIN AL H'ODOED

*van de ene naar de andere kant
het bereiken van een doel
het bouwen van een brug*

Ik droom van die brug. Van een wens naar verwezenlijking. Steeds als ik terugrijd van een interview denk ik: waarom bouwen we zoveel muren en zo weinig bruggen?

ONRUST

Met twee collega's ben ik op weg naar een informele lunch voor de Nederlandse pers bij de vertegenwoordiging van het Koninkrijk der Nederlanden bij de Palestijnse Autoriteit in Ramallah. Op de weg ernaartoe, vanuit Tel Aviv, is het rustig. Weinig verkeer en de overgang van Israël naar 'het andere gebied' valt me amper op.

Het andere gebied? Ja, want alle andere termen geven het een politiek of religieus label. Palestina, de Westelijke Jordaanoever, bezet gebied, Judea en Samaria.

Verwarring.

Acht journalisten en twee Nederlandse diplomaten. De lunch is buiten, in een mooi aangelegde, groene tuin. Een zacht aangenaam briesje, niet te koud, niet te warm. Heerlijke Arabische gerechten. De onderwerpen vliegen over tafel: het beleid van Nederland ten aanzien van de politiek van Israël, wat het Europese Parlement gaat doen en tal van andere discussiepunten.

Steeds weer voel ik een vingerwijzing naar Israël. Of ben ik te overgevoelig? Ik luister. Ik luister ook niet. Vele meningen. Ik hoor. Maar ik wil niet alles horen. Politiek. Sinds ik hier woon, geloof ik er niet meer in.

Verwarring.

Na de lunch ga ik, samen met de twee collega's, Ramallah in. Overvolle winkelstraten met auto's en winkelende, mooi geklede mensen. Prachtige gekleurde kaftans. We lopen een café in om wat te drinken. Aan een tafeltje zit een jonge vrouw achter een laptop, ze drinkt een kop koffie. Aan een andere tafel eten vier vriendinnen een salade. Er heerst een ontspannen sfeer. Niet anders dan in welk

café ter wereld ook. Ik vergeet waar ik ben. Tot ik een bord zie hangen: ‘Welcome in Palestine.’ Ik word hier beschouwd als de bezetter, deze mensen worden door mijn land bezet.

Meer verwarring.

Na een verfrissend drankje rijd ik met mijn twee collega’s terug naar ‘daar’, naar ‘mijn land’, naar ‘Israël’.

Het duurt even om Ramallah uit te komen, tweebaanswegen worden gebruikt als driebaanswegen. Te veel auto’s, te veel mensen. Op een muur langs de weg zie ik schilderingen. Ook in de Arabische dorpen bij mij in de buurt zie je dit soort creatieve uitingen. Die zijn lieflijk en mooi, maar deze stralen iets anders uit. Boosheid, strijd, onderdrukking, oorlog.

Dan komen we bij de militaire grenspost. Een gekkenhuis. Vanuit een ooghoek zie ik een rij mensen die ‘terugkomen’. Ik durf niet goed te kijken. ‘Het conflict’ mag geen gezicht krijgen.

Mijn verwarring wordt groter en groter.

In de trein, van Tel Aviv terug naar het noorden, blijft het onrustig in mijn hoofd. Is het verkeerd dat ik politieke onderwerpen liever ontwijk? Dat ik wegkijk bij de rijen mensen aan de grenspost? Alsof ik hun verdriet niet wil zien. Mijn land, hun land. Ons land.

Totale verwarring

De Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in Ramallah werd ruim twintig jaar geleden opgericht, na de Oslo-akkoorden, toen de Palestijnse Autoriteit een feit werd. Het doel van de missie is: het helpen realiseren en voorbereiden van een tweestatenoplossing voor Israël en de Palestijnen, onder andere door middel van ontwikkelingshulp, toegang tot rechtssystemen en via de politieke weg, door veel te praten met de verschillende partijen.

20 juli 2014

Als journalist hoor je objectief te zijn en een verhaal te schrijven dat helder en in balans is. Dat lukt mij vandaag niet. Ik heb een onbehagelijk gevoel vanbinnen en ik voel mij intens verdrietig. Al jaren woon ik in Israël. Schrijven, praten en denken over co-existentie tussen de Israëlische en Palestijnse bevolking is wat ik het liefste doe. Ik geloof in samen leven. De vele, vele samenwerkingen die er zijn, op zoveel gebieden, laten dat ook zien. 'Er is vrede hier, alleen de politici weten het niet,' roep ik naar eenieder die het wel en niet wil horen.

Gisterenmiddag hoorde ik dat dertien van onze jongens tijdens gevechten in Gaza zijn omgekomen. Ik stuur het bericht via WhatsApp naar een vriendin in Nederland. Zij schrijft terug: 'Maar ook zestig Palestijnen.'

Even ben ik het kwijt, mijn vurige vertrouwen in een gezamenlijke toekomst. Boos denk ik: ik heb het recht om te treuren en verdrietig te zijn om deze parels uit onze maatschappij. Zij vochten en gaven hun leven, ook voor mijn vrijheid. Even kan ik die andere wereld, de Palestijnse slachtoffers, er niet bij hebben en ik wil er ook niets over horen.

Op Facebook. Een kennis, die in de buurt van Jeruzalem woont, schrijft: 'Het is duidelijk: de Arabieren in ons land deugen niet.'

Gisteravond is in ieder Arabisch dorp in Israël feest gevierd vanwege de dertien omgekomen soldaten.'

Ik schrijf haar dat dat niet klopt. Bij ons in het noorden is geen feest gevierd. Mijn reactie roept andere reacties op. De meesten schrijven dat het wel zo is en dat ze zelfs geen Arabische dorpen meer in durven op dit moment.

Ik ben in shock. Vanmorgen nog, deed ik boodschappen in een van onze Arabische buurdorpen. Het enige 'vervelende' was een geitenhoeder die met zijn geiten de weg overstak terwijl ik net kwam aanrijden. De man zwaaide, breed lachend, met twee

tanden in zijn mond en een vrolijk gezicht, en ik zwaaide blij terug. Wel een beetje brommend, want zo'n honderd geiten die de weg oversteken, dat duurt lang.

De verschillende media tonen vandaag foto's van de dertien omgekomen jongens. Jonge ogen lachen mij toe. Ik huil. Ook zijn er foto's van de vernielingen in Gaza, en berichten van veel doden en gewonden. Daar kan ik even helemaal niets mee. Het is mij te veel. Morgen weer. Vandaag even niet.

Een paar dagen later

Het is aan de grens met Gaza al jaren onrustig, maar de afgelopen dagen is het echt verschrikkelijk. Meer dan vijfhonderd raketten zijn vanuit Gaza op Israël afgevuurd. Het begon toen een elitegroep van het Israëlische leger Gaza introk voor een geheime opdracht. De soldaten werden ontdekt en er ontstond een vuurgevecht waarbij een 41-jarige kolonel uit het Israëlische leger omkwam, alsmede een aantal Hamasstrijders. Sindsdien regent het non-stop raketten.

Vanwege mijn journalistieke werk ontvang ik direct de berichten van het Israëlische leger. Nu met de vreselijke situatie in Gaza komen die berichten om de paar minuten binnen en soms om de paar seconden. Een van de berichten die een paar keer herhaald wordt, is dat de naam van de omgekomen kolonel om veiligheidsredenen niet bekend wordt gemaakt.

In de middag ontmoet ik een aantal vrienden. We bespreken ook de toestand in het zuiden. Een van de aanwezigen zegt dat hij weet wie de omgekomen kolonel is. Hij had dat weer van iemand anders gehoord. Ik zeg niets, maar voel me beschaamd en sluit me verder af voor het gesprek. Ik wil zijn naam niet horen: mijn eerbetoon aan een held die ik niet gekend heb.

Later op de dag ga ik uit eten met wat vrienden in het Arabische dorp. Om de paar minuten en soms seconden gaat mijn app af die aangeeft dat er een raket- of mortieraanval is

in het zuiden. Ik wil mijn telefoon niet op stil zetten. Dat geeft een raar gevoel. Terwijl in het zuiden de mensen continu in de schuilkeiders zitten en geen kant op kunnen, eet ik in een restaurant waar ik vind dat de Arabische muziek te hard aanstaat. Ook denk ik aan al die onschuldige mensen in Gaza. Het voelt als een doffe kluwen wol in mijn hoofd.

Een dag later

Voor mijn werk moet ik naar Tel Aviv. Ik heb de navigatieapp op mijn telefoon aan om me de weg te wijzen. Ik mis wel drie keer een afslag, omdat ook de alarmapp aanstaat en onophoudelijk signalen geeft over naderende raketinslagen. Om de paar seconden.

Ik zet mijn auto aan de kant en probeer wat vrienden die in het geteisterde gebied wonen te bellen. Een vriendin neemt op. Ze kan maar even praten, want het is 'absoluut ongekend wat hier gaande is,' vertelt ze snikkend. 'Dit is niet vol te houden. Onze kinderen zijn totaal over hun toeren.' De verbinding wordt verbroken.

Later op de dag ben ik weer thuis. De alarmapp is nog steeds actief en blijft maar aangeven dat er raketten neerkomen. Er is geen dorp in het zuiden dat niet in de vuurlinie ligt.

Dan lees ik berichten over een staakt-het-vuren. En dat na doden, gewonden en veel schade aan beide kanten. Binnen een uur komt de officiële bevestiging: 'Ja, er is een staakt-het-vuren.' Van de ene op de andere seconde is het in het zuiden weer rustig.

Een week later

De onrust van deze Gaza-escalatie voel ik nog steeds in mijn lijf. Het is ver van waar ik woon, maar ook weer zo dichtbij. Nog steeds ben ik verbaasd dat met een soort knip van de vingers het geweld lijkt te kunnen stoppen. Altijd wordt gezegd dat er te veel splintergroeperingen in Gaza zijn, en dat daardoor enige

controle ontbreekt. Gebleken is nu dat dat verhaal niet klopt. Want met één vingerknip stopte alles. Dat voelt verbijsterend.

Zojuist krijg ik bericht van een vriend dat hij grootvader is geworden van een klein meisje, ze is vannacht geboren. Mazzeltof! Gefeliciteerd!

Wat zal haar toekomst zijn? Zal zij over achttien jaar het leger in moeten om het land te verdedigen? Of zal Israël tegen die tijd een paradijs zijn waar Israëli's en Palestijnen vreedzaam met elkaar leven? Ze moet, samen met haar moeder, nog een paar dagen in het ziekenhuis in Naharia blijven.

Laatst hoorde ik over dat ziekenhuis een prachtig verhaal. Een Joodse man was opgenomen na een hartaanval, naast hem lag een Palestijnse jongen uit de Westelijke Jordaanoever, in coma. Zijn broer waakte naast zijn bed, dag in dag uit. De vrouw van de Joodse man had dat een paar dagen aangezien en zag dat er niets veranderde in de situatie van de zieke. Voorzichtig legde ze de jongeman uit dat het goed zou zijn om zijn zieke broer aan te raken, te aaien, zachtjes te masseren en tegen hem te praten. Eerst geloofde hij het niet, maar hij besloot het toch te proberen met haar hulp. Het werkte. Zijn broer kwam langzaam uit zijn coma. De beide families hebben nog altijd contact.

Mijn gedachten gaan terug naar Gaza. Ik kan het maar niet uit mijn hoofd zetten.

Waarom knippen de gezaghebbenden van beide kanten niet regelmatig met hun vingers? Dan zijn escalaties verleden tijd.

HOOP

Ik sta aan de kant van Israël bij een immens hoge muur van beton, die de scheiding vormt tussen Israël en Gaza. Een grensafsluiting van prikkeldraad was niet voldoende.

Naast de muur is er ook een alarmsysteem, dat telkens wordt geactiveerd als er een raket richting Israël wordt gelanceerd. Daarnaast beschikt elk huis over een pieper die bij een alarm afgaat.

Noodzakelijkerwijs zijn er in dit gebied veilige crèches en scholen gebouwd. Ook zijn er talrijke schuilplaatsen langs de wegen en in alle publieke gebouwen. Bij ieder alarm hebben de bewoners ongeveer vijf seconden om snel naar een veilige plek te rennen. Als er geen schuilkelder dichtbij is, moeten ze op de grond gaan liggen of ergens beschutting zoeken.

Ondanks de muur zijn er langs sommige wegen toch nog onbeschermd en onveilige plekken. Daar zijn bomen geplant, zodat voertuigen en huizen minder makkelijk beschoten kunnen worden, omdat ze moeilijk zichtbaar zijn.

Ik kom hier regelmatig. Het is een surrealistische werkelijkheid. Het dringt nooit echt tot me door. De knallen van raketten en bombardementen vanuit Gaza en Israël zijn oorverdovend. Voor de mensen aan beide kanten van de grens is het vaak hun dagelijkse realiteit.

Netiv HaAsara is een van de Israëlische dorpen aan de grens. Vier bussen vol Amerikaanse toeristen komen aanrijden en parkeren in het centrum. Ze stappen uit en worden welkom geheten door Tsameret Zamir, een inwonerster van het dorp. Ze nodigt iedereen uit met haar mee te lopen. Ergens in de schaduw vertelt ze het verhaal van het zuiden en van de muur. In het Engels met een sterk Israëlisch accent.

‘Door de ramen van mijn huis zie ik dagelijks de grijze betonnen muur. Hoog en angstaanjagend. De betonnen massa beschermt ons, maar vormt tegelijkertijd ook een bedreiging. Hij herinnert ons continu aan de afschuwelijke spiraal van geweld. Dag in dag uit. Zelfs als het rustig is.

Ik denk vaak aan het leven in ons dorp. Vooral aan hoe alle bewoners samen, ondanks alles, zich inzetten om de moeilijke situatie te overwinnen. Hoe belangrijk het is om positief te denken en een gewoon leven te leiden.

Ik ben keramiste. In 2010 besloot ik dat ik iets met de muur moest doen. Om er een object vol optimisme van te maken. Een plek waar we, ondanks alles, graag willen zijn. Ik schilderde er een grote witte vredesduif op, met een olijftak in zijn snavel. Eronder schreef ik in het Ivriet, Engels en Arabisch: “Pad naar Vrede”. Vanuit Gaza zie je deze muur ook. Hij scheidt onze grenzen, maar ook ons, de mensen aan beide kanten. Daarom schreef ik aan de kant van Gaza: “Shalom en Salaam”. Ik schreef het groot, om te laten zien dat we aan ze denken en geen oorlog willen.

‘De stenen op de muur zijn weerbestendig, de kleur verandert niet door de zon of de regen en zij stralen vele jaren vol kleur. Als een metafoor voor het bereiken van vrede; kneden, vormen en geduld hebben.’

Maar ik wilde meer. In mijn atelier maakte ik kleine stukjes keramiek in een veelheid van vormen, zoals hartjes, vlinders en vogels. Ik beschilderde ze in allerlei kleuren en schreef er mooie woorden op. Mijn idee was dat iedere bewoner van ons dorp naar de muur gaat, daar een van mijn stenen uitzoekt en die op de muur lijmt. Zodat we met elkaar een muur van hoop creëren.

Nooit had ik gedacht dat het zo groots zou worden. Geïnteresseerden vanuit Israël, maar ook toeristen, zoals jullie, komen hiernaartoe. Daar zijn we dankbaar voor. Zo hoort iedereen het verhaal van de muur. Soms komen ook Palestijnen uit Gaza. Samen met ons lijmen ze hun eigen stenen van hoop.

In Gaza wonen twee miljoen mensen en ik wens hun allen een beter en gelukkig leven. Ik wil dat ze weten dat we aan hen denken, dat we geen politici zijn. Van mens tot mens, van hart tot hart.

De keramieken figuurtjes maak ik in mijn atelier. Dat is een lang proces; vormen maken, klei gieten, bakken in de oven en glazuren.

Ik wil jullie nu uitnodigen om een steen te kiezen, er een persoonlijke boodschap op te schrijven en de steen vervolgens met lijm op de muur aan te brengen. Vergeet de steen en je wens niet. Draag ze voor altijd mee in je hart en vertel anderen erover. Hiermee help je ons de boodschap van hoop te verspreiden. Help mee zodat er nog meer mensen komen, want de muur is groot en er zijn nog veel open plekken om te beschilderen.'

VREDE

سَلَامٌ شَلוֹמַ
SALAM SHALOM

LIEFDE

חַב אַהֲבָה
H'OB AHAVA

TOLERANTIE

סוֹבְלָנוּת תְּסָמוּחַ
SOVLANO'UT TASAHOH'

VREUGDE

פְּרֵחַ שִׂמְחָה
FAREH' SIMH'A

HOOP

תְּקוּוּהָ אִמּוֹל
TEKVA AMAL

GELUK

שְׂעָדָה אוֹשֶׁר
SA'ADA OSHER

MOEDIG

'Naiem lehakir otag, aangenaam kennis met je te maken.'

Zomaar een ontmoeting in de wandelgangen van het Barzilai Medical Center in Ashkelon aan de Israëlische kant met Gaza.

Sharif Zaloum is anesthesist en werkt in het ziekenhuis. Hij spreekt Ivriet met een sterk Arabisch accent. Dat is niet zo gek, want een paar jaar geleden was hij nog nooit in Israël geweest, had hij nog nooit een Israëli ontmoet en sprak hij alleen maar Arabisch.

Sharif komt uit een arme Moslimfamilie in Hebron. 'Ik wilde graag geneeskunde studeren, maar dat was hier in de regio financieel niet haalbaar,' vertelt hij me. 'Ik ben ervoor naar Pakistan gegaan. Na mijn studie vond ik een stageplek in Hebron.'

Het lukte Sharif echter niet om daar ook werk te vinden. 'Maar er moeten toch pita's op de plank komen. Ik besloot de stoute schoenen aan te trekken en op de bonnefooi in Israël te gaan solliciteren. Ik vroeg een visum aan om het land binnen te komen en reisde naar het Barzilai ziekenhuis waar ik veel goeds over had gehoord. Als ik erop terugkijk, was het een knotsgekke onderneming, want ik had geen idee wat me te wachten stond. Maar het werd een dag met een gouden randje. Het lukte me de directeur te spreken en ik smeekte hem om mij een kans te geven, al was het maar voor een paar maanden. Ik was ervan overtuigd dat ze tevreden over me zouden zijn.'

Inmiddels is het vele jaren later en werkt Sharif fulltime in het ziekenhuis. Vol trots vertelt hij me dat hij inmiddels Israëliisch staatsburger is. 'Het ziekenhuis heeft dat voor me aangevraagd. Nu reis

ik zonder problemen heen en weer. Natuurlijk blijft Hebron mijn thuisbasis, want daar woont mijn familie. Maar in Ashkelon voel ik mij ook fijn. Mijn collega's beschouwen me als familie, we brengen vaak de sjabbat samen door.'

Dan gaat zijn pieper af. 'Sorry, ik moet verder, maar laat ik je nog één verhaal vertellen dat je moet opschrijven. Tijdens een van de oorlogen werkte ik in de operatiekamer samen met een andere anesthesist, een orthodox-Joodse man. We werden opgeroepen voor twee noodsituaties. De ene betrof een Hamasstrijder, de ander een soldaat uit Israël. Ze waren beiden ernstig gewond. Ik zorgde voor de Israëlische soldaat, mijn collega voor de Hamaspatiënt. In dezelfde behandelkamer. Ik dacht toen: kon de wereld dit maar zien.'

*de kracht van hen
die vertrouwen op beter
overwinnen een grens*

BRUGGENBOUWERS

Op 28 april 2020 was het Jom Hazikaron, de landelijke herdenking van alle omgekomen soldaten en slachtoffers van terreur in Israël. Parents Circle organiseerde voor de vijftiende keer hun eigen jaarlijkse herdenking voor zowel Israëliëse als Palestijnse slachtoffers. Nog een omstrede initiatief. Gewoonlijk wordt de herdenking gehouden in een park in Tel Aviv, maar vanwege de coronacrisis deze keer via een Zoomverbinding.

Parents Circle werd meer dan twintig jaar geleden opgericht door Israëliëse en Palestijnse families, die vaders, moeders, kinderen, broers of zussen hebben verloren bij oorlogen of aanslagen. Behalve dat ze regelmatig gemeenschappelijke bijeenkomsten hebben, reizen veel van de leden samen de wereld rond om te vertellen over hun verdriet en over de moed die nodig is om deze pijn te delen.

Voordat de Zoom live-uitzending begint, leg ik een blocnote klaar om aantekeningen te maken.

Samen, Israëli's, Palestijnen.

Pijn en hoop delen.

We zijn allen slachtoffers.

Samen voor een betere toekomst.

Bruggenbouwers.

Elkaar gaan begrijpen, er is geen andere weg.

Verder kom ik niet met mijn notities. De verhalen zijn zo indringend, de muziek zo ontroerend, dat ik vergeet te schrijven. Een Joodse vrouw vertelt over haar zusje dat omkwam bij een Palestijnse aanslag. Ik voel haar verdriet, haar pijn en huil met haar mee.

Een Palestijnse man vertelt over zijn vrouw die het leven verloor bij een aanslag door Joodse kolonisten. Ik voel zijn verdriet, zijn pijn, maar ik voel ook weerzin. Ik kan zijn verhaal bijna niet horen, mijn oren sluiten zich ervoor af. Ik voel me schuldig, een medeplichtige, omdat ik Joods ben.

Worstelend met gedachten en gevoelens blijf ik kijken. Intens verdrietige verhalen, van beide kanten. Bij niemand is er ook maar één woord van haat, wraak of een andere negatieve uiting. Politiek wordt niet benoemd.

Na een uur is de herdenking voorbij. Mijn gedachten blijven met elkaar stoeien. Door jarenlange agressie, door aanslagen en oorlogsgeweld vallen er, zowel aan Israëlische als aan Palestijnse kant, nog steeds veel slachtoffers. Veel gezinnen zijn getekend door het verlies van een dierbare.

Hoe waanzinnig dat er juist op dit niveau een samenwerkingsverband is. Dat juist zij, geraakt door het ergste wat een mens kan overkomen, vertellen dat haat en revanche niet het antwoord zijn. Dat zij in staat zijn hun intense verdriet te delen. Parents Circle geeft hun en ons een platform om gezien en gehoord te worden en om samen nooit te vergeten.

Wat hen bindt, het gezamenlijke verdriet, zorgt voor stralen van een optimistische zon. Het geeft hoop. Mijn gedachten worden langzaam rustiger. Het stemt me nog hoopvoller als ik na afloop hoor dat meer dan tweehonderdduizend mensen aan deze uitzending hebben deelgenomen

VERGEVING

Op zijn grafsteen staat: 'De hele wereld is zijn geboorteplaats en de hele mensheid zijn vriend.'

Robi Damalin verloor haar zoon op 3 maart 2002. Als reservist werd hij met negen anderen door een Palestijnse sluipschutter gedood. Ruim twee jaar later werd de dader opgepakt, sindsdien zit hij gevangen.

Robi heeft ervoor gekozen om vrede en verzoening te zoeken en niet in haat en wrok te blijven vastzitten. Daarom besloot zij de familie van de dader een brief te sturen. Wat een moedig gebaar van haar om een brug te slaan naar de ouders van de moordenaar van haar kind.

Robi gaf me toestemming om haar brief te vertalen en te plaatsen.

Lieve familie,

Dit is voor mij een van de moeilijkste brieven die ik ooit zal schrijven.

Mijn naam is Robi Damalin, ik ben de moeder van David die door jullie zoon is vermoord. Ik weet dat hij David niet heeft gedood omdat hij David was. Als hij hem had gekend, had hij zoiets nooit kunnen doen. David was 28 jaar en studeerde Onderwijsfilosofie aan de universiteit van Tel Aviv. Hij was lid van de vredesbeweging en wilde niet dienen in de bezette gebieden. Hij had een grote politieke en maatschappelijke betrokkenheid, was zich zeer bewust van het lijden van de Palestijnen en ging met iedereen respectvol om. En hoewel hij, als reservist, niet naar de bezette gebieden wilde gaan, gebeurde dat toch.

Wat maakt het, dat onze kinderen doen wat hun wordt opgedragen? De pijn die het veroorzaakt. Jullie zoon die nu vele jaren in de gevangenis zal zitten. En mijn zoon die ik nooit meer zal kunnen vasthouden, wiens trouwdag ik nooit zal meemaken en die mij nooit een kleinkind zal geven. Onze pijn valt niet te beschrijven. Zijn broer, zijn vriendin en iedereen die hem kende en van hem hield, zij allen voelen die onbeschrijflijke pijn.

Mijn hele leven heb ik mij ingezet voor co-existentie. Na Davids dood ben ik op zoek gegaan naar een manier om andere families, zowel Israëliisch als Palestijns, te behoeden voor vreselijke verliezen. Ik ging op zoek naar een aanpak om de geweldsspiraal te doorbreken. Niets is voor mij heiliger dan het menselijk leven. Haat en wraak brengen mijn kind niet terug.

Een jaar na Davids dood stopte ik met mijn bedrijf en sloot ik mij aan bij Parents Circle. Dit is een groep van Israëliische en Palestijnse families die allen een familielid hebben verloren in het conflict. Wij zijn op zoek naar manieren om een dialoog met elkaar aan te gaan, hoe wij op lange termijn tot verzoening kunnen komen.

Nadat uw zoon gevangen was genomen, heb ik vele slapeloze nachten gehad en nagedacht over wat ik moest doen. Moest ik het allemaal negeren, of moest ik trouw blijven aan mijn integriteit en waar ik voor sta, aan mijn bezigheden die moeten leiden tot het afsluiten van het verleden en tot verzoening? Dit was niet makkelijk, ook ik ben maar een gewoon mens en zeker geen heilige. Ik ben tot de conclusie gekomen dat ik graag een manier zou willen vinden die tot verzoening kan leiden. Misschien is het moeilijk te begrijpen en te geloven, maar uit de grond van mijn hart weet ik dat dit het enige pad is dat ik kan kiezen.

Ik begrijp dat uw zoon door veel Palestijnen als een held wordt beschouwd. Hij wordt gezien als een vrijheidsstrijder die vecht voor gerechtigheid en strijdt voor een onafhankelijke, levensvatbare Palestijnse staat. Maar, ik heb ook het gevoel dat hij, als hij zou begrijpen dat het ontnemen van andermans leven niet de juiste weg is, de gevolgen van zijn daden zou inzien. Hij zou zich realiseren dat een geweldloze oplossing de enige manier is voor beide partijen om in vrede te leven.

Onze levens als twee naties zijn zo met elkaar verweven, dat we beiden onze dromen voor de toekomst van onze kinderen niet moeten opgeven.

Ik geef deze brief mee aan dierbaren. Ik weet dat zij hem bij jullie afleveren en vertellen over ons werk, in de hoop dat er in jullie harten vertrouwen zal groeien in een betere toekomst. Ik weet niet wat uw reactie zal zijn, het is een risico voor mij. Maar ik geloof dat u mijn boodschap zult begrijpen, want het komt uit het diepst van mijn hart. Ik hoop ook dat jullie deze brief laten lezen aan jullie zoon en dat wij elkaar misschien op een dag zullen ontmoeten.

Laten we een eind maken aan het elkaar uitmoorden en laten we een weg vinden naar wederzijds begrip en een normaal leven. Zonder geweld.

‘Ik geloof dat, wanneer van beide kanten vooroordelen worden weggenomen en wanneer de ander wordt gezien, dit zorgt voor het verdrijven van angst en het geloof in een lange-termijnverzoening.’

Robi Damalin

STOER

‘Ik bid niet regelmatig, alleen als ik iets nodig heb, wend ik me tot God. Ik geloof in alle religies.’

Ella Waweya is kapitein bij het IDF, het Israëlische leger, ze woont met haar partner in Jaffa. Ze heeft een bachelor in communicatie en een master in politicologie, en is cum laude afgestudeerd. Ella is Moslim en viert de Islamitische feestdagen. Ella is Moslim. ‘Mijn partner is Christen en daarom vieren we zowel de Islamitische als de Christelijke feestdagen.’

Als Moslim ben je niet verplicht het leger in te gaan. Maar het was Ella's wens om te dienen. Voordat die droom werkelijkheid werd, leefde ze een totaal ander bestaan vol dilemma's. Voor haar gevoel bestaat haar leven uit twee delen.

Ella's leven deel I

‘Ik ben een vrouw, geboren in een Moslimfamilie in Qalansawe, een dorp waar alleen Moslims wonen. Bij mijn geboorte kreeg ik de naam Alaa, een naam uit de Koran.

Mijn reis begon op dertienjarige leeftijd, toen ik voor het eerst mijn menstruatie kreeg. Daardoor besepte ik dat ik al een ‘vrouw’ was, een vrouw die binnenkort zou moeten trouwen.

Ik begon mijn herinneringen en mijn dromen op te schrijven. Ik had veel vragen, maar niemand om ze te beantwoorden. Er waren ontelbare ruzies tussen mijn moeder en mij over de dilemma's van het leven, omdat ik het gevoel had dat iedereen tegen me loog.

Ze vertelden me dat ik Palestijns was, maar ik had een Israëlisch identiteitsbewijs. Dat ik met een man moest trouwen, maar ik voel-

de me aangetrokken tot vrouwen. Mij werd wijsgemaakt dat mijn naam alleen de naam kon zijn die mijn ouders voor mij hadden gekozen, er werd mij niet verteld dat ik hem kon veranderen. Waarom leerden we over de Nakba, de verdrijving van Palestijnen in 1948 bij de stichting van de staat Israël, maar niet over de onafhankelijkheid van Israël? Er werd mij ook verteld dat ik een Moslim ben, maar ik hoorde nooit iets over andere religies. En dat een hijab niet verplicht was, wist ik ook niet.'

Ella's leven deel II

'Op negentienjarige leeftijd besloot ik mijn ouderlijk huis te verlaten om zelfstandig te gaan wonen in een studentenflat. Ik realiseerde me dat ik, om mijn dromen te vervullen, in mezelf moest geloven, mijn eigen keuzes moest maken, en ik besloot mijn naam te veranderen. Van Alaa, wat "geven" betekent, naar Ella, "God is mijn eed".

De naam die mijn ouders me hebben gegeven, zit nog wel in mijn genen en maakt deel uit van mijn karakter. Maar ik had deze verandering van naam nodig om mezelf te vinden.

Het was mijn ideaal om iets te doen voor mijn land en zijn burgers. Omdat ik niet wist dat minderheden zoals Moslims ook in het leger konden dienen, koos ik voor vervangende dienst en werkte ik als vrijwilligster in het Meir Hospital in Kfar Saba, terwijl ik mijn studie afmaakte.

In die tijd woonde ik een conferentie bij van journalisten in Eilat. Er waren veel workshops over een diversiteit aan onderwerpen, waaronder de toelating van ultraorthodoxe Joden in het leger. Ik schraapte al mijn moed bijeen, stak mijn hand op en vroeg: "Mag ik mij als Moslim ook aansluiten?"

Ik begreep niet waarom iedereen applaudisseerde en aan het eind van de bijeenkomst kwam brigadier-generaal Yoav Mordechai, die toen de IDF-woordvoerder was, naar me toe en zei: "Ik groet je." Vervolgens vroeg hij zijn secretaris om mijn gegevens te noteren.

Een paar dagen later namen ze contact met me op. Zo begon mijn carrière bij het leger.

De eerste anderhalf jaar vertelde ik slechts een aantal vrienden over mijn keuze het land te dienen. Dat viel niet bij iedereen goed. Som-

migen praatten niet meer met me, anderen vervloekten me zelfs, maar gelukkig waren er ook vrienden die me steunden. Mijn familie wist echter van niets. Telkens als ze me vroegen waarom ik niet vaker op bezoek kwam, vertelde ik hun dat ik hard studeerde en werkte.

Op een dag was ik thuis en liet ik per ongeluk mijn uniform op mijn bed liggen. Toen mijn moeder dit zag, begon ze te huilen en tegen me te schreeuwen. “Je moest je schamen. Vertel het niet aan onze familie en ook niet aan de burens.”

Aan de ene kant begreep ik haar uitbarsting en frustratie. Aan de andere kant vervulde ik een droom om mijn land en zijn burgers te dienen. Een land waar ook mijn familie en burens deel van uitmaken.

In 2015 ontving ik de Presidential Award of Excellency, geselecteerd uit honderdtwintig officieren en soldaten van verschillende eenheden. Ik was vervuld van trots, maar besepte niet dat deze onderscheiding er ook voor zou gaan zorgen dat iedereen erachter zou komen wat ik deed.

De dag na de ceremonie werd ik 's ochtends wakker, mijn telefoon stond roodgloeiend. Ik opende de berichten en was in shock. Er waren veel bedreigingen van onbekenden op Facebook. Ook berichten van familieleden: “Je hebt de hele tijd tegen ons gelogen en we geloofden je. Je moet je fouten herstellen, je bent een schande voor ons.” Mijn zus, die mij dierbaarder is dan wie dan ook ter wereld, stuurde me: “Voor mij besta je niet meer.”

Een jaar lang had ik geen contact met mijn familie. Tot ik op een dag naar huis besloot te gaan, omdat ik met mijn moeder en zus wilde praten om hun uit te leggen waarom ik deze weg had gekozen.

Het zorgde voor een enorme omslag, sindsdien steunen mijn ouders en mijn familie me. Ik zal nooit de dag vergeten dat ik majoor werd en mijn trotse moeder tijdens de ceremonie, terwijl iedereen het kon zien, naar voren liep en me een enorme knuffel gaf.

Ik ben plaatsvervangend hoofd van de Arabic Press Desk, de woordvoerdereenheid van het IDF. Achter de schermen ben ik verantwoordelijk voor alle Arabische media van over de hele wereld, of het nu gaat om inter-Arabische media, zoals Al-Jazeera, of om een specifiek publiek, zoals Palestijns of Libanees. Ik spreek dagelijks

hun verslaggevers, stuur ze informatie, en neem ze mee naar militaire locaties.

Daarnaast houd ik toezicht op alle operationele communicatie en verzorg ik de campagnes als er oorlog is, zoals tijdens Operation Northern Shield in 2018/2019. Ik ontwierp in die periode een digitale campagne, waarin werd uitgelegd wat er aan de hand was en waarom er oorlog werd gevoerd.

Ik ben geen gevechtssoldaat, maar ik voel me een soldaat op het mediaslagveld. Die functie is mij op het lijf geschreven. Wat ik doe heeft impact en beschermt mijn land op verbaal niveau. Doordat ik opgroeide in een Moslimmaatschappij en die mentaliteit begrijp, kan ik een bepaalde invalshoek bieden die aanspreekt.

Anderhalf jaar geleden besloot ik uit “de IDF-kast” te komen en sindsdien verschijn ik in uniform op sociale media en in een tweewekelijks programma dat op Arabische platforms wordt gepubliceerd. Het heet “Captain Ella”, ik laat er van alles zien over het Israelische leger, de rechten, de functie van vrouwen en nog veel meer.

Het is voor mij de komende jaren belangrijk om vooral Moslimmeisjes uit te leggen dat niets onmogelijk is. Zoals Theodor Herzl, de vader van het Zionisme, ooit zei: “Als je het echt wilt, is het geen droom.”

Mijn leven na het leger? Ze zeggen dat het ongeluk brengt om over zoiets te praten. Ik heb wel een plan, dat heb ik al van jongs af aan, maar voorlopig houd ik dat voor mezelf.’

LENTE

De Arabische Lente, die begon in 2010 en twee jaar later eindigde, was een golf van opstanden, protesten en revoluties in de Arabische wereld. Het was een tijd van hoop voor veel jongeren die geloofden in een betere maatschappij.

Het is 2011. Ahmed uit Egypte biedt mij een drankje aan. Gezellig zitten we samen op een bank op een groot plein waar het een drukte van belang is. Ahmed: 'Onze revolutie was een keerpunt in mijn leven. Ik was erbij en ben in mijn voet geschoten door militairen. Tot vorig jaar heerste er armoede in ons land en mochten we helemaal niets. Door de vrijheid die er nu is, kunnen we eindelijk zeggen en schrijven wat we willen. Maar we zijn er nog lang niet. We moeten af van het militaire regime. Met de Moslimbroederschap ben ik niet blij, maar ook dat lost zich op. Want als er een bewind komt dat niet goed is voor de bevolking, gaan we de straat weer op. We hebben de vrijheid geproefd, er is geen weg meer terug.'

Mijn ontmoeting met Ahmed is virtueel. Hij en ik zitten thuis achter onze computer. Hij, ik en vele anderen zijn poppetjes op een virtueel plein dat we op ons computerscherm zien. We bewegen, lopen heen en weer en ontmoeten elkaar op die manier. Onze naam is zichtbaar bij het poppetje dat we zijn, net als de plek waar we wonen. Ahmed en ik doen mee aan de eerste interactieve wereldvredeconferentie ooit. Het is een initiatief van YaLa-Young Leaders, gesponsord door het Peres Center for Peace and Innovation in Jaffa.

Met een aanhang van meer dan vijftigduizend leden is YaLa-Young Leaders het snelst groeiende internetforum in het Midden-Oosten. Middels sociale netwerken, diverse media en moderne technieken hebben jongeren uit het Midden-Oosten een podium om te praten over de toekomst en hoe zij die zouden willen vorm-

geven. YaLa – ‘kom op’ in het Arabisch, een uitdrukking die ook in het Ivriet wordt gebruikt – is in mei 2010 van start gegaan.

Oud-parlementariër Uri Danor, die namens het Peres Center president is van YaLa, was intensief betrokken bij het Israëliisch-Palestijnse vredesproces. ‘Jarenlang wordt er gewerkt aan vrede, maar zonder echt resultaat. De vraag is of de huidige politieke leiders ooit in staat zullen zijn rust te brengen in de regio. Daarom is het zo belangrijk tijd en energie te steken in de vorming van onze nieuwe leiders, de huidige jonge generatie Israëli’s en Palestijnen.’

Tijdens de conferentie komen online boodschappen binnen vanuit de hele wereld, waaronder van de presidenten Peres en Abbas, de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Hillary Clinton en directeurs van grote multinationals. Ze zijn het allen eens: de Arabische Lente heeft aangetoond dat het hoog tijd wordt dat de trend van nu een blijvende verandering inzet.

Twee dagen lang zit ik letterlijk aan mijn computer gekluisterd. Ik kom er niet van los. Ik maak vrienden uit landen waar ik fysiek niet welkom ben vanwege mijn Joodse achtergrond. We praten over ons leven en wat ons bezighoudt. Mustava uit Gaza legt me uit dat je ‘Raza’ moet zeggen en niet ‘Gaza’, want zoals hij me vertelt, is het een klank die tussen de G en de R in zit. Bharam uit Afghanistan vertelt over zijn werk binnen de vredesbeweging in zijn land. Ushman, lid van de Sufipartij in Pakistan, meent te weten dat de Taliban min of meer is uitgeschakeld en geen gevaar meer oplevert voor de bevolking.

Twee virtuele dagen zonder oorlogen en grenzen. Ik realiseer me dat de wereld nog nooit een dag zonder oorlog heeft meegemaakt.

Het is 2020. De Arabische Lente is veranderd in een ijskoude Arabische Winter. Veel van mijn vrienden heb ik nooit meer teruggevonden op Facebook. Ze zijn spoorloos, opgelost in het niets.

Dit verhaal draag ik aan hen op. Helden van de hoop. Ik bid dat het ooit nog goed komt en dat hun moedige optreden van toen niet tevergeefs zal zijn geweest.

Ik droom van een bankje op een plein in Egypte. Een warm briesje. Ik zit in de schaduw van een dadelpalmboom. Met Ahmed. En ik lees hem voor uit mijn boek, dat dan vertaald is in het Engels, Ivriet en Arabisch en overal vrij te verkrijgen is

RECONSTRITIS

De totstandkoming van mijn boek is een aaneenschakeling geweest van intense ontmoetingen en gesprekken. Zij die vertrouwen hebben in een toekomst voor iedereen samen. Zij die de koppen bij elkaar steken, de handen ineen slaan en creatief denken. Zij die hopen, nee, geloven dat het op een dag écht beter zal zijn. Met elkaar en naast elkaar.

Zij blikken vooruit, handelen daarnaar en maken het kleine en grote verschil.

Amos Oz (1939-2018), schrijver, journalist, essayist en intellectueel, beschrijft in zijn boek *De laatste lezing* een ontmoeting die hij had met een jonge, hoogopgeleide Palestijn. De jongeman heeft een romantisch beeld van de toekomst en verlangt naar de plek waar hij nooit is geweest. Oz beschouwt dit soort denken als een volksziekte die nooit kan leiden tot een bevredigende oplossing voor iedereen.

Zijn verhaal zette me aan het denken. Ook ik had een geromantiseerd beeld van Israël, mijn land. Misschien wel tot ik aan dit boek begon. Ook al heb ik de afgelopen jaren voor mijn werk veel gezien, veel gereisd en ontelbare mensen ontmoet. Ook al hoorde en zag ik veel dat niet en wel paste in dat beeld. Het is belangrijk niet door te slaan naar de ene of de andere kant. Geen licht zonder schaduw. Geen dag zonder nacht. Geen herinnering zonder sentiment.

Nu ik dit schrijf, realiseer ik me dat ik mijn romantische gedachten prettig vind. Ik heb het nodig om hier, in dit complexe, rare, maar ook geweldige, fantastische land, te wonen.

Dit is het verhaal van Amos Oz waarover ik zojuist vertelde:

Ruim twintig jaar geleden ontmoette ik in Parijs een Palestijnse intellectueel. Hij was toen een jaar of dertig, ik heb sindsdien geen contact meer met hem gehad. Hij was docent in een van de sociale wetenschappen aan een Franse universiteit. Ik weet niet meer wat precies zijn vakgebied was, ik weet niet eens meer hoe hij precies heette. Maar ik heb wel de eerste zin onthouden die hij tegen me uitsprak, meteen toen we elkaar de hand schudden: Ik kom uit Lifta.

Dat vond ik een beetje vreemd, een man van dertig, hoe kon die uit Lifta komen? Lifta herinner ik me nog heel goed. Mijn ouderlijk huis in de wijk Kerem Avraham was anderhalve kilometer van Lifta vandaan. En ik beken hier vandaag, ik weet niet wat ze hierom met me zullen doen: mijn revisionistische vader en mijn moeder en ik wandelden, ondanks al onze nationale trots, op sjabbat altijd naar Lifta om goede kaas te kopen, echt goede kaas. Om wat groente en fruit te kopen, dat goedkoper was en veel smaak had. Bovendien was het een prachtige plek. Een stuk of wat mooie stenen huisjes op een helling, honderd misschien, vijgenbomen, olijfbomen, wijnranken, pergola's, zelfs een bron was er. Een schitterende, geliefde plek.

En die man zegt het volgende. Hij zegt tegen me: Weet u, het maakt me niet uit wie de baas is in Palestina. Ik wil de Joden niet wegjagen. Ik wil geen wraak nemen op jullie. Ik wil mijn huis in Lifta.

Hij heeft het me niet laten zien, want we ontmoetten elkaar niet op zijn werkkamer, maar hij zei tegen me: Mijn hele kamer en ook mijn appartement zijn vol met afbeeldingen van Lifta en van mijn huis in Lifta.

Ik zeg: Neem me niet kwalijk, maar bent u daar weleens geweest?

Hij zegt: Nooit. Ik ken het van de afbeeldingen. Hij zei tegen me dat zijn grootouders of zijn ouders, dat weet ik niet precies meer, daar weggejaagd waren. Ik weet niet of ze verjaagd zijn of gevluht, dat maakt niet zoveel uit, maar hij zei deze dingen tegen me met een enorme assertiviteit: U moet wel weten dat jullie geen vrede en geen rust zullen hebben totdat ik het huis krijg dat van mijn familie in Lifta was.

Dat was heel indrukwekkend.

Ik dacht daar even over na. Het was een paar momenten stil.

En toen zei ik tegen hem: Weet u, u zult uw huis in Lifta nooit krijgen, en dat komt niet door de zionisten. Ook niet als morgen het Joodse volk met een overweldigende meerderheid besluit dat het zionisme een vergissing was en wij vertrekken. Wij allemaal. We nemen de stok en de knapzak en gaan weg. We geven jullie de sleutels terug. Maar uw huis in Lifta krijgt u niet meer terug.

Hij zegt tegen mij: Waarom niet?

Ik zei tegen hem: Vertel eens, wilt u wonen in dat huis in Lifta? Gaat u verhuizen? Zegt u uw baan in Parijs op?

Hij zegt tegen me: Nee, hoezo? Ik wil er 's zomers naartoe, elke zomer, om rustig onder de wijnrank en de vijgenboom te zitten, om te luisteren naar de bron en de belletjes van de geiten die van de helling af komen rennen. Dat is alles wat ik wil. Geen autonomie. Alleen dat.

Ik zei tegen hem: Laten we eens aannemen dat de Israëli-sche regering morgen het besluit neemt dat ze instemt met het recht op totale en ongelimiteerde terugkeer, voor kleinkinderen en achterkleinkinderen en iedereen die er aanspraak op maakt. Dan nog krijgt u uw huis in Lifta niet terug. Want als de mensen uit Lifta terugkeren – ze waren, als ik me niet vergis, met een stuk of duizend in '48 – dan wordt het nu, als ze allemaal terugkeren, een stadje van tussen de vijftien- en twintigduizend mensen. Een paar flatgebouwen, minimaal één discountdros-gist, twee of drie supermarkten, een paar stoplichten, ernstige parkeerproblemen. Nee. De geiten en de bron zult u niet horen. U bent ziek, zei ik tegen hem, en ik heb de diagnose van uw ziekte. Degenen onder u die een medische of paramedische opleiding hebben, pak uw opschrijfboekje en noteer wat ik zei: u lijdt aan reconstritis. U zoekt in de ruimte wat u in de tijd bent kwijtgeraakt.

U verlangt hevig terug, uw hart gaat uit naar Lifta, u bent opgegroeid met de verhalen erover, opa, oma, papa, mama. Ik begrijp u. Ik veracht u niet. Ik zeg ook niet tegen u: Vergeet het. Nooit zal ik zeggen dat u het moet vergeten. Ik ben mijn kindertijd en mijn jeugdherinneringen ook niet vergeten. Ik zeg u

iets anders: Verlangt u zo naar Lifta? Schrijf een boek. Maak een film. Schrijf een toneelstuk. Schrijf een wetenschappelijk artikel. Zoek wat u bent kwijtgeraakt in de tijd en niet in de ruimte, want u bent het niet kwijtgeraakt in de ruimte, u bent het kwijtgeraakt in de tijd.

Amos Oz

Uit: *De laatste lezing. Hoe het verder moet met Israël*, p. 18-22.

THE RECKONING IS NOT OVER YET by Amos Oz.

Copyright © The Heirs of Amos Oz, 2019, used by permission of The Wylie Agency (UK) Limited

HOOFDSTUK 5

OVER SCHEPPENDE GRENZEN

تعبير عن صناعات الحدود المتجمعات
TA'ABIR AN SENAA'T ELHODOD ELMOTAJAME'A

העבר לגולות מהשרים
ME'EVER LEGVOLOT MEHASHRIM

*Het maken van een nieuwe wereld
waarin we geloven
Een wereld die ons iets mooiers brengt
van schoonheid en troost*

Scheppen is het vermogen
om vanuit je eigen meesterschap,
op jouw unieke wijze,
nieuwsgiering en steeds toetsend,
te komen tot nieuwe inzichten,
oplossingen en resultaten.

SCHEPPENDE LIJNEN

‘Teder mens, of het nou een Israëli of een Palestijn is, een man of een vrouw, een jonger of ouder iemand, vertegenwoordigt zijn of haar eigen realiteit. Mensen realiseren zich dat vaak niet. Met mijn kunstobjecten probeer ik dat bewustzijn wakker te schudden in de hoop dat mensen zichzelf en elkaar gaan zien.’

Addam Yekutieli alias Know Hope is conceptueel kunstenaar. Hij woont in Tel Aviv en als ik naar zijn kunstwerken kijk, raken die steeds een andere laag bij me. Ongemak. Helderheid. Vragen. In zijn werk onderzoekt hij de betekenis van de werkelijkheid en hoe die door ieder individu wordt ervaren. Zijn werk is bijzonder en ook bizar.

‘Wat ik creëer, is gebaseerd op interactie,’ vertelt Addam mij. ‘Zonder de vanzelfsprekende paden te bewandelen, probeer ik altijd een gesprek op gang te brengen. Over de persoonlijke ervaring, het creëren van begrip en van de werkelijkheid.’

Ik kijk naar een project van Addam uit 2019, in Jeruzalem, opgenomen op video.

Drukke wegen.
Veel mensen.
Zichtbaar gekleed.
Joden en Arabieren.
Orthodox en liberaal.
Toeristen met koffers.
Politieagenten.

Vuilnismannen met grote handschoenen aan.

En Addam, die stoïcijns met witte verf strepen trekt over de weg. Steeds kiest hij een andere locatie. De strepen symboliseren grenzen. Zijn eigen grenzen? De grenzen van de omstanders? Door aan de strepen woorden toe te voegen, ontstaat er een betekenis. Door met de woorden te spelen, toont hij het conflict. In hoofdletters.

HUN KANT

JNVX EZNO

BELOOFD LAND

HEF BELOOFD LAND

LAATSTE KANS

LAATSTE HOOP

DE LES GELEERD

DE LES LEREN

HET ONDERLIGGENDE THEMA

HEF SYMPTOOM

Passanten staan stil en lezen. Anderen lopen door, zien niets of willen niets zien. Er zijn ook boze, opstandige reacties. Een enkeling gaat in gesprek met Addam.

Addam: 'Als Israëli, als Jood, die getuige is van een ongelooflijk belangrijk proces in het Midden-Oosten dat deel uitmaakt van mij en van mij als kunstenaar, geeft dat een verantwoordelijkheid. Wat speelt er nu, op dit moment? Het geeft mij een verplichting om erover na te denken, om erover te praten en het te betrekken in mijn werk. De huidige realiteit is confuus en tragisch, toch doet het merendeel van de mensen er weinig mee. Ik hoop mensen aan het denken te zetten. Ze hoeven het niet met me eens te zijn, maar ik hoop ze wel te raken.'

Het aanschouwen van Addams onconventionele manier van werken maakt iets in mij los. Ik ben geboeid door de video, maar dwaal halverwege af. De lijnen worden in mijn gedachten verder getrokken. Door Israël, de Westelijke Jordaanoever en Gaza. Ze zorgen voor vragen, discussies en ontmoetingen tussen mensen die elkaar anders nooit waren tegengekomen. Grenzen verbleken. De lijnen veranderen in dunne, verbindende draden. Eerst zijn die donker, dan, heel langzaam, worden ze lichter en lichter

SPRAAKWATERVAL

Een groot terrein. Veel groen. Prachtige bomen. Ruimtelijk. Rustig. Het is een campus met meerdere gebouwen. Ik kom hier graag en met grote regelmaat: het terrein van Givat Haviva, op een uur rijden van waar ik woon.

Sondos Lham is Arabisch en draagt een traditionele hoofdbedekking. Nura Ann Porat is Joods. Gezamenlijk deden ze een kunstproject bij Givat Haviva. We ontmoeten elkaar, zodat ze me erover kunnen vertellen.

Givat Haviva is een Joods-Arabisch instituut dat zich inzet voor een vreedzame samenleving tussen Joden en Arabieren en continu bouwt aan een gelijkwaardige maatschappij. Opgericht in 1949 door de landelijke kibboetsbeweging, is dit de oudste en grootste organisatie in Israël die werkt aan vrede en *shared society*.

Een wandeling over het terrein en langs de gebouwen betekent vooral talloze mogelijkheden om kennis op te doen. Zo is er een afdeling over de geschiedenis en cultuur van de Joods-Arabische samenleving.

Ook is er een kunstencentrum. Samen schilderen, boetseren en fotograferen. Dat zorgt voor acceptatie van en begrip voor de ander. Regelmatig worden hier groepstentoonstellingen georganiseerd.

Sondos en Nura hebben elkaar een tijd niet gezien en zijn zo blij met deze ontmoeting, dat ze helemaal vergeten dat ik er ook ben. Lachend halen ze enthousiast herinneringen op.

Als ik ze vraag waar ze wonen – niet makkelijk, want ze blijven met elkaar kwetteren – begrijp ik dat Sondos in een Arabisch dorp woont en Nura in een Joods dorp, zo'n vijftien minuten van elkaar vandaan.

Beide vrouwen zijn getrouwd en hebben kinderen. Ze praten met elkaar over het altijd aanwezige tijdgebrek door hun verplichtingen als moeder en echtgenote, hun werk als kunstlerares en het eeuwige schuldgevoel dat ze hebben, omdat ze nooit genoeg tijd besteden aan hun passie: het uitoefenen van kunst.

Er ontstaat een beeld in mijn hoofd. Ik deel het met ze. 'Is het niet zo dat door de achtergrond van Sondos, die traditioneel is, het familieleven veel belangrijker is dan bijvoorbeeld in een niet-Arabisch gezin?'

Beiden kijken me verbaasd aan. 'Nee,' klinkt het stellig uit twee monden. 'Het heeft niets met onze achtergrond te maken, alleen met vrouw-zijn.'

Ze vertellen me over hun passie en liefde voor de kunst. Over hun samenwerking die uniek is. Niet vanwege de verschillende achtergronden, benadrukken ze steeds weer, maar omdat kunst hun beider leven beheerst.

Nura: 'Ik wil de beste schilder zijn die er bestaat. Voordat ik het project deed met Sondos, was dat mijn prioriteit.'

Sondos: 'Het is hard werken om je te bewijzen als kunstenaar, maar dat heb ik ervoor over. Het doet me vaak pijn dat ik zo weinig tijd heb om te schilderen, om creatief te zijn. Maar de omstandigheden zijn nu eenmaal zo met jonge kinderen.'

Ze raken samen weer in een gepassioneerde discussie. Over vrouw-zijn en opnieuw over de schuldgevoelens die steeds weer naar boven komen. 'Het is iets van onze moeders en grootmoeders, het zit diep. Ben ik wel een goede moeder? Werk ik hard genoeg? Die twijfels zijn er altijd.'

Ik ben gekomen om over hun project te horen en attendeer ze lachend op het onderwerp van het gesprek.

'Het was uniek wat we samen hebben gemaakt. Niet vanwege onze verschillende afkomst, niet vanwege de kunst, maar van wat het met ons persoonlijk gedaan heeft.'

Ik luister vol aandacht als ze me bijna weer vergeten.

'In het begin was er harmonie tussen ons. Maar we konden niet altijd tegelijk werken, soms schilderden we ook zonder de ander,' vertelt Nura. Ze herinnert zich dat ze op een dag de ruimte binnenkwam om met het schilderij verder te gaan en dat tot haar grote

verbazing Sondos op haar gedeelte had geschilderd zonder dat te laten weten. ‘Ik was echt boos op je. Mijn ego was geraakt, we hadden allebei ons eigen gedeelte op het schilderij. Je was letterlijk en figuurlijk over mijn grens gegaan. Ik weet nog dat ik naar buiten liep. Ik moest ademhalen en even bijkomen. Toen ik terugkwam en rustig opnieuw keek, zag ik dat het goed was wat je had gedaan. Dat het iets toevoegde. Het zorgde ervoor dat mijn fanatisme om iets moois te creëren, plaatsmaakte voor ruimte en openstaan voor andere ideeën.’

Tijdens het gesprek blijven ze elkaar in de rede vallen en steeds weer is er veel gelach.

Sondos leerde van Nura over vrijheid, over je laten gaan in een kunstwerk en niet blijven hangen in gedachten. ‘Ik had altijd die politieagent in mijn hoofd die zei: “Dit mag wel en dat mag niet.” Maar in kunst kan en mag alles.’

Nura leerde Sondos dat ieder kunstwerk een juweel is, iets waardevols. Iets wat alles overstijgt. ‘Ik was altijd wat verlegen, maar Nura leerde me mezelf kennen en meer te waarderen.’

De vriendinnen hebben contact gehouden maar zien en spreken elkaar niet zo vaak meer. Een beetje verontwaardigd zegt Nura tegen Sondos dat ze nog steeds niet bij haar thuis is geweest. Wel andersom. Het zorgt gelijk weer voor een waterval van woorden. Ik onderbreek ze lachend en vraag of ik het schilderij mag zien.

Ze nemen me mee naar een hoek van een grote zaal. Op een ezel staat hun schilderij. Het is bijna twee keer zo breed als hoog. Ik heb even een paar minuten nodig om het in mij op te nemen.

In een onheilspellend landschap staat een zwarte palmboom centraal. Het linkergedeelte toont drie fabrieksschoorstenen. Dunne, donkere rookpluimen waaiëren horizontaal over het hele schilderij. Twee vrouwen, de een links, de ander rechts van het midden, zitten op stoelen en kijken de toeschouwer aan. Beiden zijn gesluiërd. De linker modern gekleed. De rechter vrouw draagt een traditioneel gewaad en heeft een klein kind op schoot.

De manier van schilderen verraadt niet dat dit schilderij door twee personen is gemaakt. Het verfgebruik, de kleurkeuze, zelfs de hele uitstraling van het doek vormen één geheel. De afbeelding

prikkelt, daagt uit, maar heeft ook een verontrustende sfeer. Het schilderij boeit me grenzeloos.

De titel is *De twee Sondo's*, een naam die verwijst naar een werk van Frida Kahlo: *De twee Frida's*. Een doek uit 1939, waarin Frida haar strijd verbeeldt met haar innerlijke identiteit, als Mexicaanse volkswrouw met een Europese achtergrond.

‘Als ik met een hedendaagse blik kijk naar ons schilderij en de titel die we het hebben gegeven, dan voelt het voor mij nu alsof ik mezelf probeerde uit te sluiten om op die manier Sondos te worden,’ vertelt Nura. ‘Het begon met Sondos die een foto van mij nam terwijl ik haar Arabische hoofdbedekking droeg en mij daarmee vervolgens schilderde. Tijdens het proces heb ik er niet zo over nagedacht, maar nu voel ik het duidelijk: er schuilt ontzettend veel schuld in mij om het feit dat ik in Israël ben geboren. Dat geeft me het gevoel de overwinnaar te zijn.

Ik wilde in dit schilderij een andere kant van mezelf laten zien en de verbinding tussen ons, achter alle uiterlijke kenmerken. Ons schilderen, traditioneel en niet-traditioneel, en dat samen, gaf me een gevoel van een band. Het schilderen was voor mij een heftig genezingsproces en een dierbare herinnering aan wie ik werkelijk ben. Ik weet nu dat ik op deze aarde ben gekomen om iedereen lief te hebben en te eren, zonder schuld en schaamtegevoel.’

‘Dit schilderij is gemaakt als een gezamenlijk werk,’ vult Sondos aan. ‘Nura nam de rechterkant voor haar rekening en ik de linker. Zonder planning vooraf begonnen we te schilderen wat we op dat moment voelden.

Er kwam veel naar boven. Ik kwam erachter dat Nura een uniek persoon is die grote waarde hecht aan haar eigen talent. Ik zit zo niet in elkaar, ben dat nooit van mezelf bewust geweest, nu denk ik dat dat een tekortkoming is in mijn persoonlijkheid. Ik vond het niet moeilijk om haar ook aan mijn kant te laten schilderen.’

*De twee Sondo's
over scheppende individuen
versmolten tot één creatie.*

Een ander project van Givat Haviva was een gedichtenwedstrijd voor jonge kinderen uit het hele land. De mooiste gedichten werden gebundeld in een boek en ik koos er twee uit.

◇ **Laat er zijn**

*Laat ons moed hebben om alles te doen,
Alles in de wereld,
Laat ons kracht hebben om alles te doen.
Alstublieft, God.
Geef ons de macht om met elkaar te spreken,
En niet de macht om oorlog te voeren.*

*de Joodse Nadav Lisai, tien jaar, Moshav Shoresht
Uit: Children Write for Peace*

De vogels van vrede

*Vogels, koert met jullie stem
omdat vrede voor de wereld is gekomen.
Trossen, poetst de druiven op
omdat haat voorbij is, echt een droom.
Laat ons blij en vrolijk zijn
omdat geluk zoeter is dan honing
en ons dierbaar Oosten
de oorlog verafschuwt en er genoeg van heeft.
De geëerde zoon van de mens
heeft veel inspanning geïnvesteerd,
en wij allemaal, begrijp het goed,
bereiken ons doel alleen met liefde
We roepen om broederschap
en uiten onze afkeer van de haat
Wijngaarden, geeft je vrucht met overvloed
je olijven glanzen vol pracht*

de Arabische Amal Mukhlis Toma, elf jaar, Kafr Yasif

Uit: Children Write for Peace

Een heerlijke, zoete lucht komt me tegemoet. Op de ruime toonbank staat een veelheid aan Arabisch gebak uitgestald, in allerlei soorten en maten. De eigenaar verontschuldigt zich: 'Het heeft de afgelopen dagen hard geregend, er is zo'n storm geweest, we hebben wat technische problemen, daarom is het hier donker. Ik heb wat tafels buitengezet, zodat toch iedereen weet dat we open zijn.' Ik leg hem uit dat dat niet genoeg is en dat hij nog iets moet bedenken, omdat ik bijna doorgereden was.

Vrienden uit Nederland komen op bezoek en ze hebben een wens: knafeh eten, een Arabische lekkernij. Het is een zachte taart met zoete siroop en gesmolten witte kaas. De ochtend voordat ze komen, rijd ik naar de beste knafehbakkerij in de omgeving.

Ik vraag hem een aantal stukken te snijden en in te pakken.

'Nee,' zegt hij. 'We zijn verse aan het maken, vind je het erg om te wachten? Het duurt een minuut of vijf.'

Vijf Arabische minuten zeggen helemaal niets. Dat kan van alles betekenen. Het kunnen tien minuten zijn, maar ook een half uur of meer. Toch besluit ik te wachten. Vanwege de aardige eigenaar en ook, zo weet ik uit betrouwbare bronnen, omdat knafeh vers het allerlekkerst is.

Ondertussen maken hij en ik een praatje in het Ivriet. De winkel, met daarachter een enorme keuken, is van zijn vader geweest. Die was er hier op deze plek in 1955 mee gestart, en met groot succes. Niet alleen zijn zoon, maar ook enkele kleinkinderen werken in het bedrijf.

'Vader is nu tachtig, in goede gezondheid, hij werkt niet meer, maar houdt het bedrijf nog goed in de gaten,' vertrouwt de zoon me toe.

Ondertussen zijn we een dik half uur verder. Voorzichtig en op vriendelijke toon vraag ik hem hoelang het nog zal duren. Hij duikt - voor de zoveelste keer - de keuken in.
'Nog vijf minuten.'

Hoelang ik heb moeten wachten? Geduld is een schone zaak, zelfs voor knafeh. Mijn vrienden smulden van de lekkernij. Dat is het belangrijkste.

REURING IN DE KEUKEN

Met de heerlijkste Oriëntaalse geuren in mijn neus ontmoet ik mijn kookhelden.

Het is niet eenvoudig om de koks van Chefs for Peace te interviewen omdat ze altijd in hun keuken rondrennen. Ze hebben wel wat beters te doen dan vragen te beantwoorden. Toch is het me gelukt.

Ik heb ze leren kennen via Moshe Basson, de eigenaar van restaurant Eucalyptus in Jeruzalem. Naast zijn dagelijks werk is Moshe een actief lid van Chefs for Peace, een non-profit en niet-politieke organisatie van Israëlische en Palestijnse chefs die streven naar co-existentie en intercultureel begrip. ‘Door samen te koken, ontdekken we hoe klein de afstand tussen ons is,’ vertelt Moshe. ‘We worden in binnen- en buitenland uitgenodigd om te koken en te vertellen over ons project. Met de inkomsten die we daarmee verdienen, gaan we ooit onze droom verwezenlijken: een kookschool oprichten voor Israëlische en Palestijnse kinderen.’

De in Jeruzalem geboren Armeense Chefs for Peace-oprichter Ke-vork (*what is in a name*) Alemian is al 45 jaar chef-kok en hotelmanager. ‘Het eerste idee om een collectief van chefs uit alle drie de religies te starten, kwam bij me op toen ik meer dan tien jaar geleden met een kleine groep lokale Israëlische en Palestijnse chefs kookte op een slow-foodfestival in Italië. Ik ben een creatieve jongen, ik dacht: hier moet ik iets mee doen.’

In de keuken moet je samenwerken, anders komt er geen gerecht op tafel. Ik zag deze drie koks – een Christen, een Moslim en een Jood – samenwerken. Een boeiend en intrigerend schouwspel door de perfecte harmonieuze samenwerking die hen tot een culinaire eenheid kneedde. Ze maakten de meest heerlijke gerechten,

een mix van eigen traditionele recepten. Achtergrond speelde geen enkele rol.

Daarom dacht ik: **waarom niet samen koken en dan zonder politiek sausje?** In eerste instantie begonnen we met een kleine groep koks. We kookten voor onszelf en onze gezinnen. Het was leuk, een goede manier om elkaar en ook de verschillende smaken en tradities te leren kennen. Veel recepten van moeders en grootmoeders van weleer kwamen voorbij.

Ons initiatief kreeg al snel bekendheid en we werden uitgenodigd voor speciale diners en festiviteiten. We zijn nog steeds succesvol. Sinds onze oprichting hebben duizenden mensen over de hele wereld niet alleen hun maag laten voeden, maar ook hun hart en ziel. Ze hebben ervaren dat samen koken en samen eten een smakelijke en krachtige manier is om vrede en gemeenschapszin te bevorderen tussen mensen met verschillende religies.

Onze chefs werken in vijfsterrenrestaurants en buurtcafés, maar ook in hotels en in horecazaken. Ze bereiden samen heerlijke lokale delicatessen en spelen met klassieke gerechten. De speciale band die ons heeft samengebracht als Chefs for Peace is niet alleen geworteld in liefde voor eten, maar ook in liefde voor mensen – mensen van alle religies en nationaliteiten.’

In de loop der jaren heeft het bekroonde team van chefs, dat in totaal zo’n 27 mannen en vrouwen omvat, zowel eenvoudige als uitgebreide maaltijden bereid voor een groot scala aan gasten, van onbekende individuen tot wereldleiders.

Ibrahim Abu-Seir, Moslim, eigenaar van een patisserie in het centrum van Jeruzalem, is een van de chef-koks: ‘Ik hoorde ooit van het initiatief en dacht: waarom zou ik me ook niet aansluiten? Onze boodschap: eten verbreedert. Wat de politiek al meer dan zeventig jaar niet lukt, brengen wij kokend tot stand. **De keuken is als een *pressure cooker*, wij bewijzen dat onder grote druk samenwerken wél kan.** Schrijf dit duidelijk op. Ik ben goed in het maken van taarten en jij bent de schrijver, jij moet onze boodschap doorgeven.’

Anat Lev-Ari is een van de vrouwelijke chef-koks. Ze is Joods, woont in Jeruzalem en runt samen met haar zoon een cateringbedrijf voor grote evenementen: ‘Ik leerde door Chefs for Peace van mensen te houden voor wie ik bang was, mensen die ik niet eerder kende. Je

moet ruimdenkend zijn in het leven. In de keuken is dat belangrijk, *out of the 'pan'* denken, misschien moeten de politici eens onze recepten gaan gebruiken.'

Oprichter Kevork voegt ten slotte toe: 'Op het bereiken van echte vrede hebben we niet al te veel invloed. Maar we kunnen mensen leren om samen te leven door onze visie te delen en het goede voorbeeld te geven. Daarom geven we ook culinaire rondleidingen door Jeruzalem en organiseren we kooklessen voor Israëli's en Palestijnen, voor zowel volwassenen als kinderen. Ondertussen breiden we uit. Jonge chefs sluiten zich bij ons aan. Dat is spannend. Verschillende generaties met uiteenlopende achtergronden koken nu samen. Dat is magisch. Ik ben optimistisch en ik geloof in vrede. Ik weet alleen niet zeker of dat nog in mijn leven zal gebeuren, maar zeker wel in het leven van mijn kinderen.'

EEN PALET VAN OLIJFBOMEN

‘Je spreekt met Dudu. Weet je nog dat ik je vertelde dat ik een droom had? Het is zover, de droom is uitgekomen!’

Aan de telefoon heb ik Dudu Moatty, directeur van het buurtcentrum in Afula, dat gerund en gesubsidieerd wordt door de internationale vrouwenorganisatie Women’s International Zionist Organization (WIZO). Hun doelstelling is om kwetsbare groepen binnen de Israëliische samenleving een beter leven te bieden en gelijke kansen te geven. Ongeacht achtergrond of geloofsovertuiging op het gebied van zorg, educatie, integratie en emancipatie.

Toen ik Dudu jaren geleden interviewde, vertelde hij mij over zijn plannen: ‘Hier in het noorden is het contact tussen de bevolkingsgroepen onderling minimaal. Voor de Intifada in 2000 was dat anders. Ik ben opgegroeid met Arabische jongeren, we kwamen bij elkaar thuis en waren bevriend. Mijn kinderen denken dat alle Arabieren terroristen zijn. Ik wil projecten starten waarbij Joden en Arabieren elkaar beter leren kennen, om zo een basis te vormen voor een betere toekomst. Want we wonen samen in dit land, dus we kunnen er maar beter het beste van maken.’

Zo ontstond het olijfbomenproject. Onder leiding van kunstdocent Shila Dvor Casdi werd, op initiatief van de WIZO, een groep gevormd van dertig Joodse en Arabische vrouwen om samen te schilderen. De opdracht was: creëer jouw interpretatie van een olijfbom.

Shila: ‘Schilderen is een manier om tot een dialoog te komen. De olijfbom is als onderwerp genomen omdat die kracht en wijsheid symboliseert. Hij groeit en bloeit hier in de omgeving al duizenden jaren, zelfs als er geen water is. De boom heeft altijd bladeren en

geeft jaarlijks vruchten. In het verhaal van Noach bracht de duif een olijftakje naar de ark: een teken van hoop en nieuw leven. Volgens het Jodendom zijn de olijfboom en de olie ervan een symbool van rechtvaardigheid en barmhartigheid. Volgens de evangeliën van het Christendom is de boom een symbool van opoffering en liefde en volgens de Koran is de boom de as van de wereld en het symbool van de universele mens. **De olijfboom als basis voor onderlinge verdraagzaamheid is een prachtig onderwerp om te schilderen.**

Maandenlang werkten de vrouwen met elkaar. De herinneringen uit hun jeugd en de betekenis die de olijfboom voor hen heeft, schiepen een bijzondere band. Van het eindresultaat werd een expositie georganiseerd die door Europa reisde en zelfs in het Europees Parlement te zien was.

Ik was bij de opening. In Afula. Een wat kale, kille ruimte met slechte belichting. Maar de schilderijen en de kunstenaars vulden de ruimte met veel warmte en licht. De werken werden tentoongesteld in twee aan elkaar verbonden ruimtes. Er waren veel bobo's, veel familie en vrienden. Iedere kunstenaar stond trots naast haar eigen creatie, wat beduusd door alle aandacht.

Na de opening met veel te veel speeches, wandelde ik langs de schilderijen en sprak ik met een aantal vrouwen over hun werk.

Amal Bisharat Hana:

'De olijfboom vertegenwoordigt voor mij de mooiste dagen van mijn jeugd. De dagen dat mijn familie bij elkaar komt om olijven te plukken, begin oktober. Ik herbeleef die dierbare herinneringen steeds weer als ik mijn penselen ter hand neem.

De olijfboom staat bekend om zijn schoonheid, zijn edele sierlijkheid naarmate hij ouder wordt en om de vele goede eigenschappen van zijn vruchten en olie. De schommel, die heen en weer slingert aan een van de takken van de olijfboom, is een herinnering uit mijn jeugd: toen wij klein waren, werden wij op de schommels gezet onder de beschermende takken en door onze ouders en grootouders tot de hemel geduwd.'

Lina Laoz:

'De olijfboom is het symbool van de cultuur van Israël die wij als immigranten ontdekten. In mijn geboorteland, in de bergen van de

Kaukasus, kenden wij de olijfboom niet. De olijfolie maakte geen deel uit van ons dagelijks eten. Maar toen we naar Israël kwamen, ben ik olijfolie gaan gebruiken vanwege zijn gezonde eigenschappen. Mijn kinderen zijn ermee opgegroeid.

Mijn grootmoeder, die is geboren in een dorpje in het voormalige Palestina, had een kleine olijfboomgaard. Toen ze ouder werd, sprak ze over niets anders dan wie hem zou erven. Het was haar financiële zekerheid, net als spaargeld op de bank.

Toen zij stierf, heeft mijn moeder de boomgaard geërfd, samen met haar zussen. Nu hoor ik dezelfde vraag: “Wie gaat dit stuk land erven?” En ik vraag me af of ik op een dag niet hetzelfde zal zeggen.’

Neta Mozer:

‘Ik observeerde de natuur en zag een olijfboom met één stam, maar ik schilderde er twee. Ik wilde de maan schilderen, maar het werd een zon. Het was alsof onbewuste herinneringen zich van mijn verbeelding meester maakten.

Ik schilderde als het ware twee culturen, met elkaar verbonden, maar tegelijkertijd ook verschillend. Ik zag duidelijk de wonden die ik op elk van beide stammen had geschilderd, de gebroken delen, de takken die niet verder groeiden. Naarmate mijn schilderij vorderde, werd het schilderen nog moeilijker. Ik stuitte op conflicten. Maar toen begon ik olijven in de boom te schilderen en werd het me ineens duidelijk. De olijven die de boom ging dragen, brachten harmonie en eenheid.’

Esther Naftali:

‘De olijfboom is de koning onder de bomen: nobel en bescheiden, hij geeft ons zijn schaduw en zijn vruchten. Zijn stam is gedraaid, alsof hij ons omarmt. Zijn bladeren zijn het hele jaar zilvergroen en zijn vruchten zijn als parels.’

Nava Teitler:

‘Voor mij symboliseert de olijfboom de diep gewortelde band met de aarde, gezondheid en de kunst van het overleven. Dit project bood mij de kans een band met andere vrouwen te smeden en vertrouwd te raken met verschillende werelden. Het was voor mij een gelegenheid om symbolisch de buitenkant “af te pellen” en de vrouwen achter ieder schilderij te leren kennen.’

Aya Azran:

‘Als ik de natuur in trek om de olijfboom gade te slaan, moet ik aan mijn jeugd in de kibboets denken. De boom is altijd schitterend, groots, soms herboren, zijn kleuren variëren van zilver tot lichtblauw, tot vele tinten groen. Hij is altijd even prachtig. Ik hoop dat de vredesduif binnenkort opstijgt met een olijftakje in zijn snavel.’

Hana Jabarin:

‘Ik maak me zorgen over wat er in Israël tussen onze twee volkeren gebeurt. Zoals overal staan er persoonlijke belangen op het spel en ik denk er vaak over na hoe wij rustig naast elkaar zouden kunnen leven.

De boom vraagt slechts één plek om te groeien. Daarvoor geeft hij onvoorwaardelijke liefde en zijn vele vruchten.’

Mashchaz Ubayd Zu'abi:

‘De olijfboom heeft altijd deel uitgemaakt van ons leven. Voor ons is het een heilige boom. Wij zijn door de tijden heen gehecht geraakt aan deze boom, aan zijn wortels, zijn geur, zijn takken. De boom brengt ook onze hele familie bijeen tijdens de olijfoogst.

Ik houd van mijn olijfboom en van zijn grijs-zwart-bruine stam en groene bladeren. Hij staat vlak bij mijn huis. Vanaf daar kan ik in de verte de Al-Aksa moskee in Jeruzalem zien.’

Sheila Dvora Casdi:

‘Mijn olijfboom bestaat uit schors, takken, bladeren, olijven en gezichten. Deze zijn tegelijkertijd verborgen en zichtbaar, net als bij de ingewikkelde relatie tussen Joden en Arabieren in Israël.’

Shuzanna Abu-Masoud:

‘Mijn moeder heeft ons het multiculturele contact tussen Joden en Arabieren geleerd en zegt altijd tegen ons dat wij met iedereen goede betrekkingen moeten hebben.

De olijfboom is voor mij de lucht die ik inadem. Hij symboliseert de band tussen mijn Joodse vriendinnen en mij, de goede verstandhouding tussen ons. Het samen schilderen voedt de vredesdroom die ons allen bezighoudt. Daarom is niets onmogelijk en ben ik ervan overtuigd dat wij vrede kunnen bereiken en in één land kunnen samenwonen.

Mijn familie en ik houden de deur wijd open voor alle Joodse en Arabische families om samen te zitten, te eten en te praten. Ik zou de hele wereld willen oproepen om deze boom te verzorgen: hij geeft ons energie en de wil om vrede te bereiken.’

Aliza Peled:

‘Mijn olijfbom symboliseert vrede, continuïteit en verbondenheid met de aarde. Olijfbomen kun je hier overal zien; in dorpjes, op pleinen, in kleine steden en langs vele wegen. Het is heerlijk om in de schaduw van de olijfbom uit te rusten.’

Emma Gal:

‘Ik heb altijd gedacht dat het mogelijk was om als Joden en Arabieren vredig naast elkaar te leven, zonder oorlog of scheiding. Van jongs af aan hebben mijn ouders mij geleerd de Arabieren die in onze omgeving leefden te accepteren en te respecteren. Dat is ook de boodschap die ik aan mijn kinderen en kleinkinderen doorgeef.

Ik ben opgegroeid in Nazareth-Illit, vlak bij de oude stad Nazareth. Ik vond het altijd heerlijk om tussen de marktstalletjes rond te slenteren en de heerlijke *hummus* of *labneh* – uitgelekte yoghurt – te proeven.

Mijn olijfbom is geïnspireerd op de oude boom die in mijn tuin groeit, vlak bij het huis waar wij al vijf generaties lang wonen. Wij plukken zelf de vruchten van deze boom. Soms nodigen wij een Arabische familie uit om samen met ons olijven te plukken om er olie van te maken die wij dan met elkaar delen. Voor mij is dát samenleven.’

Hoewel de werken door hun verbeeldingskracht voor zichzelf spraken, ging er toch, na de uitleg, een nieuwe wereld voor me open. Het was bijzonder om mee te maken hoe kwetsbaar de vrouwen zich durfden op te stellen door hun persoonlijke belevenissen te delen.

*De Olijfboom
Schenkt
Robuust
Vertrouwen
Tijdloos
Sterk
De Koning der Bomen*

BÜHNEDIALOOG

Een sobere ruimte. Zo'n veertig toeschouwers, Israëli's en Palestijnen, zitten op de grond op kleden of op stoelen rondom een open plek.

Ik woon een theatervoorstelling bij van Combatants for Peace: een beweging die de problematiek tussen Israëli's en Palestijnen bespreekbaar maakt.*

De voorstelling begint.

Het is avond. Zoals elke dag, na gedane arbeid, rijdt Faris van zijn werk in Israël naar zijn familie die thuis op hem wacht. Ze wonen op de Westelijke Jordaanoever, in een Palestijns dorp. De weg is donker, er is nauwelijks licht.

Plotseling ziet hij voor zich een auto die aan de kant van de weg staat geparkeerd. In de auto zit een vrouw met twee kinderen. Aan de manier waarop de vrouw gekleed is, haar haren bedekt, kan hij zien dat ze een orthodox-Joodse vrouw is. Hij concludeert dat ze waarschijnlijk in een van de Joodse nederzettingen woont.

Het is een ongebruikelijke en onveilige plaats om te parkeren, daarom besluit hij te stoppen en te vragen of ze water nodig hebben en of het goed is als hij naar de motor kijkt, want hij heeft verstand van auto's. De vrouw accepteert het water, maar wil niet dat hij de motor controleert. Ze wacht liever op haar man, legt ze hem uit. Ze lijkt bang en ze vraagt hem weg te gaan.

Toch besluit Faris in zijn auto te wachten tot haar man arriveert, omdat het geen veilige omgeving is. Dan passeert een patrouillewagen van het Israëli'sche leger. Als de soldaten de twee auto's zien, stoppen ze. Ze vragen Faris om uit zijn auto te stappen. Ze controle-

* In hoofdstuk 7 staan twee interviews met leden van deze organisatie.

ren zijn papieren, stellen allerlei onbeleefde vragen en zijn buitengewoon agressief.

Faris spreekt niet erg goed Ivriet, maar hij weet dat het beter is om geen Arabisch te spreken, omdat de soldaten zijn leven dan nog moeilijker maken. Hij legt uit dat hij alleen probeerde te helpen, maar ze luisteren niet. Ook niet als de vrouw vertelt dat Faris zijn hulp aanbood. Ze vertellen haar dat ze in haar auto moet blijven en dat ze zich er niet mee moet bemoeien. 'Het is in onze handen.'

Het licht gaat aan. De scène stopt. Een paar minuten is het stil. De mensen in het publiek beginnen aangedaan met elkaar te praten.

Liat Shabtai, theaterproducent en actrice, en vanavond een van de gespreksleiders, vraagt om stilte en legt aan het publiek uit dat de scène straks opnieuw zal worden gespeeld.

'We nodigen jullie nu uit om te reageren op wat je net hebt gezien. Het is belangrijk dat jullie, net zoals de acteurs, een groepsgevoel ervaren. Om dat voor elkaar te krijgen, gaan we eerst samen een aantal oefeningen doen.'

De eerste opdracht is om met elkaar te praten over de scène die net is gespeeld, in groepjes van twee. Steeds een Israëli en een Palestijn samen.

Vervolgens worden er een aantal fysieke oefeningen gedaan. De sfeer wordt wat lossier. Hier en daar klinkt zelfs wat gelach. Tot slot doet Liat een stemoefening met het publiek, in het Ivriet en Arabisch.

Dan legt ze uit dat de scène opnieuw wordt gespeeld en dat het publiek op ieder moment, als daar behoefte aan is, de acteurs mag onderbreken. Het mag een kritisch woord zijn, een gevoel of een bevestiging.

De scène wordt opnieuw gespeeld.

Een vrouw in het publiek roept: 'Waarom accepteert de automobiliste het aanbod van Faris niet?'

Liat vraagt haar de vrouw in de auto te vervangen. Ze spelen de scène opnieuw. De vrouw accepteert het aanbod van Faris om de motor te bekijken. Wanneer hij het euvel verholpen heeft, start zij de auto en rijdt naar huis.

Liat vraagt aan het publiek: 'Wat kunnen we hiervan leren?'

De scène start opnieuw vanaf het punt dat de patrouillewagen van het Israëliëse leger arriveert. De emoties in het publiek lopen hoog op.

‘Waarom verdedigt de vrouw Faris niet? Ze weet dat hij haar niets heeft aangedaan. Waarom deelde ze dat niet met de soldaten en zorgde ze er niet voor dat ze hem geen kwaad deden?’ Een man, met een stem vol woede, legt uit dat hij ooit in een positie als Faris verkeerde en dat de soldaten zich toen nog agressiever gedroegen.

Liat vraagt hem om Faris te vervangen.

De scène gaat verder. Dan staat een jonge man op. Hij is erg overstuur. ‘Ik ben een soldaat. Ik hou niet altijd van de orders die ik krijg. Maar opdracht is opdracht en er is niet altijd een keuze. Er zijn veel verschrikkelijke terreuraanslagen geweest op de Westelijke Jordaanoever, toch zou ik niet zo reageren als de soldaten en me correcter gedragen. Ik zou eerst in gesprek gaan en Faris een kans geven. Maar ik realiseer me dat dat een riskante benadering is.’

Liat vraagt hem om een van de soldaten te vervangen.

De scène gaat verder. De soldaten ondervragen Faris. Maar dan beginnen ze ruzie met elkaar te maken. Eén soldaat zegt: ‘Het zou een terreurdaad kunnen zijn. We moeten het juiste doen en hem arresteren.’ Ze zijn nog steeds erg gewelddadig. De soldaat uit het publiek zegt dat er geen indicatie is dat er echt iets aan de hand is.

Samen nieuwe scenario’s bedenken én uitproberen. Dat is het principe van forumtheater. ‘De grondlegger van deze methode is Augusto Boal,’ licht Liat toe. In Brazilië en later ook op andere plaatsen in de wereld heeft hij vele onderdrukte groeperingen in de maatschappij hun kracht laten ontdekken via theater. Forumtheater is een deel van de bredere methode van Boal onder de noemer *Theatre of the oppressed*, Theater van de onderdrukten.

Chen Alon, medeoprichter van Combatants of Peace, introduceerde deze theatervorm als onderdeel van hun programma. Hij ontwikkelde de methode voor Israëliërs en Palestijnen, die je leert begrijpen dat de onderdrukker ook de onderdrukte is en vice versa.

Forumtheater is bedoeld om ervaringen te communiceren, mythen te bestrijden en op deze manier een gedeelde en meer begripvolle wereld tussen Israëliërs en Palestijnen te helpen opbouwen.

Liat: ‘Met deze technieken kunnen mensen aan beide kanten van het conflict de pijn van de ander zien en begrijpen. Augusto Boal heeft het beschreven als “een proces in gang zetten, transformatieve creativiteit stimuleren, de toeschouwer hoofdrolspeler laten zijn”. Het laat zien hoe Israëli’s en Palestijnen dagelijks leven. De acts die we spelen zijn afkomstig uit echte verhalen.

Na elke interventie hebben we een gesprek met het publiek. Wat hebben we hiervan geleerd, welke conclusies kunnen we trekken? De verhalen gaan over de bezetting en laten zien dat we aan beide kanten verkeerde dingen doen. Het is geen makkelijk onderwerp. Het heeft zoveel lagen grijs, het gaat niet om goed of slecht. Het maakt ook niet uit wie je bent in dit verhaal, het draait om transformatie. Alle acteurs en betrokkenen hebben hun eigen verhaal. Ik ook.

Toen mijn broer in het leger zat, tijdens een van de vreselijke oorlogen met Gaza, wilde ik dat hij naar huis kwam. Ik nam deel aan demonstraties tegen de oorlog. Mijn familie was totaal niet begripvol en sommigen weigerden maandenlang met me te spreken. Ik had behoefte om gelijkgestemden te ontmoeten, zo ben ik bij Combatants of Peace gekomen.’

Ook Faris, uit het gespeelde stuk, speelt zijn eigen verhaal. Hoewel hij dagelijks door soldaten gecontroleerd wordt bij de grensposten, vaak een vernederende ervaring ondergaat, staat hij erop in Israël te blijven werken. Voor hem is dit de enige manier om vrede te bereiken, door deel uit te maken van elkaars leven.

Aan het eind van de avond wordt de laatste scène gespeeld.

De echtgenoot van de vrouw in de auto arriveert. Hij heeft een hoge functie in het leger. Hij vertelt de soldaten dat Faris alleen zijn vrouw probeerde te helpen. De soldaten luisteren naar hem en laten Faris gaan.

Een leerzame avond, waarbij mijn gevoelens heen en weer geslingerd worden. Ik realiseer me dat ik in een bevoorrechte situatie verkeer. In het noorden van het land, waar ik woon, doen dit soort complexe situaties zich amper voor.

Mijn les vanavond: je mag geen oordelen vellen, als je er niet middenin zit en er niet alles van weet. Toch.... het volgende verhaal geeft aan dat ik ‘betrokken ben, maar niet onfeilbaar.’

'Gaaf u lekker naar de zon?' vraagt hij.

'Ja,' zeg ik.

'Naar welk land?'

'Ergens in Europa,' lieg ik.

Ik ben een paar dagen in Nederland. Een Uber brengt me naar Schiphol voor mijn terugvlucht naar Israël. De chauffeur ziet er Arabisch uit en het lijkt me beter hem niet te vertellen waar ik naartoe ga.

Terwijl we al rijden, gaat zijn telefoon. 'Vindt u het erg als ik 'm opneem? Ik verwacht een telefoontje van de dokter, het gaat over mijn vrouw.' Het blijkt niet de dokter te zijn. 'Mijn vrouw is depressief, net als veel Marokkanen in Nederland,' legt hij me uit. 'Misschien komt het doordat er zo weinig zon is. Ze krijgt nu vitamine D voorgeschreven, ik hoop dat het helpt.'

'Is een zonnebank niet een idee,' opper ik. 'Daar wordt het lichaam lekker warm van.'

'Ik heb onderzoek gedaan op internet,' vertelt hij. 'We eten al een paar weken geen vlees meer. Alleen vis, groenten en fruit. De kinderen doen ook mee. In vlees zit zoveel rotzooi. Misschien dat het mijn vrouw helpt. Ik wil zo graag dat ze beter wordt. Ze is mijn alles en de moeder van mijn kinderen.' Dan gaat zijn telefoon opnieuw. Het is zijn vrouw. 'Ze gaat een ommetje maken, even naar buiten, dat doet haar goed.'

We babbelen verder. Hij blijkt al twintig jaar in Amsterdam te wonen. 'Het weer is aan het veranderen, mevrouw,' zegt hij. 'Toen ik hier net woonde, was er in de winter sneeuw, wel tot aan mijn knieën. Ik had dat nog nooit gezien, in Marokko was nooit sneeuw. Maar nu is het omgedraaid. Van vrienden in Marokko hoor ik dat de winters daar koud zijn, met veel sneeuw, terwijl ze in Nederland wel meevallen.'

Hij vertelt dat hij wil gaan studeren. 'Misschien samen met mijn vrouw, dan kunnen we elkaar steunen.' Ook vertelt hij dat hij en zijn vrouw modern-religieus zijn. 'Met de Ramadan vasten

we, maar we zijn geen fanatieke Moslims. Alle mensen zijn gelijk, mevrouw, en we geloven allemaal in dezelfde God, ook al wordt Hij in de verschillende religies anders genoemd.'

Geraakt door zijn verhalen, besluit ik toch 'iets' over mezelf te vertellen. Dat ik Joods ben en in Israël woon en dat ik tegen hem gelogen heb, maar dat ik niet precies weet waarom.

'Dat begrijp ik wel, hoor... maar u hoeft niet bang voor me te zijn.'

Ik lach wat beschaamd.

'Ik spreek wat woorden lvriet', zegt hij me. 'Manishma (hoe gaat het met je?) en sjabbat shalom, dat heb ik geleerd van Israëli's die ik weleens vervoer.'

Dan komen we aan op Schiphol. Terwijl hij me helpt met het uitladen van mijn koffer, denk ik bij mezelf: mijn bagage is weer gevuld met een leerzame ervaring.

*De muziek
is even weg
toch blijven geloven
dan komt de fanfare
vanzelf weer langs.*

EENSTEMMIG

De vrouwen komen in groepjes druk pratend binnendruppelen. Ik hoor Ivriet en Arabisch. Mika Danny, de dirigente, geeft aan dat iedereen haar plek moet opzoeken. Het is donderdagavond, zeven uur. Ik ben in Jaffa en woon een repetitie bij van het in 2016 opgerichte Rana Koor.

De Joodse Mika vertelt: ‘Ik was jarenlang gefrustreerd door de situatie in het land. Er is nog steeds geen vrede, sterker nog, we vechten nog altijd met elkaar. Als er een demonstratie was deed ik mee, iedere petitie ondertekende ik, maar het had voor mijn gevoel allemaal geen zin. Ik zag niets veranderen.

Toen ik naar Jaffa verhuisde, een stad waar Joden en Arabieren samenwonen, vond ik het tijd worden om echt iets zinnigs te gaan doen. Ik ben een muzikante en ik besloot mijn vaardigheden te gebruiken en een gemengd koor op te richten. Muziek is een krachtig middel om mensen bij elkaar te brengen, een koor vraagt optimale samenwerking. Het is me gelukt. We bestaan inmiddels dertien jaar en de twintig vrouwelijke koorleden zijn Christen, Moslim en Joods. De leeftijden variëren van vijftientig tot tachtig jaar.

We hebben verschillende achtergronden en verschillende politieke opvattingen. De muziek die ons bindt en de gedeelde ervaringen van de afgelopen jaren, hebben ervoor gezorgd dat we een hechte groep zijn. Na al die jaren zijn we zo vertrouwd met elkaar dat we overal over kunnen praten. Het voelt als een tweede familie. We vieten samen gelukkige en minder gelukkige gebeurtenissen. Baby’s werden geboren, huwelijken werden bezegeld. We delen ook het slechte nieuws: landelijke conflicten, terreuraanslagen en oorlogen zoals in Gaza.

Het is niet altijd makkelijk. Er waren tijden dat we ons ver van elkaar verwijderd voelden. Maar dan spraken we erover. Over onze frustraties en de complexiteit van het land. De situatie in Israël is niet eenvoudig. Het koor geeft mij het vertrouwen en de kracht die ik nodig heb en zorgt ervoor dat ik hier nog woon. Dat ik iets positiefs doe om het leven beter en rechtvaardiger te maken. Thuis zitten, gefrustreerd en wanhopig, is niets voor mij. Iemand vertelde me ooit: “Als het donker is, geef het donker dan niet de schuld, steek een kaars aan.”

In de dertien jaar van ons bestaan zijn we allemaal veranderd. We hebben geleerd naar elkaar te luisteren, te begrijpen dat stereotypen niet bestaan. Dat hebben we bereikt door veel met elkaar te praten, onze dromen en angsten te delen, en ook door regelmatig samen te eten, een belangrijk onderdeel van onze culturen. Ook door ontmoetingen met onze families en natuurlijk, *last but not least*, door de muziek. Elk lied dat we samen zingen, is geschikt voor iedereen. We combineren Israëliische en Arabische muziek. Ons geheim? We staan niet toe dat de politiek tussen ons in komt te staan.’

Als ze klaar zijn met de repetitie, praat ik nog wat na met enkele koorleden.

Lubna Rifi is werkzaam in de IT en zij is Moslim:

‘Ik woon al mijn hele leven in Jaffa. De verbindingen tussen Joden en Arabieren zijn hier niet sterk genoeg om tot een hechte samenleving te komen. Het zijn verschillende groepen die elk in een eigen bubbel leven.

Het koor hielp me om betekenisvolle contacten te leggen met Joodse en Christelijke vrouwen. Het maakt niet uit dat we het niet altijd eens zijn. We wonen hier nou eenmaal, niemand is van plan weg te gaan. Als we elkaar niet beginnen te leren kennen, zal het niet goed aflopen.

In de jaren dat we samen zingen, heb ik veel geleerd. De Joodse moeders hebben zonen en dochters in het leger. Ik haat het leger. Maar ook de Joodse moeders maken zich daarover zorgen. Het leerde me dat een verhaal vele kanten heeft.’

De Joodse Rakefet Lapid werkt met kansarme gezinnen:

‘Ik houd van zingen. Het koor is een geschenk in mijn leven. De groep is ontzettend belangrijk voor me. Het is zo mooi om te zien en te horen hoe onze culturen in het zingen samensmelten.

Tijdens optredens voel je hoe het publiek geraakt wordt. Onze zingende boodschap is sterk en belangrijk: we zijn allemaal hetzelfde en samen leven is mogelijk. Ieder persoon is anders dan de ander. Zodra je elkaar begint te ontmoeten, besef je dat.

Ik ben opgegroeid met de overtuiging dat er een verschil is tussen Joden en Arabieren. Dat wordt een gemoedstoestand. Ik woon in een straat waar we de enige Joodse familie zijn. Dat is geen probleem. Totdat de politiek ertussen komt, dan krijg je spanningen en afstand.’

Pauline Odeh is docent Frans en een Arabische Christen:

‘Ik kwam bij het koor omdat ik van zingen houd. Ik ben geboren en getogen in Jaffa, waar ik zong in het kerkkoor. De groep is een vast onderdeel van mijn leven. Ik ben vanaf het eerste uur lid. Als ik een repetitie mis, wat zelden gebeurt, dan moet er echt iets aan de hand zijn.

Ons koor laat zien dat er een muzikaal licht is aan het eind van een soms duistere tunnel. We brengen hoop. Samen zingen is mogelijk, samen leven moet dan toch ook kunnen. Ik heb mijn hele leven met Joden en Moslims geleefd. Ik begrijp niet dat mensen denken dat dit niet mogelijk is. God heeft ons allemaal gelijk geschapen. Door de muziek kunnen we alles overwinnen.’

Twee van de mooiste liedjes van het koor, vindt Mika, zijn slaapliedjes, een in het Ivriet en een in het Arabisch. Ze combineerde ze tot één. ‘Het laat zien dat moederschap universeel is, dat we allemaal dezelfde woorden zingen voor onze baby’s, ongeacht waar ons wiegje staat.’

‘Slaap, slaap mijn kleintje’

נשן קטון נשן

نام صغيري نام

Sinds ik in Israël woon, lukt het me niet echt om een goede kapper te vinden. Of toch wel, maar dan een die héél ver weg woont, zodat het kappersbezoek me een dag kost inclusief op en neer rijden. Afgelopen week raadde iemand me aan om naar de kapper te gaan in Kafr Yasif.

Ik maak twee dagen van tevoren een afspraak en raak vervolgens compleet gestrest. Ik verbeeld me een wat oude, traditioneel uitziende Arabische man die zijn schaar in mijn donkere lokken zet, maar wel op de verkeerde manier. Vervolgens komt het nooit meer goed. Omdat ik het deel van het dorp waar de salon is niet goed ken, ga ik de avond van tevoren even kijken. Ik zie gordijnen en felle verlichting. Daarachter kappersstoelen met mannen erin. De paniek slaat nog harder toe.

De dag des oordeels. De afspraak is om tien uur, maar dat zegt hier helemaal niets. Ik ben te vroeg. Dat is stom. Hier in het Midden-Oosten kom je nooit te vroeg, veel beter te laat. Geduldig besluit ik in mijn auto te wachten tot de kapperszaak opent. Gelukkig heb ik een boek bij me om te lezen. Om klokslag elf uur komt tot mijn grote verbazing een jonge, vlotte man naar buiten en hij opent de deuren. Vervolgens plaatst hij een rek met handdoeken en wat stoelen buiten. Even denk ik: vast een hulpe, maar wat later blijkt hij de eigenaar en de kapper te zijn.

De rest van het verhaal is geschiedenis. Een moderne salon. Een perfecte, supervriendelijke en bekwame kapper. De gordijnen blijken van de kapsalon ernaast te zijn, die ook van hem is. Er is een doorgang tussen de twee ruimtes. Mannen en vrouwen zitten gescheiden. Want, zoals zijn assistente me vertelt: 'Als je een hoofddoek draagt en geknipt en geverfd wordt, wil je niet dat mannen jou zien. En nog veel belangrijker, wie wil nou horen waar die mannen allemaal over praten?'

Een Nederlandse vriend belt me, net na de Israëlische verkiezingen. Bibi Netanyahu heeft wederom gewonnen. Mijn vriend heeft me nog nooit in Israël bezocht. 'Ik was van plan om te komen, maar nu Bibi weer aan het bewind is, zie je me niet. Ik beloof je dat het er ooit van zal komen, maar de komende jaren nog niet.'

'Maar je weet toch dat het hier echt anders is dan wat je in de media hoort en leest?' vraag ik, tegen beter weten in.

'Je kunt zoveel vertellen als je wilt, maar zolang Bibi de baas is, ben ik het niet eens met het politieke beleid en kom ik niet.'

Al jaren hebben we dit soort gesprekken. Deze vriend heeft gestudeerd, heeft een goede functie en is allesbehalve dom. Je hoeft het niet met elkaar eens te zijn, maar de basis van communiceren is met respect luisteren naar elkaar. Als het over Israël gaat, lukt hem dat niet.

'Maar,' probeer ik nog een laatste keer, 'met Trump ben je het ook niet eens en je gaat regelmatig naar Amerika.'

'Dat klopt,' zegt hij, 'maar dat is anders.'

IDEALE TOEKOMST (IT)

Sinds 2000 heeft Israëls snelle economische groei de aandacht getrokken van veel binnen- en buitenlandse investeerders, daardoor kreeg het land de bijnaam *Startup Nation*. Tech2Peace, een onafhankelijk initiatief, uitgevoerd door een jonge staf van studenten en vrijwilligers, speelt hierop in door hightechseminars te organiseren. Ze zijn gericht op het creëren van een positieve relatie tussen jonge Israëli's en Palestijnen, maar ook en vooral op betere sociaaleconomische omstandigheden voor iedereen.

‘Informatietechnologie (IT) is booming in Israël, het is de beste bedrijfsbranche die dit land te bieden heeft,’ vertelt Uri Rosenberg, een van de medeoprichters en co-leiders van Tech2Peace. ‘De seminars duren twee weken en stellen cursisten in staat om te werken aan technologische en ondernemende vaardigheden. Daarnaast scheppen we mogelijkheden om face to face te spreken over het conflict in een veilige omgeving. Ondertussen wonen de cursisten met hun verschillende achtergronden tijdelijk samen.’

Adnan Jaber volgde zo'n seminar. Hij woont in Oost-Jeruzalem, is Moslim, maar niet belijdend, en noemt zichzelf ‘een mens van de wereld’.

‘Ik studeer IT in Jenin, op de Westelijke Jordaanoever, en zit in mijn laatste jaar. Ik gaf me op voor dit seminar omdat ik Israëlische mensen wilde leren kennen. Ik had ze nog nooit ontmoet. Na mijn studie wil ik een goede baan in Israël, daarvoor is het belangrijk dat ik meer over hen weet, over hoe ze denken en hoe bijvoorbeeld hun culturele leven eruitziet.

Op Facebook zag ik een oproep van Tech2Peace. Aanvankelijk was ik wat huiverig. Veel initiatieven die Israëli's en Palestijnen sa-

menbrengen, doen alsof er geen conflict bestaat. Dat noem ik de zogenaamde “normalisatie”. Er worden dan foto’s gemaakt van “iedereen gezellig samen”, die vervolgens op internet worden geplaatst. Het gevaar daarvan is dat de internationale wereld, die het Palestijnse volk juist moet helpen, denkt dat dat niet meer nodig is. Daarom zijn veel Palestijnen bang om naar dit soort bijeenkomsten te gaan.

Ik gaf me toch op en heb er geen spijt van gekregen. Ik ontmoette een diversiteit aan mensen. De voertaal was Engels. Dat klinkt onbelangrijk, maar het zorgde voor een gemeenschappelijke deler en maakte het contact tussen ons toegankelijk en gelijkwaardig.

’s Morgens hadden we workshops over programmering en het ontwikkelen van applicaties, de rest van de dag waren er politieke, sociale en culturele workshops waarbij geen onderwerp uit de weg werd gegaan. Er werd nooit gezegd: “Dit is de oplossing.” Nee, het tegenovergestelde, er was plaats voor ieder geluid, voor iedere mening. Het seminar heeft me zekerder gemaakt, ik durf nu mijn stem te laten horen. Ik heb geleerd dat ook mijn mening telt, ook al is de ander het er niet mee eens.

Onze groep, zo’n vijftig mensen, heeft nog steeds contact met elkaar. Een keer in de maand komen we samen, dat organiseren we zelf. We praten dan over de uitdagingen die we tegenkomen in ons leven en hoe daarmee om te gaan. Voor mij is deze manier van elkaar beter leren kennen de enige basis voor een betere toekomst. Voordat vredesonderhandelingen plaatsvinden, moeten we eerst zorgen dat we samen door één deur kunnen, anders heeft het mijns inziens geen zin om met elkaar te praten.’

Mijn mobiele telefoon doet het niet meer. Irritant, want zonder telefoon kom je de dag tegenwoordig niet meer door. Maar op en neer naar de telefoonwinkel kost veel tijd. Toch zit er niets anders op, ik moet naar Naharia.

Onderweg is het druk, te druk. De Arabieren vieren al drie dagen hun offerfeest en veel mensen zijn vrij. Het lijkt alsof ze allemaal hun telefoons moeten laten repareren, want ook in de telefoonwinkel is het een gekkenhuis. Ik trek een nummertje en zoek een plek om geduldig te wachten. Een plek vanwaar ik overzicht heb over de hele ruimte en zo alles en iedereen kan bekijken. Dat is genieten.

Sommige mensen onderhandelen over een nieuwe telefoon, anderen hebben een klacht en zijn woedend. Weer anderen komen voor reparaties. Maar het maakt niet uit waar de mensen voor komen, iedereen schreeuwt en gilt door elkaar. In het Ivriet en in het Arabisch. Zo is er een medewerker die Arabisch spreekt tegen een klant, die dan weer in het Ivriet antwoordt.

Tussen al die drukte zit bij een van de balies een jong orthodox-Joods echtpaar, ze zijn herkenbaar aan hun traditionele kleding. De man draagt een lange zwarte jas met een hoed. De vrouw heeft hoofdbedekking en kleding die haar armen en benen grotendeels bedekt. Ze hebben een baby bij zich in een draagwiegje dat op de grond staat. Ze zitten rustig te praten, ik kan niet horen waarover.

Een paar balies verderop zit een jong Arabisch echtpaar. Iets minder herkenbaar aan hun kleding dan het Joodse gezin. Aan de man is niets te zien, maar de vrouw draagt een Arabische hoofddoek. Ook zij hebben een baby bij zich, in eenzelfde draagwieg. Zij onderhandelen over een televisie.

Beide baby's liggen rustig te slapen en trekken zich absoluut niets aan van het kabaal om hen heen.

Twee jonge gezinnen, zo verschillend, maar ook weer zoveel overeenkomsten. Twee baby's die nu nog van niets weten, maar hopelijk op een dag misschien samen op dezelfde school zitten of op eenzelfde kantoor werken. Wie zal het weten.

Terwijl ik daar stilletjes over zit te mijmeren, doet een van de medewerkers een luidsprekerbox onverwacht keihard aan. Het geluid overstemt alles. Alsof we plotseling met zijn allen in een discotheek zijn beland. Het duurt te lang en dat vinden blijkbaar de andere medewerkers ook. Na een enige tijd wordt er zowel in het Ivriet als in het Arabisch geschreeuwd: 'Doe dat geluid uit, zijn jullie gek geworden? We hebben hier twee slapende baby's!'

Iedereen kijkt verschrikt op. De muziek wordt onmiddellijk stopgezet en het is even stil. Doodstil. Een moment. Dan barst de kakofonie van stemmen weer los.

P.S. Mijn telefoon doet het weer.

In Kafr Yasif is een bijzonder stinkeltje. Zo noemen mijn ouders een klein winkeltje, het woord komt waarschijnlijk uit het Jiddisch.

Op een paar vierkante meter vind je er heerlijke groenten, fruit en kruiden. Achter de toonbank staat een altijd breedlachende vrouw die duidelijk begrijpt hoe belangrijk klandizie is. Ze laat je van alles proeven: heerlijke, kleine komkommertjes, een soort pompoenachtig uitziende courgettes en nog meer gezonde lekkernijen. 'Allemaal hier in de buurt geteeld,' vertelt ze me trots iedere keer weer, in 'een appelmoes' van Ivriet en Arabisch.

In het seizoen van de granaatappels staat in een hoekje een jongeman deze uit te persen. 'Ook hier uit de omgeving. Wist je dat granaatappels gezond zijn? Ze bevatten kalium en vitamine C. En, o ja, ze verlagen je bloeddruk en zorgen voor een mooie huid.'

Ook al ligt het stinkeltje aan een onmogelijke straat met altijd files en toeterende auto's, en is er geen parkeerplaats in de buurt te bekennen, het is een van mijn favoriete plekken om boodschappen te doen.

En mijn auto? Die zet ik gewoon, hartstikke schuin, op de stoep, net als iedereen.

Een bezoek aan de kantoorboekwinkel in Kafr Yasif verloopt altijd volgens hetzelfde scenario. Het is een stampvolle winkel met van alles en nog wat. De eigenaar, een wat robuuste man, zit steevast achter zijn bureau, te midden van alles wat niet te vinden is. Recht voor hem staat zijn computer, links een thermosfles Turkse koffie en wat kleine plastic bekertjes. Tussen hem en zijn computer liggen enorme stapels papier. Voordat hij me helpt, moet er altijd eerst koffie worden gedronken. Niet mijn favoriete drank, maar ik heb geen keuze. Het is koffiedrinken en praten over de belangrijke dingen in het leven, zoals het weer en, juist ja, het weer. Nadat ik vriendelijk het tweede bekertje koffie heb afgeslagen, staat hij op vanachter zijn bureau. Met een diepe zucht.

Hij gaat op zoek naar wat ik nodig heb. Dat vindt hij altijd snel, een ongelofelijke prestatie gezien de enorme rotzooi in zijn winkel. Dan komt de al jaren terugkerende vraag: 'Weet jij nog hoeveel je hier de vorige keer voor hebt betaald?'

Ik verzin ter plekke een bedrag, waarop hij mompelt: 'Dat bestaat niet. Ik ga het even checken.'

Vervolgens pakt hij de telefoon en belt. Naar wie? Ik heb geen idee. Vaak belt hij een paar keer. Wat brommerig vertelt hij me dan dat hij steeds het antwoordapparaat krijgt.

Na een minuut of tien, want ik heb nog meer te doen, roep ik: 'Sorry, maar ik heb een beetje haast, het komt wel een volgende keer.'

Maar dat is niet de bedoeling. Hij gebaart me te wachten, neust enige minuten in zijn paperassen, puft en zucht wat, kijkt nog even weemoedig naar zijn telefoon, die geen oplossing brengt, en roept vervolgens een bedrag.

Voordat hij zich kan bedenken, zeg ik: 'Ja, dat is goed', reken ik af en maak ik dat ik wegkom.

Het maakt niet uit wat ik nodig heb, dit spel spelen we al jaren. En blijven we hopelijk nog vele jaren spelen.

Het is mei 2020. Het begin van het coronatijdperk. Het zijn moeilijke tijden voor kleine ondernemers, overal in de wereld en uiteraard ook in Israël. Afgelopen week was ik aan het wandelen toen ik een enorme smak maakte. Ik had, behalve wat schrammen hier en daar, gelukkig niets, maar mijn telefoon was er minder goed aan toe. De voorkant, het glas, was gebroken en ook de achterkant zag er zielig uit.

Vanwege mijn werk is een telefoon vrij essentieel. Maar - een klein probleem - vanwege de coronacrisis zijn de meeste winkels dicht. Ik besluit toch naar het Arabische dorp in de buurt te rijden om te kijken of er misschien nog iets open is. Helaas. Alles is dicht, behalve een zaak die tegels en badkamers verkoopt. Gelukkig staat er op een groot bord dat ze ook in telefoons handelen. Het blijft het Midden-Oosten.

Als ik er binnenstap, blijkt de badkamerafdeling open, maar de telefoonwinkel niet. Een verkoper vertelt me dat hij verwacht dat de telefoonman er over een uurtje zal zijn. Hij geeft me zijn telefoonnummer. Ik bel hem en leg mijn probleem uit. Het blijkt dat telefoonwinkels vanwege corona officieel gesloten moeten blijven, maar voor mij wil hij wel een uitzondering maken. Ja natuurlijk, denk ik, behoorlijk onaardig, handel is handel. Hij blijkt mijn type telefoon op voorraad te hebben. Het is geen goedkope en het zal me zeker een paar honderd euro gaan kosten. Ik heb geen keus.

Een uur later ontmoeten we elkaar in zijn winkel. Ik laat hem mijn droevige telefoon zien. Hij kijkt ernaar, friemelt wat en trekt dan een soort plastic bescherming eraf. Het bestaan daarvan was me onbekend, maar het resultaat is ongelofelijk: er is niets meer aan de hand. De schade zat in de bescherming. Over de beschadigde achterkant zegt hij: 'Dat kan geen kwaad, kom langs als mijn winkel weer open mag, dan repareer ik het voor je.'

Om hem toch wat omzet te geven, koop ik nieuwe beschermingsfolie en een nieuwe telefoonhoes.

'Tachtig sjekel,' zegt hij, oftewel twintig euro.

Wat een eerlijk mens. Als hij die bescherming er niet af had getrokken, had ik het nooit geweten. Hij had me zo een nieuwe telefoon kunnen verkopen.

Daarom de tip van de week: wanneer we weer mogen reizen en je bent in het noorden van Israël en hebt een probleem met je telefoon... Rijd door Kafr Yasif, richting Nahavia. Bij de laatste rotonde aan de linkerkant bevindt zich de beste en eerlijkste telefoonwinkel van Israël. Adressen bestaan niet in de Arabische dorpen; kom je er niet uit, dan bel je mij.

STRIJDBAAR

‘Ik voel me een vrede­stichter. Ik wil vrede en recht­vaardigheid in deze regio brengen, met twee landen, Palestina en Israël. Als mijn grootouders het Joodse volk konden vergeven voor wat hun is aangedaan, waarom zou mij dat dan niet lukken?’

Ik ontmoet Zada Haj naar aanleiding van Tech2Peace, waar ik eerder over schreef. Ze woont in Tel Aviv, haar familie in Kafr Yasif. Als ik haar vertel dat ik in het Joodse dorp vlakbij woon, zegt ze: ‘Mijn grootouders woonden daar voor 1948 en zijn weggejaagd bij de stichting van de staat Israël.’

‘Ik weet het,’ antwoord ik en ik voeg zachtjes toe: ‘Dat spijt me zo.’

‘Maak je geen zorgen,’ reageert Zada. ‘We kunnen het verleden niet veranderen, we kunnen wel aan de toekomst werken.’

Het is een lastig onderwerp. Vanuit de Arabische kant wordt gezegd dat de Arabieren zijn weggejaagd uit hun dorpen. Volgens de Joodse bevolking hebben de Arabische leiders hun achterban opgeroepen de dorpen te verlaten met de belofte dat ze snel zouden kunnen terugkeren, wat nooit is gebeurd.

Zada vertelt me haar persoonlijke verhaal: ‘Mijn grootouders waren vluchtelingen en ik heb altijd de behoefte gevoeld om te begrijpen wat er gebeurd is met mijn land Palestina en de invloed van de Tweede Wereldoorlog daarop. Het houdt me bezig hoe dit alles heeft kunnen gebeuren, en vooral hoe we het conflict kunnen oplossen zonder in een nieuwe oorlog verzeild te raken. Daarom sloot ik me aan bij de Popular Front for the Liberation of Palestine (PFLP). Ik deed mee aan demonstraties die droevige gebeurtenissen voor het Palestijnse volk herdenken.’

Rond mijn 22^e sloot ik me aan bij een demonstratie in Nazareth en was ik ooggetuige van het brute optreden van de Israëliische politie die rubberkogels afschoot, terwijl de demonstranten met alles wat los en vast zat de politie bekogelden. Ik zag daar een stoupe vrouw met – naar ik aanneem – haar kleinzoon, doodsbang en huilend. In haar zag ik mijn eigen grootmoeder en moeder die vluchtten uit hun dorpen. Na afloop van de demonstratie gingen we – studenten uit Jeruzalem – terug met de bus. Die stonk enorm aangezien de politie hem met rioolwater had bespoten.

Ik vroeg me af: waarom is dit allemaal nodig? Het typerende antwoord van de PFLP was: ‘Voor ons thuisland geven we ons leven.’ Ik bleef me afvragen: waarom doen we al zo lang hetzelfde met als enig resultaat dat aan beide kanten mensenlevens worden opgeofferd en het leven van kinderen aan beide kanten wordt verpest? Op dat moment besloot ik voor mezelf om geen wraak meer te nemen maar deel te worden van een vredesproces zonder bloedvergieten.’

Na deze voor haar ingrijpende gebeurtenis besloot Zada dat het tijd werd om haar Joodse medeburgers te ontmoeten. ‘Dat was belangrijk voor me. Ik wilde mijn pijn en mijn standpunt met hen delen en ook hun verhaal begrijpen. Ik nam deel aan workshops die gingen over de Tweede Wereldoorlog en over het Jodendom. Op mijn beurt vertelde ik over het verdriet van de Palestijnen en de pijn van het kwijtraken van ons land.

Ook nam ik deel aan een seminar van Tech2Peace. Ik kende niemand toen ik aan het programma begon, maar maakte er veel goede vrienden, uit zowel Palestina als Israël, met wie ik nu nog contact heb. Daarnaast heb ik er technisch veel van opgestoken. Ik wist niets van animatie of 3D-modellering, maar tegen het eind van het seminar was ik in staat om mijn ideeën om te zetten in vaardigheden die mij gaan helpen een baan te vinden.’

Zada geeft nu haar eigen workshop voor Tech2Peace: *Soldiers in our Eyes*.

‘In groepjes van drie krijgt iedere deelnemer de kans om zijn verhaal te vertellen en van gedachten te wisselen. Elke groep bestaat uit een Arabische Israëli, een Joodse Israëli en een Palestijn. De workshop is opgedeeld in drie fasen, waarbij indringende gesprekken volgen aan de hand van vragen als: Wat voel je als je een soldaat

ziet? Waarom voel je je zo? Hoe kun je veranderen wat de ander over je denkt?

Joodse jongens en meisjes delen hun legerervaringen. En vertellen dat, als ze bijvoorbeeld iets doen wat tegen de regels is, straf volgt. Palestijnen leggen uit dat Hamas het enige leger is dat hen beschermt tegen raketten en armoede en dat ze Joodse soldaten beschouwen als terroristen. Voor de Israëliische Arabieren ligt het wat neutraler. Zij beschouwen zowel Hamas als de Israëliische soldaat niet als terrorist.

Tijdens het uitwisselen van gedachten ontdek je samen dat de oplossing zit in het gelijkwaardig contact. Dat het plotseling minder complex wordt als je elkaar begrijpt.

Ik sluit de workshop af met de vertoning van de film *The Wave*. Die laat zien hoe dictators mensen hersenspoelen en hoe we ons altijd en overal bewust moeten zijn van wat de media vertellen. Dat het belangrijk is om altijd duidelijk te zijn, ongeacht of de ander het met je eens is of niet.’

BOOSHEID

‘Ik heb er zo genoeg van dat ik een racist en fascist word genoemd. Dat ik mezelf en mijn land maar moet blijven verdedigen. Hou op Israëel als een monster af te beelden, kom hier, kijk en oordeel dan zelf.’

Ariane Boeken-Rubin, een vriendin uit Jeruzalem, belt mij. De afgelopen maanden hadden we wat minder contact, omdat zij het druk had met het bezoeken van haar zieke schoonmoeder in het Soroka Ziekenhuis in Be’er Sheva, in het zuiden. Ze belt om wat stoom af te blazen. Een kennis uit het buitenland heeft haar net verweten dat ze in een apartheidsstaat woont. Ze is woedend.

‘Hoezo apartheid in Israëel? Iedere keer als ik in het ziekenhuis was de afgelopen maanden, dacht ik: de wereld moest eens zien wat hier allemaal gebeurt.

Allereerst de patiënten. Of het nu Joden, Christelijke Arabieren, Moslim-Arabieren of Bedoeïenen zijn, allemaal worden ze op dezelfde manier behandeld. Zonder enig onderscheid. Loop een willekeurige ziekenhuiskamer binnen. Iedereen, van welke komaf dan ook, ligt naast elkaar.

Dan de artsen en verpleegkundigen. Ook dat zijn Joden, Christelijke Arabieren, Moslim-Arabieren en Bedoeïenen. Nergens zie je een bordje “Verboden voor Joden” of “Verboden voor Moslims”, wat typerend zou zijn voor een apartheidsregime. Formulieren en bewegwijzeringsborden, alles staat er in twee talen: Ivriet en Arabisch.

Dat er problemen zijn in Israëel, daar ben ik me van bewust, maar een apartheidsstaat? Hoe komen ze erop? En als iemand met mij naar de buurtsupermarkt gaat, is het duidelijk dat daar ook geen

bordjes hangen met “Verboden toegang voor Moslims”. We lopen door elkaar, we doen onze boodschappen in dezelfde winkels.

Toen een Palestijnse man een paar weken geleden een supermarkt in Jeruzalem binnenviel om mensen te verwonden en te vermoorden, heeft de leiding van die supermarkt niet alle Palestijnse werknemers ontslagen. Ik ken veel plaatsen in de wereld waar Israëli's, en met name Joden, niet welkom zijn en zich bedreigd voelen. Waar is de apartheid?’

Dan hangen we op. Haar woorden galmen nog lang na in mijn hoofd. Ik realiseer me dat ik de oplossing voor dit soort aantijgingen niet heb

DE GEHEIME CODE

Anders dan ik gewend ben in Israël, begint onze afspraak op de minuut.

Ik ben in Arabe, een noordelijk gelegen Arabische stad. Op weg ernaartoe rijd ik door een andere wereld. Veel minaretten, moskeeen, lange stoffige wegen. Ik heb een afspraak met de Arabische Sami Saadi, registeraccountant van bedrijven en non-gouvernementele organisaties. Daarnaast is hij CEO en een van de oprichters van Tsofen, een bedrijf dat zich richt op de integratie van de Arabische bevolking in Israëlische hightechbedrijven en de uitbreiding van hightech in Arabische gebieden.

Hij ontvangt me in zijn kantoor. Het is gevuld met blauwe orders en aan de muur hangen, behalve zijn vele diploma's, ook foto's van zijn voorvaders. Sami is een drukbezet mens. Hij praat snel: 'Ik heb precies een uur, daarna begint mijn volgende afspraak.' Bevlogen vertelt hij vervolgens zijn verhaal en de grote grijns op zijn gezicht zal het komende uur niet verdwijnen.

Sami is geboren in Arabe, waar hij na zijn studie is gebleven. Hij woont er samen met zijn vrouw en drie van hun vier kinderen. De oudste studeert in Barcelona.

Van jongs af aan was Sami ondernemend. Arabe ligt in een conglomeratie van Joodse en Arabische dorpen en steden. Al op de middelbare school nam hij het initiatief om met jongeren uit de Joodse dorpen samen te komen. En later, na zijn studie, organiseerde hij dialoogontmoetingen.

'Maar ik vond dat niet toereikend. Alleen praten met elkaar is niet voldoende. Co-existentie is mooi, maar waar het echt om gaat, is samenwerking. Zo ontstond in 2002 het initiatief, van mij en een aantal anderen, om een hightechdorp voor Joden en Arabieren te

bouwen in het noorden. Helaas was de hightech in Israël in die jaren allesbehalve bloeiend en ons plan mislukte.

Een paar jaar later werd ik benaderd door twee ervaren hotshots uit dé hightechscene in Tel Aviv. Ze hadden over me gehoord en vroegen me om hulp. De Arabische gemeenschap maakt twintig procent uit van de Israëlische maatschappij, maar op hightech gebied waren zij in die jaren niet navenant vertegenwoordigd, en daar wilden ze verandering in brengen. Hun plan: we halen Arabische ingenieurs naar de Joodse hightechsteden, zoals Tel Aviv.

“Een mooi plan,” zei ik, “maar het is niet voldoende. De bedrijven moeten onze kant op komen. Dat is dé manier om te integreren.”

We richtten samen Tsofen op, wat “code” in het Ivriet betekent: de code om Joden en Arabieren samen te brengen door middel van technologie.

Ons plan was om drie hightechcentra te bouwen, in Nazareth, Kafr Qasim en een in de Negev voor de Bedoeïenen. In Israël waren tot dat moment zo’n vijftien hightechparken, maar er was er geen een in een Arabische gemeente. In 2008 startten we in Nazareth.

Die eerste jaren waren niet makkelijk. Er waren enorme hobbels en er was veel onwetendheid. Zoals Arabische gemeentebesturen die niets van hightech wisten en zich daar ook nog nooit in verdiept hadden. We hadden hen nodig om de Arabische jongeren bij ons project te betrekken. De grote hightechbedrijven in het centrum van het land waren ook niet echt enthousiast, ze wisten bij wijze van spreken amper waar Nazareth lag. De regering zag ons plan wel zitten, maar wilde er op dat moment geen geld in steken. Toch waren we ervan overtuigd dat we een goed plan hadden.

Vier jaar lang was het keihard werken om alle partijen op een lijn te krijgen. Maar het lukte. Samen met de multinational Iscar Ltd van Stef Wertheimer. Zijn visie: als industrialisatie onze gemeenschappelijke religie zou zijn, dan heb je nooit meer oorlog.

Bedrijven als Amdocs, Microsoft en Broadcom vestigden zich in Nazareth. Om de eerste Arabische ingenieurs te vinden, ging ik letterlijk langs de deuren, van huis tot huis. Zo kwamen we aan de eerste twintig. We ontwierpen voor hen een stagetraject om ze klaar te stomen voor een toekomstige functie. Zo was het bijvoorbeeld belangrijk dat ze goed Ivriet zouden leren. Vandaag zijn er meer dan

veertig bedrijven in het hightechpark in Nazareth en werken er zo'n dertienhonderd Joodse en Arabische ingenieurs samen.

Inmiddels is er ook een succesvolle locatie in Kafr Qasim. Het budget komt niet meer, zoals in het begin, van liefdadigheidsorganisaties, maar van de regering en uit het bedrijfsleven. We geven ook opleidingen en plaatsen ieder jaar zo'n driehonderd nieuwe ingenieurs.

Er is een vijfjarenplan om alle Arabische dorpen en steden in het land bij dit initiatief te betrekken. Het plan is aan de regering gepresenteerd. Als dit lukt, ga ik met pensioen, ik heb hard genoeg gewerkt.

Wij, de Arabische bevolking, hebben sinds 1948 – de stichting van de staat Israël – een probleem. Maar we kunnen de geschiedenis niet herschrijven. We moeten ermee leven. Slachtoffers hebben het altijd over de reden van het slachtoffer zijn. Veel Arabieren voelen zich slachtoffer. We wijzen altijd alle kanten op om iedereen behalve onszelf de schuld te geven. We nemen niet onze eigen verantwoordelijkheden en komen daar geen stap verder mee. We wonen hier, we gaan niet weg, het is belangrijk dat we samen aan de slag gaan.

Als je iets gemeenschappelijks hebt wat je bezighoudt, zoals hightech, dan gaat integreren vanzelf. Tijdens het werk heb je met elkaar te maken. Je leert elkaar kennen en went aan elkaar. Het leidt ertoe dat een Joodse collega niet bang voor me is als ik Arabisch spreek en omgekeerd geldt hetzelfde. Als we zo met elkaar kunnen leven, is het niet meer belangrijk wat de oplossing is voor het conflict. Het hele politieke verhaal verplaatst zich dan naar de achtergrond.'

Dan wijst Sami op zijn horloge. 'Sorry, we moeten stoppen.' We zijn precies zestig minuten verder. Hij laat me niet uit, ook voor zijn volgende afspraak is hij precies op tijd

COMPLEX

Israël.

*Waar je lacht tot je huilt
en je huilt tot je lacht.*

Een verhaal dat ik hoorde van mijn vriendin Sarah Tuttle-Singer:

De Arabische Shadi werkt als politieagent in Jeruzalem. Op een van zijn vrije dagen gaat hij naar de Oude Stad om knafeh te eten. Hij draagt zijn pistool bij zich, omdat in Jeruzalem vrede nooit een vanzelfsprekendheid is. Zelfs als hij geen dienst heeft, is hij alert. Hij neemt net de eerste hap van zijn knafeh, als hij wordt gebeld. Het is zijn commandant. Een bevlogen agent, zeker in Jeruzalem, neemt altijd de telefoon op, ook op zijn vrije dag.

‘Hé, Shadi, we krijgen net een telefoontje dat er een terrorist in de Oude Stad is gesignaleerd – een Arabische man met een pistool – waar ben je?’

‘Ik ben in de buurt en ik ga meteen zoeken. Waar werd hij gezien?’

‘In de buurt van de Damascus Gate. Hij draagt een T-shirt en een spijkerbroek,’ antwoordt zijn commandant.

Shadi rent onmiddellijk het restaurant uit en laat de knafeh voor wat het is. Hij rent en rent. Hij baant zich een weg door de mensenmassa in de smalle straten van Jeruzalem. Rent dwars door de zoek heen. Behendig ontwijkt hij mensen en jongens met karren. Langs de kruidenverkopers en de plek met de beste koffie, langs de man die schoenen repareert en de vrouw die groenten verkoopt. Hij passeert een moskee. Hij rent zo hard dat hij bijna een oude vrouw omverloopt. Met bonkend hart.

Ondertussen voegen zich vijf andere agenten bij hem, ze schreeuwen opgewonden. Allemaal op zoek om een bloedbad te voorkomen. Ze zoeken en zoeken. Ook al zijn ze buiten adem, ze realiseren zich hoe belangrijk het is om de verdachte zo snel mogelijk te vinden.

Dan gaat Shadi zijn telefoon. Nogmaals zijn commandant.

Shadi antwoordt hijgend: ‘We hebben hem nog niet gevonden, maar ik voel dat we dichtbij zijn!’

‘Hmm, Shadi?’ hoort hij aan de andere kant van de lijn.

‘Wat is er aan de hand?’ reageert Shadi, terwijl hij even stopt om uit te hijgen.

‘Wat heb je aan? Kun je me dat zo nauwkeurig mogelijk beschrijven?’

‘Waarom, is dat nu belangrijk?’

‘Even geen vragen stellen, ik moet het weten.’

‘Oké, ik draag een donkere spijkerbroek, een rood shirt en een zwart jasje.’

‘Was jij rond 12.30 uur knafeh aan het eten in restaurant Jafar Knafeh?’

‘Wat?’

‘En heb je je pistool op zak?’

‘Natuurlijk, dat heb ik altijd.’

‘Shadi,’ zegt de commandant. ‘Shadi... ik weet niet hoe ik je dit moet vertellen... Blijkbaar hoorde een Joodse man je in het restaurant Arabisch spreken en hij zag je pistool uit je zak steken. Hij belde ons gelijk. Heel alert. Ik durf het je bijna niet te zeggen, maar we hebben de afgelopen uren achter jou aangezeten en jij achter jezelf.’

‘Het Israëliisch-Palestijns conflict is geen wildwestfilm. Het is geen strijd tussen goed en kwaad, maar meer een tragedie in de klassieke en meest strikte betekenis van het woord: een botsing tussen gelijk en gelijk, een botsing tussen een krachtig, diepgaande en overtuigende aanspraak en een andere, maar niet minder overtuigende, niet minder diepgaande, niet minder menselijke aanpak.’

Amos Oz

Uit: Hoe genees je een fanaticus

EEN POSITIEVE DOKTER

‘Wij maken geen onderscheid. Een kind is een kind.’

Elisheva Ronen-Luurs, kinderarts, oorspronkelijk uit Nederland, emigreerde in 1987 naar Israël. In een praktijk in het zuiden van het land behandelt ze zowel Joodse als Arabische kinderen, zowel Christenen als Moslims.

Ik ken Elisheva uit mijn middelbare schooltijd. We zaten samen op het Joods Lyceum Maimonides in Amsterdam. Na ons eindexamen deden we een studiejaar in Israël. Ondanks onze verschillende levenspaden hebben we altijd contact gehouden. Vele malen was ik in de kinderkliniek waar zij werkzaam is. Ze is een krachtig mens. En haar uitgesproken mening over het conflict steekt ze niet onder stoelen of banken.

De drie voornaamste redenen van het conflict in het Midden-Oosten zijn volgens haar ‘onbegrip’, ‘fanatisme’ en ‘de fanatieke Islam’.

Elisheva: ‘De Arabische wereld begrijpt niet dat wij, het Joodse volk, willen wonen in ons eigen, door God gegeven land, Israël. Ook de emotie over tweeduizend jaar Jodenvervolging begrijpen zij niet. We zijn er niet op uit land te veroveren en willen hier samenleven met de Arabische bevolking. We hebben dezelfde God. Onze voorvaders zijn beiden zonen van Abraham. Het volk Israël door zijn zoon Isaac en de Arabieren door zijn zoon Yismael.

Dat is de ene kant van het verhaal. De andere kant is dat wij niet begrijpen dat de Arabieren niet blij zijn met onze komst en kennis. En dat wij ook niet snappen dat ze niet inzien dat het hier, in democratisch Israël, veel beter is dan in de fanatieke Arabische buurlanden.’

Volgens Elisheva zal vrede ver weg blijven zolang er fanatisme aan beide kanten heerst. Maar ze is positief en merkt vrijwel dagelijks dat er – als er eenmaal een gesprek wordt aangegaan – meer overeenkomsten dan verschillen blijken te zijn.

‘De situatie in een ziekenhuis dwingt Joodse en Arabische moeders en vaders met elkaar te praten. Als hun kinderen op dezelfde zaal liggen, is acceptatie onvermijdelijk. Dan zie je dat de moeders samen ’s nachts naast elkaar slapen, elkaar helpen, elkaars kinderen vasthouden, samen eten en elkaar troosten. Als kinderen lang zijn opgenomen, ontstaan er vaak hechte vriendschappen. Plotse-ling blijkt dat er iets mogelijk is wat boven alle politieke vraagstukken uitstijgt en dan denk ik: zo kan het ook.

Het zijn niet alleen de patiënten die dichter tot elkaar komen. Onze staf bestaat uit Joodse en Arabische artsen en uit gemengd verplegend personeel. Als we tijdens de nachtdiensten een beetje rust hebben en gezellig samen koffiepauze houden, komt het regelmatig voor dat we de kaart van Israël bekijken en over de problemen praten. **We hebben het conflict altijd zo opgelost met elkaar.’**

Dat het leven raar in elkaar zit, illustreert haar volgende verhaal.

‘We werden gebeld door collega’s van het ziekenhuis in Gaza. Er was daar een jongetje van dertien jaar binnengebracht. Hij was een bom aan het maken die te vroeg afging. Daarbij had hij zijn beide benen verloren. De vraag was of hij bij ons geholpen kon worden. Dat kan altijd. Wij zeggen nooit nee.

En daar stond ik. In een ziekenhuiskamer met een kleine, jonge terrorist en zijn ouders. En net zoals we dat bij onze eigen kinderen doen, gaf ik een cadeautje. Op zo’n moment is er geen plaats voor haat, onbegrip of wat voor negatief gevoel dan ook. Ik hoop dan stilletjes dat dit jongetje besluit geen bommen meer te maken, omdat hij ontdekt heeft dat Joodse mensen best aardig zijn. En misschien vertelt hij dat ook wel aan zijn vriendjes.’

Simpel is het niet, er is nog een lange weg te gaan, denkt Elisheva.

‘Als ik op een congres ben en Arabische collega’s ontmoet, is het altijd gezellig, zolang ze maar niet weten dat ik uit Israël kom. Dat ik in Nederland ben geboren, dat is oké en ook dat ik Joods ben. Maar als ik vertel waar ik vandaan kom, dan stopt het gesprek gelijk en

mogen ze geen contact meer met mij hebben! Dat is van staatswege, helaas, nog steeds verboden en zelfs strafbaar. Het maakt me intens verdrietig. Ook het nog steeds onopgeloste conflict stemt me treurig.

Het probleem zit niet bij de Arabische bevolking van Israël, het ligt bij de fanatieke sjiitische leiders in Iran, die de Arabische bevolking ophitsen tegen Israël. In Israël ligt dat anders. Hier zijn duizenden projecten van Joden en Arabieren tezamen, op elk gebied: cultuur, techniek en ook in de geneeskunde.’

*vele zandkorrels
samen
zorgen
voor een landverschuiving.*

WHAT'S IN A WORD

De betekenis van een woord is alleen de waarde die we eraan geven.

Jaren geleden ontmoette ik een man die aan een diepe depressie leed. Op een dag vroeg ik hem wat hij lekker vond in zijn leven. Hij zei: 'Aardbeienijs, daar ben ik gek op.'

Ik stelde hem voor om het woord 'depressie' niet meer te gebruiken, maar in plaats daarvan aardbeienijs te zeggen. Dat leek hem een goed plan. Steeds als hij het woord aardbeienijs zei, kwam er een glimlach op zijn gezicht. Dat zorgde voor ontspanning waardoor hij zich steeds beter ging voelen.

Dit bracht me op het idee woorden te veranderen om een andere wereld te creëren, te beginnen in het land waar ik woon: Israël.

Ik deelde mijn idee met een groep Israëliische en Palestijnse vrouwen die ik ontmoette tijdens een bijeenkomst over co-existentie. Ik zei tegen de Palestijnse vrouwen: 'Jullie wonen in de zogenaamde "bezette gebieden" en voor jullie ben ik de "bezetter". Maar die werkelijkheid bestaat alleen in woorden, want we zitten hier gezellig met elkaar te eten en maken plezier. Als we dit soort woorden veranderen in niet-beladen woorden, halen we de angel uit het conflict.'

Een paar jaar later zag ik op internet een aankondiging over een vredesconferentie in Jeruzalem. Iedereen met een serieus vredesplan werd uitgenodigd. Ik besloot me in te schrijven. De voorselectie ging via een formulier en een telefonisch intakegesprek. Ik ben niet goed in het doen van examens, maar dit haalde ik met vlag en wimpel. Ik werd officieel uitgenodigd en ging ernaartoe met mijn eigen vredesplan: Verander de politiek beladen woorden in onze taal.

De conferentie begon om twaalf uur 's middags. Voorafgaand presenteerden we onze ideeën in de ontvangstruimte. Iedere toekomstige Nobelprijswinnaar had zijn eigen presentatietafel. Als decoratie had ik op de muur achter mijn tafel een grote foto opgeprikt, gemaakt door een dierbare vriend: een ooievaar en een pelikaan die samen vrede door het Israëlische luchtruim vliegen. Voor mij het symbool: als zij samen kunnen vliegen, moet ons dat ook lukken. Ik had mijn idee uitgewerkt op een A4'tje en gaf dat aan iedere passerende aanwezige.

Op de conferentie waren mensen van allerlei pluimage. Israëli's, Palestijnen, van orthodox tot liberaal. Ik was de enige met een niet-politieke oplossing en ook een van de weinige vrouwen. De zaal was stampvol. Een eindeloze rij van sprekers wisselde elkaar af. Van de meeste verhalen begreep ik niets, het waren moeilijke, ingewikkelde, politieke oplossingen. Na ieder voorstel mocht het publiek vragen stellen. Het duurde en duurde. Ik onderdrukte de neiging om te vertrekken, want ik wilde per se mijn verhaal houden. Ik was van zover gekomen; Jeruzalem is twee en een half uur rijden van waar ik woon. Ook was ik ervan overtuigd dat ik het helemaal zou gaan maken, dat iedereen wild enthousiast zou zijn.

Rond vier uur, er gingen al wat mensen weg, was ik nog niet opgeroepen. Op mijn vraag aan een van de organisatoren wanneer ik 'mocht' keek hij me verschrikt aan. Ze bleken me totaal vergeten te zijn. Uiteindelijk was ik de hekkensluiter van de conferentie, de zaal was toen al bijna leeg. De nog wel aanwezigen vonden mijn plan interessant, maar waren te moe van de hele dag om er dieper op in te gaan.

Ik heb het plan nooit verder uitgewerkt, totdat ik jaren later een man interviewde over een totaal ander onderwerp. Al snel bleek dat hij ook actief was op het gebied van co-existentie. Ik vertelde hem mijn woordenvredesvoorstel. Hij keek me aan en zei: 'Begin klein, maak een woordenboekje met jouw woorden, zoek een uitgeverij en kijk wat de reacties zijn.'

Het woordenboekje is er nog niet, maar ik heb wel een aantal vrienden gevraagd eens mee te denken.

Moge het een aanzet zijn tot de oplossing van het al zo lang durende conflict.

A <i>Aanslag</i> : pop-up, blauwe plek <i>Activist</i> : acrobaat, banaan <i>Agressie</i> : richtingaanwijzer <i>Angst</i> : zweedruppels, oceaan <i>Arrestatie</i> : menukaart, schaakmat	L <i>Leger</i> : schaakspel, mieren, bonbons
B <i>Bezet gebied</i> : de tuin van mijn burens, niet-mijn-gebied, mos <i>Bezetter</i> : gast aan tafel, vuurtoren <i>Bezetting</i> : niet-mijn-huis, onverwachte visite <i>Bom</i> : plons, aardbei <i>Bombarderen</i> : regen, gordijn	N <i>Nederzetting</i> : boekenkast, deuren
C <i>Conflict</i> : saamhorigheid, dans <i>Controle</i> : evenwichtsbalk	O <i>Oorlog</i> : ijstijd, ontstekeling, zonnebloem, rumbaba
D <i>Discriminatie</i> : beschildering, multi-culti, onkruid	P <i>Politiek</i> : spaghetti, inklapstoel <i>Politicus</i> : spaghetti-eter, grapjas
G <i>Gevangenis</i> : buitenspelplaats, wekker <i>Gevangenisstraf</i> : blauwe kaart, verplicht cocoonen <i>Gevecht</i> : wolk, kennismaking <i>Grens</i> : buitenspel, mijn kant <i>Grensovergang</i> : zebra-pad, slag met boom	R <i>Raket</i> : chocolade-ijsje, vuurwerk
H <i>Haat</i> : een bos vergeet-me-nietjes <i>Hongerstaking</i> : high tea	S <i>Soldaat</i> : kampioen, marionet <i>Sirene</i> : ansichtkaart <i>Soldaat</i> : kandelaar <i>Strijd</i> : gekissebis
K <i>Kolonist</i> : tuinman, paddenstoel	T <i>Terrorist</i> : explosieveling, weirdo, pimpelpoos <i>Trauma</i> : appeltaart
	U <i>Uniform</i> : tuinkabouters, klederdracht, carnaval
	V <i>Vijand</i> : de Ander, Kermit, hokuspook <i>Verdacht</i> : jongleur <i>Vete</i> : kluwen wol <i>Vluchteling</i> : trekvogel

HOOFDSTUK 7
OVER RAKENDE
GRENZEN

أعبر حدود الاحساس
A'ABOR HODOED ELEH'SAS

מעבר לגבולות מראשים
ME'EVER LEGVOLOT MERAGSHIM

*geraakt worden
door het leven
de ander
verbaasd zijn
wat kan
en niet kan
overmoedig
en wijs*

Als die ene handreiking een beweging wordt.
Dialogo van belang, rake lezing, Rambo, de revoluti-
onaire student, de vernieuwende soldaat, de geëer-
de held, sport bindt, de generaal, doorbraak in de
woestijn en de Arava.

DIALOOG VAN BELANG

‘Ga je meteen over politiek praten, dan vraag je om ruzie en luister je niet meer naar elkaar. Door te focussen op wat je bindt in plaats van op wat je scheidt, raak je elkaar op een hoger niveau. Het gaat van hart tot hart. En zorgt voor openheid en vriendschappen.’

Yehuda Stolov

Een ontmoeting met Yehuda, Nathali en Avi. Zij zijn actief bij de Interfaith Encounter Association (IEA).

Toen Nathali jaren geleden vanuit Amerika naar Israël verhuisde, was ze politiek rechts georiënteerd en geloofde ze met stelligheid dat het ‘Arabische probleem’ alleen kon worden opgelost, als alle Arabieren Israël zouden verlaten. Ze trouwde en werd moeder. De kinderen groeiden op en moesten, toen ze achttien jaar werden, het leger in. ‘Dat was een heftige tijd. Vooral toen een aantal van hun goede vrienden omkwam bij terroristische aanslagen. Ik realiseerde me dat het Arabische probleem niet zomaar zou verdwijnen. Ik was bang voor onze veiligheid, maar ook benieuwd voor wie ik eigenlijk bang was’, zegt Nathali.

Ze besloot deel te nemen aan een weekendworkshop die werd bijgewoond door Israëli’s en Palestijnen georganiseerd door de IEA, een organisatie die interreligieuze dialogen bewerkstelligt met als uitgangspunt het elkaar leren begrijpen. Het concept is eenvoudig. De orthodox-Joodse Yehuda Stolov, oprichter van de organisatie, legt het uit: ‘Onder onze paraplu spreken Israëli’s en Palestijnen maan-

delijks in groepen met elkaar over een onderwerp dat ons allemaal raakt. Religie, leven en dood, vakantie, geld, het kan van alles zijn. Als we elkaar op die manier leren kennen, is er op een dag een generatie die elkaar zo vertrouwt dat er ook over politieke kwesties kan worden gepraat, wat het begin kan zijn van een oplossing.’

Momenteel heeft de organisatie ongeveer 35 actieve praatgroepen in het hele land.

Volgens Yehuda is onwetendheid de oorzaak van het conflict in het Midden-Oosten. ‘Er zijn veel vooroordelen over elkaar. Wanneer mensen elkaar binnen een discussiegroep ontmoeten, ontdekken ze dat ze veel meer gemeen hebben dan ze dachten. Dat we bijvoorbeeld allemaal in het Midden-Oosten wonen met een Midden-Oostenmentaliteit.’

‘De workshop was razend interessant, maar ik moest wel even wennen,’ vertelt Nathali. ‘Ik had nog nooit met een Palestijn gesproken. De jonge jongens waren tussen de 18 en 25 jaar oud en zagen er allemaal uit als de stereotiepe “terrorist”. Over politiek spraken we niet. Het ging meer over de dagelijkse dingen en over onze verschillende tradities en gewoontes op religieus gebied. Ik realiseerde me dat deze mensen hier wortels hebben, net als wij.’

Avi werkt met de jeugd en geeft in Jeruzalem aan jonge Israëliëse en Palestijnse kinderen les over kunst en theater in hun beider culturen.

‘Ook voor mij was dit een nieuwe wereld,’ zegt Avi. ‘Kinderen hebben nog geen vooroordelen als ze jong zijn en openstaan voor alles.’ Over een oplossing voor het conflict is hij duidelijk: ‘Israëli’s en Palestijnen vormen samen een prachtige mix, we zijn dat alleen vergeten door het al zo lang voortdurende conflict.’

Het verhaal over Ibrahim Ahmed Abu el-Hawa, vader van acht kinderen en ook lid van IEA, hoor ik van Yehuda. Ibrahim is een bewoner van Atur, een Arabische stad op de Olijfberg in Jeruzalem.

Zelfs in de donkerste tijden van de politiek verwelkomt hij Joden bij hem thuis. En hoewel de andere dorpelingen deze gewoonte niet altijd goedkeuren, zwijgen ze en laten ze het toe.

Ibrahim voelt een sterke band met de Joden van Jeruzalem. Zijn vader droeg stenen naar de Joodse begraafplaatsen van de stad en

veel leden van de oudere generatie in zijn dorp hebben voor en met orthodoxe Joden samengewerkt.

Ibrahim spreekt altijd van een 'onzichtbare muur' tussen Israëli's en Palestijnen. Volgens hem komt dat omdat ze elkaar niet bezoeken en niets van elkaar weten. Daarom staat de deur van zijn huis altijd open, voor iedereen.

Hij is een Arabier en een Moslim, en ook Palestijn omdat hij in Palestina is geboren. Hij beschouwt de Joden als zijn neven en 'met familie maak je geen problemen', zo vertelt hij aan iedereen die het wil horen.

Volgens Ibrahim wordt het tijd voor een frisse generatie politici. Hij vindt dat de politiek in handen moet zijn van jongeren, vol energie en met nieuw elan. Volgens hem is de oudere generatie vermoeid geraakt en letterlijk en figuurlijk uitgestreden.

De IEA werd opgestart in de vijftiger jaren door een groep visionairs, waaronder Martin Buber, de beroemde godsdienstfilosoof. De beweging was toen beperkt tot een klein aantal mensen. Pas jaren later brak hun gedachtegoed door bij grotere groepen.

Yehuda: 'Onze organisatie is ook door UNESCO geaccepteerd, daar zijn we trots op. Voor ons zijn alle levensbeschouwingen en alle mensen gelijk. We geloven dat religie ons bindt in plaats van dat die ons scheidt. We hoeven niet hetzelfde te doen of in hetzelfde te geloven. Eigenlijk is het heel simpel wat wij als organisatie doen: we zorgen voor een tafel met stoelen waar iedereen kan aanschuiven.'

RAKE LEZING

Wanneer ik in Jeruzalem ben, ga ik altijd even langs bij Holzer Books van mijn vriend Leon. Hij heeft de meest fantastische boekwinkel die je maar kunt bedenken. Het is een beetje Leon zijn verslaving. De volgens hem ongeveer 55 duizend oude en nieuwe boeken – hij telt ze regelmatig denk ik – staan van plafond tot vloer uitgestald in krakkemikkige kasten die de kruip-door-sluip-door gangetjes vullen. Waar je ook kijkt, overal staan boeken.

Hij behandelt ze alsof het zijn kinderen zijn, met veel liefde en toewijding. Ook weet hij precies waar ze staan: vraag Leon naar een boek of een schrijver en hij loopt er zo naartoe. Regelmatig organiseert hij lezingen en discussieavonden over filosofie, geschiedenis, poëzie, kunst, muziek en religieuze thema's. Orthodox en liberaal, Israëli's en Palestijnen, een bont gezelschap komt er samen, en dat is ook zijn doel: een plek in Jeruzalem waar mensen, met welke achtergrond dan ook, rustig met elkaar van gedachten kunnen wisselen.

‘Dat zijn bijzondere ontmoetingen,’ vertelt Leon, ‘Vrije en open discussies, vaak aan de hand van boeken. Ik herinner mij een Koranlezing die geleid werd door Subhi Ali-Adawi, een opmerkelijke persoonlijkheid. Hij vertaalde ooit de Koran in het Ivriet en hoopte dat daardoor veel Israëli's de Koran zouden lezen. Op die manier wilde hij vooroordelen wegnemen. “Zoveel mensen associëren de Koran met oorlog en geweld, dat is afschuwelijk,” vertelde hij me eens. “De Koran predikt vrede tussen mensen en tussen landen.”

Tijdens een van onze discussieavonden nodigde ik Subhi uit om samen met geïnteresseerden de Koran te bestuderen. Het was een gemêleerd gezelschap. Zo'n twee uur lang spraken en leerden we samen. Wat zo bijzonder was, was dat alle onderlinge tegenstellingen leken te verdwijnen. Het zorgde voor ruimte en begrip voor elkaar.

Een van de aanwezigen, een jonge man met een skateboard onder de arm en een baseballpetje op, kwam na afloop van de bijeenkomst naar me toe. “Wauw,” zei hij, “ik heb ze nog nooit zo vloeiend horen spreken.”

“Pardon, wie bedoel je?” vroeg ik. “De Palestijnen?”

“Ja, de Palestijnen. Je moet weten, waar ik vandaan kom, daar praten ze niet zoveel. Ze werken in de buurt en ze steken Joden neer.”

Ik was geschokt en kon geen woord uitbrengen.

“Ik kom uit de Shoromvallei,” vervolgde hij. “Ze werken daar in onze gemeenschap. Ik herinner me als klein jochie dat het een vriendelijke plattelandsomgeving was. Tot het op een dag allemaal anders werd toen een Palestijn ons huis binnendrong en mijn vader in zijn slaap doodstak.”

Ik wist niet wat ik moest zeggen.

“Maar,” vervolgde hij, “ik vond het evenement vandaag erg leuk.” En met een brede glimlach reed hij op zijn skateboard de winkel uit.

*Als het leven
je ergens mee naar toe neemt
en je begrijpt de weg.*

In de trein van het noorden naar Tel Aviv. Tegenover me zit een stoere, gespierde jongen van een jaar of twintig. Een Rambo. Met hem in de buurt weet je dat je rustig kunt slapen. Hij waakt over Israël. We raken aan de praat. Ik vraag hem of hij studeert of dat hij nog in het leger zit. Dat is wat je vraagt in Israël aan jongens van deze leeftijd.

Hij blijkt vervangende dienstplicht te doen en werkt drie jaar lang met autistische kinderen, net zolang als de verplichte legertijd. Rustig vertelt hij me dat hij niet tegen het leger is, maar ook niet ervoor.

Een beetje ongemakkelijk vraag ik: 'Stel, dat iedere Israëlische jongen denkt zoals jij, wat dan?'

Zijn reactie dat er misschien dan wel geen oorlog zou zijn, zet me aan het denken.

Ik kom er niet uit. Ik begrijp hem, meer dan ik wil toegeven.

Aan de andere kant, een Israël zonder leger is al vanaf 1948 helaas ondenkbaar. Hij begrijpt mijn verwarring en vertelt dat er jaarlijks slechts een klein aantal jongens kiest voor vervangende dienstplicht. Het percentage dienstweigeraars daarentegen is groter, zij eindigen vaak in de gevangenis.

Al zijn schoolvrienden zitten in het leger en hij respecteert dat. Zijn keuze om op een andere manier bij te dragen aan de Israëlische maatschappij is niet voor iedereen makkelijk te begrijpen. 'Ik ben altijd aan het uitleggen en me aan het verdedigen.'

De trein rijdt langzaam Tel Aviv binnen.

'Het is verdrietig dat het leger zo'n vanzelfsprekend iets is in onze samenleving,' zegt hij terwijl we het perron op lopen. Dan verdwijnt mijn Rambo in de mensenmassa.

DE REVOLUTIONAIRE STUDENT

‘Ik begon stiekem naar reactionaire muziek te luisteren en verborg revolutionaire tijdschriften onder mijn bed.’

Een indrukwekkende man met donkerbruine krullen en een karakteristiek gezicht: Sulaiman Khatib. Vroeger iemand waar ik doodsbang voor zou zijn geweest. Nu een voorbeeld voor me, een man die verantwoordelijkheid neemt. Souli, zoals zijn vrienden hem noemen, laat me zien dat je haat in liefde kunt veranderen, woede in vriendschap. Dat als je ‘de ander’ begint te kennen, ongeacht of je het met hem eens bent of niet, er altijd een gemeenschappelijke basis is, iets om te delen.

Souli groeide op in Hizma, in het noordoosten van Jeruzalem. Hij komt uit een familie die al generaties lang hier woont. ‘We zijn er trots op dat we al in de vijftiende eeuw geregistreerd stonden in het Ottomaanse Archief. De lokale folklore, tradities, kleding en liederen van mijn voorouders zijn aan mij doorgegeven en worden geëerd. Toen ik klein was, liep ik na schooltijd dagelijks met onze schapen. Ik nam mijn fluit mee en bracht lange uren door in de bergen. Ook reisde ik met mijn grootvader per ezel naar de boomgaarden van mijn familie om vijgen, druiven en olijven te oogsten.

Jeruzalem was het middelpunt van ons leven. Daar ging ik naar de middelbare school en daar werkte mijn vader. Als kind voetbalde ik met Joodse kinderen uit Neve Yaakov, een Joodse wijk in het noorden van Jeruzalem. In die vroege jaren van mijn leven was er geen onderscheid tussen ons.

Toen ik wat ouder werd, raakte ik meer geïnteresseerd in mijn leven en vooral in Palestina, ons thuisland. Op mijn school was het verboden over politiek te praten. De Palestijnse vlag was illegaal en het woord “Palestina” zou ons in de gevangenis doen belanden. Maar het weerhield me er niet van nieuwsgierig te zijn. Ik maakte contact met Palestijnse gevangenen en activisten en het opende mijn ogen over onze situatie onder de bezetting. Zo raakte ik betrokken bij de strijd voor ons eigen land, een vrij Palestina.

In 1986, ik was toen veertien, sloot ik me aan bij de Fatah Youth Movement. Dat hield onder andere in: stenen gooien naar Israëlische soldaten, met graffiti anti-Israëlische leuzen schrijven op openbare gebouwen, Palestijnse vlaggen ophangen en molotovcocktails voorbereiden.

Stenen gooien was al snel niet meer genoeg. Ik wilde een wapen en besloot dat van een Israëlische soldaat te stelen. Voor dit doel stak ik, samen met een vriend, twee militairen neer, ze raakten daarbij lichtgewond. Wij renden weg. Drie dagen later werden we gearresteerd. Ik was veertien en een half jaar oud toen ik achter de tralies verdween. Mijn straf was niet mild: vijftien jaar achter slot en grendel.

Als gevolg van mijn actie, viel het Israëlische leger het huis van mijn moeder binnen en barricadeerde mijn kamer met beton. Tijdens mijn gevangenisstraf werden twee van mijn broers ook gearresteerd en opgesloten, het was een moeilijke tijd voor mijn familie.

In de gevangenis was het zwaar. Er was zelden genoeg drinkwater en nooit voldoende water om te douchen. Om de dagelijkse omstandigheden in de gevangenis te verbeteren, nam ik deel aan hongerstakingen. Soms tien, dan weer zeventien dagen at en dronk ik vrijwel niets, behalve een beetje zout en water. Door deze hongerstakingen leerde ik voor het eerst over geweldloze strijd en de kracht van geduld.

Op een dag werd ik overgebracht naar de gevangenis in Nablus. Daar werkte ik in de bibliotheek en kreeg ik de kans om veel te lezen. In de gevangenis, die we ook ‘The Revolutionary University’ noemden, heb ik mezelf opgeleid.

Naast het lezen en bekijken van documentaires, nam ik elke dag deel aan leergroepen. Ik kreeg nieuwe inzichten over het conflict

en de middelen om het op te lossen. In een poging meer te weten te komen over het Joodse volk, mijn “vijand”, bestudeerde ik hun geschiedenis en leerde ik mezelf zowel Ivriet als Engels. Het was toen dat ik me realiseerde dat er meerdere kanten zitten aan het verhaal van het conflict. Dat iedereen het bekijkt vanuit zijn eigen achtergrond.

Op een dag kreeg ik de kans *Schindler's List* te bekijken, een film over de Tweede Wereldoorlog. Ik was diep ontroerd en het veranderde mijn leven voor altijd. Ik realiseerde me dat mijn “vijanden” mensen waren die ook leden. Geleidelijk veranderde mijn wereldbeeld.

Ik besepte dat ik de vijand verkeerd had begrepen. Ik dacht dat mijn haat gericht was tegen het Joodse volk, maar ik had het mis. We hebben gemeenschappelijke vijanden: haat, angst en een collectief trauma. Ik realiseerde me dat, als we ons zouden verenigen tegen deze gemeenschappelijke vijanden, wij dit conflict samen kunnen beëindigen. Het land is niet alleen van de Joden of Palestijnen. Het is van ons allebei. Ik las geschriften van Mahatma Gandhi, Nelson Mandela en dr. Martin Luther King. Ik realiseerde me dat er geen militaire oplossing is voor welk conflict dan ook. De enige mogelijke uitkomst is een gezamenlijke, geweldloze strijd voor vrede, vrijheid, veiligheid en mensenrechten voor iedereen.

In 1997, na tien jaar en vijf maanden gevangenisstraf, werd ik vrijgelaten. Ik sloot me aan bij een paar vrienden en we richtten het Abu Sukar Center for Peace op (later Alquds Association for Democracy and Dialogue). We organiseerden Israëliësch-Palestijnse jeugdprogramma's, waarbij we voetbal gebruikten om zowel Joodse als Palestijnse kinderen bij elkaar te brengen. In 2005 startte ik met een aantal Palestijnse vrienden geheime ontmoetingen met voormalige Israëliëse soldaten. Deze bijeenkomsten leidden een jaar later tot de oprichting van Combatants for Peace; een beweging die de problematiek van zowel Israëlië's als Palestijnen bespreekbaar wil maken. Dat doen we onder meer door middel van lezingen, door scholen en universiteiten te bezoeken en door een bijzondere vorm van theater.*

Ons pad is niet gemakkelijk. We ondervinden nog steeds veel tegenwerking zowel in de Israëliëse als in de Palestijnse maatschap-

* Zie hoofdstuk 5 voor een verhaal over een van deze theatervoorstellingen.

pij, maar samen houden we vast aan onze idealen over gemeenschapsopbouw en een geweldloze strijd.

Wij zijn het, de strijders die in de oorlogen hebben gevochten, die de verantwoordelijkheid moeten nemen voor het nog steeds aanhoudende geweld. Wij zijn degenen die de macht hebben om het conflict te beëindigen. Vandaag sta ik met en naast mijn Israëliëse en Palestijnse broeders en zusters. Ik weet dat er een weg is naar vrijheid en een leven voor iedereen in ons geliefde thuisland; het vergt vergeving en liefde. Samen kunnen we vrede, vrijheid en veilige mensenrechten voor iedereen bewerkstelligen.’

In mijn studeerkamer ligt in een kistje een papier met de tekst: ‘Mocht ik bij een terreuraanslag om het leven komen, dan wil ik niet dat het huis van de familie van de terrorist gebombardeerd wordt, zoals de Israëliëse regering dat nu doet bij aanslagen. Niet omdat ik vind dat straf niet nodig is, maar omdat ik niet geloof in oog om oog, tand om tand. Omdat het niet de oplossing is en alleen maar zorgt voor nog meer haat. Ik wil dit graag in mijn boek benoemen, zodat het niet in de vergetelheid raakt.’

DE REVOLUTIONAIRE SOLDAAT

Tuly (Amit) Flint. Een echte, stoere Israëli. Net als Souli, uit het vorige verhaal, begreep hij zijn verantwoordelijkheid. Ook hij zette haat om in compassie.

Tuly werd geboren in 1967 in Jeruzalem net na de Zesdaagse Oorlog, in een Joodse familie. Op driejarige leeftijd verhuisde het gezin naar Holon, waar hij opgroeide tot zijn veertiende. Daarna vertrok hij naar de Negevwoestijn en studeerde hij aan Midreshet Ben-Gurion, een op ecologie gerichte kostschool.

‘In die tijd besloot mijn familie naar de Westelijke Jordaanoever te verhuizen. “Om een dorp te bouwen,” zoals ze het noemden; maar het was een nederzetting met de naam Sha’arei Tikva. Het waren de dagen van vrede met Egypte – Israëel gaf de Sinai terug aan de Egyptenaren – en ik herinner me dat ik mijn ouders vroeg of ze niet bang waren dat er vrede was gesloten met een Arabisch land, omdat het ons kwetsbaar maakte.

Samen met Palestijnen werkte ik in mijn vrije tijd aan de bouw van de nederzetting. Ik was een middelbare scholier met een bijbaan. Zij waren inwoners van de nabijgelegen dorpen, zoals Az-zun-Atma, Beit Amin en Khares en probeerden de kost te verdienen. Door deze samenwerking leerde ik hen goed kennen, het was in deze periode van mijn leven dat ik ontdekte dat we zoveel gemeen hebben.

Tijdens de Eerste Libanonoorlog in 1982 ging ik net als al mijn vrienden in dienst. Ik wilde als Israëliisch-Joodse zionist zoveel mogelijk bijdragen. Ik sloot me aan bij Golani, een infanterie-gevechtsbrigade. Ik werd paramedicus – ik deed medische behandelingen, maar ben geen arts – en volgde een officiersopleiding. Een bizarre

tijd. Ik vocht mee en behandelde tevens de slachtoffers van beide kanten.

In het leger moet je dingen doen waarvan je achteraf beseft dat het verschrikkelijk was. Toch besloot ik er te blijven, omdat ik hoopte dat ik van binnenuit verandering kon brengen, zodat het leger menselijker zou worden. Misschien wat naïef, maar ik geloofde dat echt. Natuurlijk werkt het niet zo in een organisatie als die van defensie.

Tegen het einde van mijn dienstitijd was ik commandant van een compagnie en voerde ik het bevel over honderdtien soldaten, in Libanon, in de bezette gebieden en in Gaza. Na mijn dienstitijd behaalde ik mijn bachelor in Sociale Wetenschappen en mijn master in Klinische Psychologie. Ik concentreerde me op de behandeling van trauma's en posttrauma's, met name op het gebied van oorlog en terreur.

In rang ging ik vooruit en tijdens de Tweede Libanonoorlog in 2006 was ik plaatsvervangend bataljonscommandant en later luitenant-kolonel. Ik had het bevel over zevenhonderd soldaten. Ik realiseer me dat dit veel legertermen zijn, maar ze zijn voor mij belangrijk om mijn verhaal op de juiste manier te vertellen.

De oorlog van 2014, in Gaza, schokte me. Ik zag het lijden van zowel onze soldaten als van de Palestijnen. Ik ontdekte opnieuw wat ik al wist: de ogen en de blik van slachtoffers zijn hetzelfde. Het maakt niet uit aan welke kant. Allemaal keken ze me aan en vroegen ze: "Wat nu?" Ik ontmoette jonge mannen met psychisch letsel op wiens vragen ik geen antwoorden had.

Ondertussen dacht ik dat het goed met me ging. Maar toen ik op een dag mijn dochter tegen mijn vrouw hoorde zeggen: "Papa was vroeger veel rustiger, maar dat is hij niet meer", wist ik dat het tijd was om iets aan mezelf te doen. Ik had een beweging nodig om mezelf te helpen genezen. Een beweging waarin gevochten wordt voor een goed doel. Het was niet iets specifieks waardoor ik besloot activist te worden en te werken aan gelijkheid en vrede. Het was een combinatie van alles wat me in het leger is overkomen.

Er is veel waar ik achteraf spijt van heb en ik zoek naar verschillende manieren om mijn schuldgevoelens kwijt te raken. Ik hoorde over Combatants for Peace en werd lid. Verbonden te zijn met deze organisatie heeft me enorm geholpen. Ik ben de Israëliëische alge-

mene coördinator van de beweging. In de organisatie ontmoet ik oud-soldaten zoals ikzelf, maar ook Palestijnen. Voor mij is de beweging een brug tussen een vechter zijn en een man van gelijkheid en vrede.

Onderdeel van dit hele persoonlijke proces was ook dat ik mijn reservedienst besloot te gaan weigeren. In Israël is het verplicht na je dienstdaag op herhaling te komen. Jaarlijks word je daarvoor een paar keer opgeroepen.

Ik wilde nooit meer een militair uniform aan en ook nooit meer uitgezonden worden naar de bezette gebieden of Gaza. Ik besloot me alleen nog maar bezig te houden met het voorkomen van oorlog en het beëindigen van de bezetting.

De eerste keer dat ik naar een bijeenkomst van Combatants for Peace ging en Palestijnen in het publiek zag, wist ik zeker dat ze me zouden herkennen als “die Israëlische soldaat die hen ooit probeerde te vermoorden”. Ik heb het later gecontroleerd. Het klopte dat we ooit als vijand oog in oog tegenover elkaar hadden gestaan. Nu zochten we allemaal naar een andere, nieuwe werkelijkheid zonder geweld.

We praten, huilen en lachen samen. We zijn soldaten van vrede! We bezoeken onder andere Palestijnen die onder onze bezetting leven. Een van de belangrijkste en meest opwindende gebeurtenissen was de reconstructie van de herdersgrotten in het zuidelijke Hebrongebied, op de Westelijke Jordaanoever. Tijdens mijn legerdienst heb ik die grotten moeten verzegelen, in opdracht van het leger en de regering. Als ik de mensen die daar wonen nu bezoek, koffie met hen drink, en vertel dat ik tegen de bezetting ben en daar ooit onderdeel van was, helpt me dat mezelf te genezen.

Het waren bijzondere gesprekken met Souli en Tuly. Toch was mijn reactie na het interviewen van deze twee opmerkelijke mannen totaal verschillend.

Bij Souli dacht ik: wauw, wat een verhaal. Wat een durf en moed. Wat is hij een voorbeeld voor ons. Bij Tuly draaide mijn maag zich om. Ik voelde me in eerste instantie boos op hem. Ik wilde zijn verhaal niet horen. Het Israëlische leger handelt niet fout, zo'n verhaal past niet in mijn boek. Wat denkt hij wel? Israël doet geen verkeerde dingen en als het wel gebeurt, dan is het niet aan mij om daar over te schrijven.

Ik stoeide er een tijdje mee, sprak er een paar keer met Tuly over en realiseerde me toen dat zijn verhaal juist wel opgeschreven moest worden door mij. Dat oorlog altijd afschuwelijk is, voor beide kanten. Dat ook aan 'onze' zijde vreselijke dingen gebeuren. Dat het verkeerd zou zijn om dat te negeren en dat het wel degelijk in mijn boek past.

Oorlog is zo gecompliceerd. Met mijn hoofd kan ik veel bevatten, met mijn gevoel is dat moeilijker.

9 juli 2020, een nieuwsbericht uit de krant.

'Michael Ben Zikri (45), een Joodse Israëli, redt drie Bedoeïenenkinderen en hun tante van de verdrinkingsdood, waarna hij zelf door het kolkende water wordt opgeslokt. Hij laat een vrouw en drie kinderen achter.'

Voorheen kende nog niemand zijn naam. Nu is hij in veel Arabische landen het symbool van co-existentie. Het verhaal raakte velen en zorgde voor veel reacties op internet.

'Hij was een echt mens,' twittert een Iraakse man. 'Er is geen verschil tussen mensen, Allah heeft ons geleerd elkaar lief te hebben.'

'De mensheid heeft geen religie, moge hij in de hemel wonen en mogen er zegeningen komen over zijn familie en geliefden voor zijn nobele daad,' schrijft een ander.

Iemand uit Saoedi-Arabië plaatst in zijn commentaar een passage uit de Koran waarin Allah zegt dat wie een enkele ziel redt, wordt beschouwd als iemand die alle mensen heeft gered. 'Het feit dat we politieke verschillen hebben, betekent niet dat er tussen ons onenigheid bestaat over humanitair handelen,' reageert een Egyptenaar.

'Dit is het volk van Israël dat van iedereen houdt en iedereen helpt,' schrijft een bewoner uit Irak.

Yonatan Gonen, mediamanager van het ministerie van Buitenlandse Zaken, afdeling Arabische landen, vertelt dat het persbericht over Michael in de Arabische en Moslimwereld is gedeeld en velen heeft geraakt. 'Van Marokko tot Irak en van Oman tot Syrië identificeerden mensen zich met het verhaal en unaniem prezen zij Michaels heldendom.'

Het nieuwsbericht raakte ook mij. Maar op een andere manier. Michael vervulde zijn burgerplicht, nam zijn verantwoordelijkheid, zoals dat hoort op zo'n moment. Het stoorde me dat zijn actie als een internationale etnische heldendaad werd bestempeld, waarmee de onderlinge verschillen, de vele schisma's die er al zijn, nog meer werden uitvergroot. Voor mij is Michael een held omdat hij mensen redde en zo blijft hij in mijn gedachten.

VREDEBUBBELS

Op 22 kilometer van de grens met Gaza worden vrede en co-existentie gevierd om hoop te verspreiden voor een betere toekomst in de regio.

De Palestijnse Hanadi uit Jericho, de Joodse Natasha uit Be'er Sheva, de Bedoeïense Sarah uit Rahat, de Palestijnse Khael uit Hizme en de Palestijnse Ali uit Al-Sawahra, ik kom ze allemaal tegen als ik de SodaStream-fabriek – ja, die van de bubbeltjes – in de Negevwoestijn bezoek.

Een tour door een fabriek is saai. Ik zie machines, lopende banden en stellages waar ik niets van begrijp. Ik zie veel mensen aan het werk. Sommigen lachen, anderen kijken chagrijning. Tot nu niets bijzonders hier. Tot ik Ivriet en Arabisch door elkaar hoor spreken en Joodse en Arabische hoofdbedekkingen zie. Want de bubbeltjesfabriek biedt werk aan een paar duizend mensen van verschillende afkomst en religie, waaronder Israëli's en Palestijnen. Natuurlijk zijn er commerciële drijfveren en gaat er veel geld in om, maar voor het bedrijf is dat niet voldoende. De bubbeltjes zijn hét voorbeeld van samenleven en samenwerken.

Het bedrijf staat voor 'we zijn allemaal gelijk' en 'bij ons bestaan geen conflicten' en dat dragen ze wereldwijd uit. Zo drukt het bedrijf sinds kort de Israëliëse vlag af op de vijftig miljoen producten die jaarlijks worden verkocht, de boodschap voor een vreedzaam samenleven, een toekomst van hoop.

Om te zorgen voor optimale werkomstandigheden is er een synagoge en zijn er vier gebedsruimten voor zowel mannelijke als vrouwelijke Islamitische werknemers.

Ik was in de fabriek tijdens de Ramadan en bij een van de iftarmaaltijden, de maaltijd die tijdens de Ramadan direct na zonson-

dergang wordt genuttigd. Israëlische en Palestijnse medewerkers maakten er met hun gezinnen samen een groot, indrukwekkend feest van.

Het bedrijf doet nog meer. Ze helpen de Bedoeïenen in de Negevwoestijn, de meest achtergestelde gemeenschap van Israël. Werkloosheid en armoede zijn het hoogst in deze bevolkingsgroep. De fabriek bevindt zich naast Rahat, een van de grootste Bedoeïenendorpen, en zorgt voor werkgelegenheid voor de lokale gemeenschap.

Aan de Bedoeïenvrouwen die van hun mannen niet buiten hun dorp mogen komen, bieden de bubbeltjes de mogelijkheid in hun buurthuis te werken. Zo worden deze vrouwen aangemoedigd in de hun vertrouwde omgeving te blijven, tijdens uren die hun uitkomen, zodat zij ook hun familieverplichtingen kunnen vervullen. De fabriek houdt toezicht, ondersteunt de vrouwen en levert dagelijks materialen voor de werkzaamheden.

In de lijn van de voortdurende inspanningen om zoveel mogelijk mensen deel te laten uitmaken van het werkproces, is een tweetalige kinderdagopvang geopend. In het Ivriet en Arabisch spelen kinderen dagelijks samen om zo hopelijk de volgende generatie van vrede en verdraagzaamheid te worden.

Als ik na de rondleiding in mijn auto stap, denk ik: in een wereld waarin het lijkt alsof het alleen nog maar om de commercie gaat, laten de bubbels zien dat het ook anders kan. Dat zakelijk zijn goed samengaat met het zoeken naar oplossingen in conflictsituaties

BASKETBAL BINDT

Een schot, een rebound, een dribbel. Tien jonge spelers rennen van de ene naar de andere kant van het veld. Hevig zwetend, enthousiast schreeuwend in het Ivriet en het Arabisch.

Een van de spelers, de negentienjarige Jinan komt uit een Palestijnse familie. Haar vader komt van de Westelijke Jordaanoever, haar moeder uit Jeruzalem. Zij speelt al basketbal vanaf haar zevende. Ook haar teamgenoot, de achttienjarige Joodse Or, is verknocht aan deze sport die ze al vanaf haar tiende beoefent.

‘Op jonge leeftijd gaat het alleen nog maar om het balspel en niet om politiek,’ vertelt Or. ‘Ik wist niet eens dat er kinderen waren met een andere achtergrond. Voor mij was mijn grote droom het belangrijkste: op een dag een goede basketballer te worden. In het begin, toen we nog zo jong waren, was het moeilijk om met elkaar te communiceren. Ik sprak geen Arabisch, de Palestijnse kinderen geen Ivriet en ons Engels was nog slecht. Maar met handen en voeten en de basketbal slaagden we er toch in.’

Jinan en Or spelen al van jongs af aan bij PeacePlayers, een organisatie die het basketbalspel gebruikt als een middel om de scheidslijnen tussen jongeren met hun verschillende achtergronden te overbruggen.

Or: ‘Samen basketballen betekent continu met elkaar communiceren, high fives geven, strategieën bepalen en met elkaar trainen. Wie je bent of waar je vandaan komt, is dan totaal onbelangrijk. We hadden ook weleens ruzie, maar dat ging puur over elkaars sportieve prestaties, want we wilden allemaal hetzelfde: nog beter gaan spelen.’

Zo'n proces schept een band en zonder dat we het in de gaten hadden, raakten we ook buiten het veld bevriend. Na al die jaren beschouwen we elkaar als familie.'

Jinan: 'Onze teamcoach komt uit het dorp waar ik woon. Daar kent iedereen elkaar en mijn ouders vertrouwden hem. Daarom wisten ze dat ik in goede handen zou zijn. Nu ik ouder ben, realiseer ik me hoe dapper het van hen was om me te laten basketballen. Want waar ik vandaan kom, is sporten voor meisjes geen gewoonte. En dan ook nog eens in een gemengd Israëliisch-Palestijns team!'

'Ik weet dat Jinan Palestijns is en zij weet dat ik Joods ben,' vertelt Or, 'maar we zien elkaar als vriendinnen en weten alles van elkaar. Zo weten we wat we het liefst eten en wat we leuk vinden om te doen. De laatste tijd bespreken we ook weleens politieke kwesties. Omdat we zo'n sterke band hebben, is het niet erg als we het oneens zijn, onze vriendschap kan tegen een stootje.'

Jinan wil meer gaan doen in de organisatie. Ze wil graag coach worden en jonge kinderen begeleiden. 'Samen sporten is zo belangrijk voor een goede, stevige basis voor later. Voor ik basketbal begon te spelen had ik nog nooit iemand ontmoet die Joods was. Ik dacht daar nooit over na en ik doe dat nog steeds niet. Anderen een etiket opplakken is niet goed. Maar de maatschappij is nu eenmaal zoals die is.

Aan mijn familie en vrienden die op de Westelijke Jordaanoever wonen, kan ik niet vertellen dat ik basketbal speel met Joodse vrienden. Dat is veel te gevaarlijk, want er is nog steeds een conflict-situatie. Je kunt dat niet negeren. We moeten ook realistisch blijven. Samen basketballen is een kleine stap in de goede richting. Het is onderdeel van een groter verhaal en alle kleine beetjes helpen.

Or gaat nu het leger in. Zij zal "de vijand" door onze vriendschap anders benaderen en hem zien als een mens. Misschien moet zij straks wel een wapen dragen. Dat vind ik lastig. Altijd als ik Israëliische soldaten zie lopen met hun geweren, heb ik het gevoel dat ik iets verkeerd doe.'

Or: 'Mijn ouders hebben mij geleerd iedereen te accepteren. Dat is niet altijd gemakkelijk als je in Jeruzalem woont. Er zijn hier zoveel aanslagen. Dat is beangstigend. Nu ik het leger in ga, zal ik soldaten

onder mijn hoede krijgen. Ik wil ze bijbrengen wat ik de afgelopen jaren heb geleerd. Over mijn vriendschap met Jinan. Dat zij en ik een andere taal spreken en verschillende tradities hebben, maar dat we gelijk zijn en dat ik dat door basketbal heb geleerd.'

Beiden hebben zij dezelfde wens: 'Dat een vriendschap zoals de onze niets bijzonders is, maar ooit een deel van ieders leven zal zijn.'

Op de valreep maakt iemand nog een buzzer beater en dan is de wedstrijd afgelopen. Zwetend lopen ze met elkaar het veld af, de wedstrijd analyserend. Het is tijd om te douchen en samen wat te eten en te drinken voordat iedereen huiswaarts keert

Voor mijn werk ga ik een paar dagen op pad in mijn eigen, vertrouwde automobiel. Eerst Tel Aviv en dan naar het zuiden. Tenminste, dat is het plan.

Mijn eerste stop is the city that never sleeps, waar ik zal logeren in een klein hotel met een eigen parkeergarage. Onderweg bezoek ik hier en daar nog wat plekken en als ik tegen de avond de drukte van Tel Aviv in rijdt, zie ik rook uit de motorkap komen. Het stopt gelijk weer, rustig tuf ik door. Naar het hotel en de parkeergarage in. Als ik uitstap, zie ik water uit de voorkant van mijn auto stromen. Ik ben een rustig mens, maar hiervan raak ik toch in paniek, want ik heb nog een druk programma voor de boeg en daar heb ik echt een auto bij nodig.

Met behulp van thuis, de receptioniste en ook een beetje dankzij mijn eigen inspanningen, lukt het om een wegsleepdienst te regelen. Via een vriend krijg ik telefoonnummers van autoverhuurbedrijven door. Ik kies degene met een kantoor in Naharia, omdat ik daar vlakbij woon, dat is makkelijk voor het terugbrengen. Het bedrijf heeft een voor mij onbekende naam. Ondanks het inmiddels late uur bel ik hen. 'Geen probleem, auto's voldoende, bel ons morgenochtend nogmaals en dan regelen we het.' Met een gerust hart ga ik slapen.

De volgende ochtend neem ik al vroeg contact op. Of ik de noodzakelijke documenten zoals mijn rijbewijs en identiteitsbewijs en ook een kopie van mijn creditcard wil mailen. Vervolgens krijg ik een prijs door die meer dan billijk is. Supergoedkoop. Inclusief alle verzekeringen. Wel een 'dingetje': ik moet contant betalen. Voor een autoverhuurbedrijf is dit ongewoon, maar ik ben te blij met mijn goede deal om daar verder over na te denken. Die dag moet ik in Tel Aviv werken en - wat een service - Shlomo, de eigenaar van het bedrijf, zal de auto de volgende morgen eigenhandig naar het hotel brengen.

De volgende dag sta ik al vroeg te wachten in de lobby. Shlomo is op tijd, bijzonder in dit heilige land. Na een babbeltje overhandig ik hem het geld. Hij heeft vergeten het contract mee te nemen, vertelt hij me tussen neus en lippen door. Ik ben zo blij dat ik kan reizen dat ik daar verder niet bij stilsta. 'Zal ik je de auto laten zien?' vraagt hij. Samen lopen we naar

buiten. Daar staat mijn bolide voor de komende dagen. Ik heb geen verstand van auto's, maar ik zie wel dat dit anders is dan anders. Een grote blauwe Mazda uit het jaar nul, met overal deuken en krassen, lacht me vriendelijk toe.

'Heb je geen andere auto?' vraag ik zachtjes aan mijn nieuwe vriend.

'Nee,' zegt Shlomo, 'deze auto is perfect, ik verhuur alleen maar Mazda's, die hoeven nooit voor een beurt naar de garage.'

Vooral dat laatste maakt me ongerust. Wat me wel geruststelt - ik denk tenminste dat het zijn bedoeling is me daarmee gerust te stellen - is zijn mededeling: 'Ik was generaal in het leger.' Iets wat toch wel handig is als je een autoverhuurbedrijf hebt.

Ik stap in. Het ziet er vanbinnen schoon, maar uitgeleefd uit.

Vitleggen hoe de auto werkt, vindt Shlomo niet nodig en na de terloopse mededeling dat ik nog wel even moet tanken onderweg, verdwijnt hij. De tank blijkt bijna leeg. Rustig blijven, denk ik

steeds, vooral rustig blijven. Ik start de auto, een alarmerend geel lampje gaat aan en niet meer uit. Ik bel Shlomo. 'Niets aan de hand,' verzekert hij me, 'je kunt er gewoon mee rijden.'

Daar ga ik, eerst op zoek naar een benzinstation, om vervolgens verder te reizen naar het zuiden. Met een airco die het alleen doet als die er zin in heeft en zich zeker niets aantrekt van de koud-warmknop, tuf ik vervolgens een paar dagen door het land. Af en toe gaat een lampje branden, maar Shlomo, inmiddels een dierbare vriend, verzekert me steeds: 'Niets aan de hand, gaat vanzelf weg.'

En zo geschiedt. Ook is er iets met de koplampen, waarschijnlijk te hoog afgesteld, want als ik 's avonds rijd, seint iedere tegenligger me dat er iets is, maar mijn Mazda en ik trekken ons er niets van aan. Ook het gevoel dat ik elk moment door de stoel kan zakken, laat ik varen. En die sigarettenlucht in de auto, ach, er zijn ergere dingen in het leven.

Vier dagen lang rijden mijn Mazda en ik door het mooie Israëliësche landschap. Als ik de auto in Naharia aflever, voel ik me zelfs een beetje verdrietig.

Of ik Shlomo, als ik weer een huurauto nodig heb, weer inschakel? Daar ga ik over nadenken.

DOORBRAAK IN DE WOESTIJN

‘Good morning,’ zegt de van oorsprong Nederlandse Malka Shamir-de Leeuw. ‘How are you all feeling today?’

Vrijdagmorgen. Ik ben te gast op de Ben Goerion Universiteit in Be’er Sheva, een grote stad in de Negevwoestijn. Vrijdag is in Israël de eerste dag van het weekend en de universiteit is officieel dicht. Toch is het er druk. Ik zie veel jonge vrouwen in groepjes met elkaar praten, in traditionele Arabische kleding, veelal hun hoofden bedekt. Een schouwspel dat het saaie, sombere gebouw opfleurt.

Dan roept iemand in het Engels: ‘Allemaal naar de klas, we gaan beginnen.’ Het is even rumoerig als de vrouwen, verdeeld over drie lokalen, hun plaats innemen. Maar zodra de docent het woord neemt, is het stil en luistert iedereen geconcentreerd. De les is begonnen.

Iedere vrijdag komen honderdtwintig jonge Bedoeïenenvrouwen, in de leeftijd van zestien tot achttien jaar, samen om te leren. Het is een project van Stichting Alnuhud, die een driejarig programma verzorgt waarbij de jonge Bedoeïenendochters worden voorbereid op een hogere opleiding na hun middelbare school. De lessen en de begeleiding helpen ze een balans te vinden in de twee werelden waarin ze leven: de traditionele Bedoeïenencultuur en een modern bestaan. Dat gaat niet van de ene op de andere dag.

‘Steeds meer Bedoeïenenmeisjes volgen hogere opleidingen, wat ten goede komt aan hun gemeenschap,’ aldus de Joodse Malka. ‘De jonge vrouwen leiden een allesbehalve eenvoudig bestaan. Aan de ene kant zitten ze gevangen in een web van vetes, traditionele regels en het autoritaire gezag van vaders en echtgenoten. Aan de andere kant willen ze leren, waardoor ze te maken krijgen met andere waarden en normen, en andere culturen leren kennen.

Bedoeïenenvrouwen mogen hun dorp officieel niet uit, tenzij onder begeleiding of in groepjes met elkaar. In samenspraak met hun families worden de jonge vrouwen iedere week door een bus opgehaald en weer thuisgebracht. Dat de stichting dit voor elkaar heeft gekregen, is een grote stap vooruit. Vaak is het de eerste keer dat ze buiten hun dorp komen.’

Samen met nog twee docenten, waarvan een Arabisch en de ander Joods, werkt Malka al tientallen jaren voor de stichting. ‘Het is geen vetpot, het grootste deel van ons werk doen we vrijwillig. De laatste jaren heeft de stichting die de meisjes steunt zware financiële problemen, we krijgen vrijwel geen subsidie en moeten het hebben van particuliere donateurs. Ondanks dat proberen we het programma door te laten gaan, want het is belangrijk dat we zoveel mogelijk vrouwen kunnen helpen.’

Voor Malka en de andere leraren is het werk bijna een fulltime job. Officieel verzorgt de stichting alleen de lessen op vrijdag, maar door de week is er ook contact met de leerlingen. ‘Bijvoorbeeld als er vragen zijn over het huiswerk. Soms zijn er ook problemen thuis, doordat ze een ontwikkeling doormaken die door hun familie niet altijd wordt begrepen. We praten dan met hen en proberen te helpen waar mogelijk. We maken ook regelmatig trips met ze door het land. Maar je hoort ons niet klagen, hoor. Ondanks dat het een zware verplichting is voor de vrouwen – door de week gaan ze naar de “gewone” school, vrijdag is hun enige vrije dag – zijn ze zo gemotiveerd. Het is dankbaar werk om te doen.’

Lessen in wiskunde, Ivriet, Engels en computervaardigheden zorgen dat de Bedoeïenendochters worden klaargestoomd voor het toelatingsexamen voor de universiteit of andere opleidingen. Maandelijks lezingen, seminars en workshops maken hun bekend met de Israëliische cultuur. Malka: ‘Dat gebeurt door hoog opgeleide Bedoeïenenvrouwen die in hun jeugd dezelfde problemen hebben ervaren. Ze zijn hun rolmodellen en laten zien dat het mogelijk is verder te komen.’

De les is bijna voorbij als Malka vraagt of de vrouwen in het Engels hun toekomstdroom willen vertellen. Ik hoor antwoorden als: ‘Dokter, verpleegster, bioloog... iets waarmee ik mijn volk kan helpen.’

‘Hun verantwoordelijkheidsgevoel tegenover hun familie, de stam en traditie is enorm, daarom willen ze, na het afronden van hun opleiding, ook altijd weer terug naar hun dorp of stad,’ vertelt Malka me. ‘Het werk dat we doen, gaat veel verder dan alleen les-
sen geven. We vormen een brug tussen verschillende culturen en religies.’

*Regen
storm
zon
overall
wij zien wat wij
willen geloven.*

Steeds weer.

Emotie.

Ik voel me dankbaar voor veel.

Andere kleuren.

Als met een penseel.

Een nietig gevoel

bij de grootheid van rotsen, heuvels,

zand en bomen.

Machtig, sterk,

stoer en zacht.

Te veel om te bevatten

om het thuis met dichte ogen

weer terug te kunnen zien.

Vanuit Be'er Sheva rijd ik de Aravawoestijn in. Felle zon, een briesje, de gele, witte, crèmige, soms rode kleur van het zand tegen een strakblauwe lucht, Bedoeïenendorpen, veel palmbomen, bergen, ook groen en lang uitgestrekte vlaktes. Stilte. Grillig. Magisch. Vooral stilte. Een andere wereld. Onthaasten.

ORGAANDONATIE

Op zijn grafsteen staat een quote uit *Forrest Gump*: 'Life is like a box of chocolates. You never know what you're gonna get.'

Maayan Rothenberg, zoon van goede vrienden, stierf in 2007 als dienstplichtig militair. Hij was net zes maanden in het leger en werd slechts achttien jaar.

Zoals iedereen die het leger in gaat, kreeg ook Maayan de keuze om een donorcodicil te ondertekenen. Hij deed dat. Een niet geheel vanzelfsprekende keuze voor zo'n jonge man. Zijn moeder Elaine vertelt: 'Hij belde me met de vraag welke bloedgroep hij had, omdat hij de donorformulieren wilde invullen. Ik herinner me dat ik hem zei dat ik zijn besluit geweldig vond, maar dacht: hij is nog wel jong om zich over dit soort zaken zorgen te maken. Nog geen zes maanden later bevonden wij ons in een situatie die we nooit voor mogelijk hadden gehouden. Maayan was dood en wij moesten een verklaring ondertekenen waarin wij instemden met het doneren van zijn organen. Zijn hart en longen gingen naar Joodse mensen. Zijn nieren en alvleesklier kreeg Amal, een Arabische vrouw. Zij is ons zo dankbaar dat ze regelmatig belt om te vragen hoe het met ons gaat.'

Tamar Ashkenazi is algemeen directeur in Israël van het National Transplant Center, dat valt onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Volksgezondheid. 'Op het gebied van orgaan- en weefseldonatie is er, net als op vele andere gebieden in het dagelijks leven, uiteraard geen onderscheid tussen Joden en Arabieren. Zij zijn beiden vertegenwoordigd op de wachtlijst voor orgaandonatie. Dit geldt zowel voor hen die bereid zijn om te geven, als voor hen die ontvangen.'

Er zijn gevallen geweest waarbij iemand van Joodse afkomst omkwam bij een terreuraanslag of een gevechtshandeling en de nabestaanden in eerste instantie weigerden organen te schenken aan een Arabische familie. In dergelijke gevallen, die begrijpelijk zijn, ga ik bij de familie langs en leg ik uit dat dit in strijd is met de reglementen van ons centrum. Uit ervaring weet ik inmiddels dat de familie bijna altijd toestemt om de organen van de overledene zonder speciale voorwaarden te doneren.

Vanuit de Arabische cultuur is doneren nog niet iets vanzelfsprekends en ook nog niet erg bekend. Daarom investeren we hier veel tijd in. We voeren bijvoorbeeld campagnes en geven lezingen op scholen en universiteiten, waarin we vertellen over ons werk en de waarde van orgaandonatie.’

De Joodse Liel was bijna zestien jaar toen ze stierf. Ze werd geboren met hartproblemen en was autistisch. ‘Ook al was ze geen gezond meisje, ze was gelukkig en we dachten dat ze voor altijd zou leven,’ vertelt haar vader Michael Liben. ‘Maar toen kreeg ze epilepsieaanvallen. Eerst waren ze licht, maar ze werden steeds erger en een zware werd haar fataal. In het ziekenhuis vertelde de dokter ons dat ze hersendood was. Mijn vrouw en ik hadden weleens over orgaandonatie gesproken. Nu moesten we snel beslissen wat we zouden gaan doen.

Gedurende haar korte bestaan vocht Liel om te blijven leven. We besloten die weg voort te zetten en haar organen te doneren, zodat ze het leven kon doorgeven. Haar organen gingen naar drie Joodse vrouwen en een Palestijns meisje uit Oost-Jeruzalem. Het was voor ons geen moeilijke beslissing. Doneren is een manier om anderen te helpen, om levens te redden en – dat klinkt misschien wat egoïstisch – het geeft ons het gevoel dat Liel toch nog leeft. Het DNA van mijn vrouw, van Liel en van mij heeft nieuwe lichamen gevonden.

In Israël mag de ontvanger, als die daar behoefte aan heeft, contact opnemen met de familie van degene die doneert. Hoessein, de vader van het Palestijnse meisje, nam contact met ons op voor een ontmoeting. Voor mij was die toenadering belangrijk, maar mijn familie wilde er niets van horen. Ik besloot alleen te gaan. Hoessein sprak gebrekkig Ivriet, mijn Arabisch is ook niet goed, maar op de een of andere manier lukte het ons met elkaar te praten. In de Arabische cultuur is de rol van de vader belangrijk binnen het gezin. Hij

vervult die met trots. Toen hij me aan zijn kleine meisje voorstelde, zei hij: “Zie je deze man? Ook hij is jouw vader.” Het was voor mij een emotioneel moment.’

DRIE VERHALEN, ÉÉN DOEL

‘Hier is mijn thuis en hier liggen mijn wortels. Maar het is ook verwarrend. Zo kunnen we de hele wereld over met ons Jordaanse paspoort, maar hebben we tevens een Israëliisch reisdocument waarmee we niet alle Arabische staten kunnen bezoeken.’

Tareq Abu Hamed, vader van vijf kinderen, woont in Oost-Jeruzalem. ‘Wij zijn Palestijnen, mijn grootouders zijn hier geboren en ook mijn overgrootouders. Wij behoren tot een oude, traditionele Moslimfamilie. Ik herinner mij nog de tijd dat Joden en Arabieren hier in vrede met elkaar woonden.’

Tareq praat rustig, ontspannen en met overtuiging. ‘Ik geloof in wetenschapsdiplomatie. Dat is een wetenschappelijke samenwerking die mensen met elkaar verbindt. Het is een van de redenen waarom ik ben gaan werken bij het Arava Institute for Environmental Studies (AIES).’

Met Israëliische, Palestijnse en Jordaanse studenten en deelnemers van over de hele wereld, biedt het AIES studenten de kans om te leren van toonaangevende professionals.

Terwijl vriendschappen voor het leven worden gesloten, ontwikkelen ze vaardigheden die hen in staat stellen de regio te leiden bij het oplossen van de meest urgente milieuproblemen. Die samenwerkingen dragen bovendien bij aan het vredesproces. Het uitgangspunt van de AIES: de natuur kent geen politieke grenzen.

Wanneer je een interesse deelt, is er een gemeenschappelijke taal. Zo leer je elkaar kennen en begrijpen. Met de ongelofelijke potentie in dit land kunnen we een uitstekende basis leggen.’

Tijdens zijn studie was Tareq al actief op het gebied van *cross border* en organiseerde hij 's zomers trips voor Palestijnse kinderen uit zijn dorp. Zij kregen speciale programma's aangeboden, zodat zij meer begrip kregen voor de Israëliisch-Palestijnse kwestie.

'Het was mijn doel hun te laten zien hoe de wetenschappelijke wereld in elkaar steekt. Wat de Israëli's allemaal doen en wat mogelijk kan zijn in de toekomst. Ik wilde laten zien hoe vanzelfsprekend het is om met elkaar te wonen en te werken. Het zal het vredesproces helpen en hoe jonger je begint, des te beter het is.'

Hij voegt eraan toe: 'We wonen in een lastig gebied, maar je moet positief blijven, hoopvol naar de toekomst kijken en hard blijven werken. Zo kunnen we goede en mooie signalen omzetten in iets tastbaars. Wij zijn allemaal verantwoordelijk en dat begint bij jezelf.'

Suleiman Halash studeerde aan het AIES en geeft daar les. Hij woont in Jordanië.

'Door samen te onderzoeken en projecten te doen, kunnen we de problematische situatie in het Midden-Oosten overwinnen. Politici hebben een andere agenda. Ze willen macht hebben en controle behouden. Het is belangrijk om te begrijpen dat we moeten handelen. Het is aan ons. In een grensoverschrijdend academisch programma werken we samen om uitdagingen in het Midden-Oosten aan te pakken, zoals op het gebied van klimaatverandering, watern tekort en duurzame landbouw. We hebben ook een gezamenlijk project in ecotoerisme.'

Suleiman werkt samen met Rina, een Israëliische vrouw die hij aan het AIES heeft ontmoet. Ze brengen Israëli's, Palestijnen en Jordaniërs samen op het gebied van milieu en landbouw, een particulier initiatief. Een wisselwerking met een win-winsituatie voor alle partijen.

Suleiman: 'In Jordanië zijn de meeste dorpen arm. Aan de Israëliische kant, in de Aravawoestijn, tieren de dorpen welig vanwege de landbouw. De grens vormt een fysieke barrière, maar de dorpen liggen op zo'n kleine afstand dat je elkaar bijna kunt zien. We brengen Israëliische boeren naar Jordanië voor advies en Jordaanse boeren naar Israël zodat ze kunnen zien wat daar gebeurt. **Kennis delen brengt mensen dichter bij elkaar.'**

Israëli's zijn goed in landbouwtechnologie, ze staan daar wereldwijd om bekend. Jordaniërs zijn hierin minder ontwikkeld. Het delen van kennis is een basis voor wederzijds vertrouwen.

'De discussies zijn altijd interessant en leerzaam. Onze taak is de deelnemers bij elkaar te brengen en hen te laten samenwerken. We houden daarbij uiteraard rekening met de culturele verschillen. De oplossingen die worden geopperd, zijn afgestemd op de behoeften van de gemeenschappen. De regel is: niemand vertelt de ander wat ze moeten doen, dat geldt zowel voor ons, de organisatoren, als ook voor de deelnemers.'

Ook Fareed Mahameed studeerde aan de AIES. Hij woont in Be'er Sheva. Fareed noemt zichzelf een vredestichter. Door te laten zien dat we allemaal gelijk zijn, ongeacht onze afkomst, hoopt hij het verschil te maken in het uitdagende land waar hij woont.

'Ik ben geboren in Israël, in Umm al-Fahm ten zuidoosten van Haifa. Het is een stad waar uitsluitend Israëli's van Palestijnse afkomst wonen. Mijn vader is een Palestijnse Moslim, mijn moeder een Oekraïense Christen. Ik ben niet religieus opgevoed en geloof niet in religie als instituut, maar ben wel trots op de wortels van mijn familie en het Arabisch-Palestijnse Moslimerfgoed.

Vanwege de gemengde achtergrond van mijn ouders is het een uitdaging hier te wonen. Officieel behoor ik niet tot een etnische groep, maar pas ik in het hokje "Anderen". De anderen zijn zij wier achtergrond nergens bij past. Niet bij Joden, Moslims, Christenen, Druzen, Arabieren of Bedoeïenen.

Ik ben een Israëli'sch staatsburger, maar heb ook een Arabisch-Palestijnse identiteit.

Jij stelde mij aan het begin van ons gesprek de vraag of ik Moslim of Christen ben. Die vraag is niet juist, die vind ik zelfs onprettig. Het zou geen enkel verschil moeten maken wat ik ben. Dat is een deel van het probleem in dit land, dat het zo belangrijk is om te weten of iemand Joods, Arabisch of Moslim is. Misschien ben ik wel geboren uit Moslimouders en heb ik gekozen Joods te zijn. Of ben ik geboren uit Joodse ouders en heb ik gekozen Boeddhist te worden. Deze obsessie over afkomst en religie is in tegenspraak met de democratische waarden waarbij iedereen vanaf de geboorte gelijk is. Ongeacht religieuze overtuiging of etnisch-religieuze achtergrond.

Ik ben leraar op een duurzame landbouwschool en doceer landbouw- en milieustudies. Wij gebruiken geen klaslokalen, onze lessen worden buiten in het veld gegeven. Daar doen we ervaring op, worden onze handen vuil en maken we deel uit van de natuur. De leerlingen brengen we de vijf dimensies van duurzaamheid bij: het materiële, het sociale, het economische, het geestelijke en het leven.

De school ligt in het zuiden en de leerlingen zijn Bedoeïenen uit de Negev. De Bedoeïenengemeenschap is opgesplitst in twee groepen. Eén groep woont in een van de zeven erkende dorpen. De andere in de niet-erkende dorpen, waar infrastructuur en basisvoorzieningen, zoals elektriciteit en water, ontbreken. Deze bewoners leven nog deels volgens de traditionele Bedoeïenenstijl. Zij hoeden kuddes en doen een beetje aan landbouw.

Wij leren hun jongeren hoe ze met landbouw kunnen omgaan op een wetenschappelijke, economische en inhoudelijke wijze. Hoe ze gewassen kunnen verbouwen voor eten en medicijnen. Ook over de traditionele landbouwmethodes van de Bedoeïenen om water op te vangen en putten te slaan. We geven deze kinderen de kans om los te komen van oude gewoontes, zonder respect voor hun cultuur en achtergrond uit het oog te verliezen.

De school gaat niet alleen over leren, het gaat ook over voelen, verbinden en hoe je contact maakt met de natuur en met elkaar.

Het is een enorme uitdaging, want we willen dat de leerlingen zelf actie ondernemen. Zodra je je eigen verantwoordelijkheid neemt en verantwoording aandurft, eis je rechten voor jezelf en voor anderen op. Dat is belangrijk met het oog op het conflict in het Midden-Oosten.

Ik ben opgeleid als ingenieur, maar het was niet makkelijk om werk te vinden vanwege mijn achtergrond. We worden nog niet gelijk behandeld op de arbeidsmarkt. Elke Palestijns-Arabisch burger in Israël moet muren omverwerpen, maar ik wil per se deel uitmaken van deze maatschappij. Daarom wilde ik studeren op het AIES en docent worden. Door mijn werk met de kinderen in de natuur toon ik mijn verantwoordelijkheid tegenover mijzelf, de samenleving en mijn land.

Hoewel ik een Israëliisch staatsburger ben, voelt het alsof ik behandeld word als een minderwaardige burger. Ik wil dat mijn kinde-

ren en kleinkinderen in een land wonen waar zij president kunnen worden, of piloot of astronaut. Door hun eigen inspanningen en verdiensten. Zonder dat ze belemmerd worden door hun etnische of religieuze achtergrond. Helaas is dat in Israël nog niet mogelijk. Toch houd ik van dit land, want hier liggen mijn wortels. En hier bouw ik aan onze toekomst.

Ik hoop dat ik het goede doe en dat op een dag mijn kleinkinderen zeggen: “Onze grootvader deed ertoe en hij heeft het verschil gemaakt.”

Van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat is het er een komen en gaan van mensen. Jong en oud. Grote groepen, kleinere gezelschappen. Tassen vol met borden, bestek en heel, heel veel eten. Van zoetheid tot een warme maaltijd. Alles hebben ze bij zich, overal is aan gedacht. Dit klinkt als een beschrijving van een pittoreske plek waar familie en vrienden zich terugtrekken om gezellig met elkaar te picknicken, maar dat is niet het geval. Ik heb het over het ziekenhuis vlak bij ons dorp. Vooral bij de Arabieren en Druzen is een ziekenhuisbezoek een bijzondere gelegenheid. De hele familie gaat mee, ook vrienden en bureu. Van bezoeken heeft nog nooit iemand gehoord.

Een vriendin van mij ligt in het ziekenhuis en ik breng haar een bezoek. Als ik de juiste zaal heb gevonden, staan 'de heren doktoren' net om haar bed. Ik word verzocht op de gang te wachten en besluit wat rond te lopen.

Wat een happening. In alle hoeken zitten mensen, overal en nergens. Alsof ze er wonen. Een rijke folklore. Iedereen prachtig aangekleed. Vooral de vrouwen zijn actief, lopen rond en delen eten uit. Een deel zit rondom het bed, de rest verblijft op de gang of buiten. Het is imposant. Hele groepen die bij elkaar staan en zitten, elkaar troosten, samen lachen, druk met elkaar praten en ergens daartussen zie je - maar het is goed zoeken, want het is niet duidelijk - de patiënt.

EENHEID IN VERSCEIDENHEID

In de gangen van het Galilee Medical Center in Naharia...

Een hidjab, sheitel, mandiel, keppel, tulband, petje, streimel, alle vormen van hoofdbedekkingen kom je hier tegen. Ook vele variaties in kledingstukken komen voorbij, van spijkerbroeken en korte rokjes tot kaftans. De patiënten, het personeel en bezoekers van het Galilee Medical Center, het ziekenhuis in Noord-Israël, vertonen grote uiterlijke verschillen. Maar daar blijft het bij. Zodra je de hoofdingang van het ziekenhuis bent gepasseerd, spelen afkomst en uiterlijk geen enkele rol. Iedereen wordt gelijk behandeld.

‘Het gaat hier over mensen, interactie tussen verschillende groepen en om het redden van levens. Politiek is bij ons geen issue,’ vertelt dr. Masad Barhoum, sinds 2007 directeur van het ziekenhuis. ‘We leven hier in vrede, iedere dag opnieuw.’ Patiënten van verschillende afkomst liggen bij elkaar op de kamer. Ook het personeel is gemixt. We hebben verschillende tradities, gewoontes en gebruiken en die kunnen goed samengaan, mits je die van elkaar accepteert.’

Het ziekenhuis verleent haar diensten aan zo’n zeshonderdduizend Joden, Christenen, Moslims, Bedoeïenen en Druzen uit de hele omgeving. Masad is een drukbezet man. Je vindt hem overal en nergens. ‘Het runnen van een ziekenhuis omvat meer dan alleen de medische aspecten, het is als het leiden van een groot concern.’ Sinds zijn directeurschap is het ziekenhuis gegroeid en fungeert het als medisch centrum voor de gehele noordelijke regio.

‘In het begin was er wat wantrouwen; een Arabische directeur... maar dat gevoel was al snel verdwenen. Ik loop niet weg voor mijn Christelijk-Arabische identiteit. Ik behoor tot een minderheid in dit

land en dat is wat het is. Toen ik directeur werd, zei ik tegen het Arabische ziekenhuispersoneel: wat jullie thuis spreken maakt me niet uit, maar hier in het ziekenhuis spreken we Ivriet. Als minderheid is het niet beleefd een taal te spreken die niet iedereen verstaat.'

Masad is een visionair. 'Israëli's, Joden en Arabieren maken allemaal gebruik van het gezondheidszorgstelsel en velen zijn erin werkzaam. Dat moet een bewustzijn creëren waarbij mensen zich gaan realiseren dat er veel meer Arabieren betrokken zijn bij het redden van levens dan bij terroristische aanslagen. Ieder mens die het ziekenhuis binnenkomt, ongeacht afkomst of politieke opvattingen, is een persoon. Dat is het enige wat telt.'

Om dit met iedereen te delen, hangen door het hele ziekenhuis posters met de slogan: *Adam l'Adam Adam* (vertaald: 'Een mens voor een mens is een mens'). Aharon Barak, een rechter in Israël, schreef ooit: 'We verwachten niet dat een mens zich naar een ander mens gedraagt als een engel, noch als een wolf. We verwachten dat een mens zich naar een ander mens gedraagt als een mens.' Masad heeft daar zijn slogan op gebaseerd. 'Voor mij zijn het niet zomaar woorden, het is een manier van leven.'

Tussen patiënten en bezoekers is hij een opvallende verschijning: de uit Frankrijk afkomstige Alain Koginsky. Een grote, indrukwekkende man met een rode nepneus in clownskleding. Ooit was hij dierenarts. Sinds een aantal jaren is hij een van de professionele clowns in het ziekenhuis. 'Dat word je niet zomaar. Het is een serieuze opleiding waarin je leert over het menselijk lichaam, psychologie, wat er gebeurt op de intensive care, hoe je ouders van zieke kinderen ondersteunt en daarbij de juiste toon vindt. Ik zie mezelf als de psycholoog met de rode neus.'

Al sinds mijn twaalfde wilde ik clown worden. Maar het leven liep anders, ik werd dierenarts. Een paar jaar geleden gooide ik het roer om en werd ik clown. Voor jong en oud. Voor iedereen in het ziekenhuis. Mijn Ivriet is goed, maar mijn Arabisch wat minder, gelukkig heeft een clown geen woorden nodig. De man met de rode neus overstijgt alle barrières.'

Voor Marwan Odeh, senior gynaecoloog, zit de dag erop. Hij regelt nog wat administratieve dingen en gaat dan naar huis. De Christe-

lijk-Arabische Marwan is hoofd van de ultrasound unit van de afdeling Verloskunde en Gynaecologie. 'Al op jonge leeftijd wist ik dat ik specialist wilde worden in het ziekenhuis in Naharia. Misschien kwam het door mijn grootvader en vader die daar altijd over spraken, maar er nooit de financiën en de goede opleiding voor hadden. Al veertig jaar werk ik hier met veel plezier.

Regelmatig wordt me gevraagd of het niet ingewikkeld is om als man gynaecoloog te zijn voor orthodox-Joodse en Arabische vrouwen. Het is nooit een probleem. Als de vrouwen orthodox zijn, vragen ze toestemming aan hun sjeik of rabbijn.'

Eyal Sela, geboren in Haifa, opgeleid in Israël en Canada, was even naar buiten om een frisse neus te halen en loopt nu weer terug naar de operatiekamer waar een patiënt op hem wacht. Eyal is hoofd van de afdeling keel-, neus- en oorheelkunde. 'Ik run een grote, interessante afdeling. In ziekenhuizen in het midden van het land kan ik veel meer verdienen, maar ik verkies het noorden. De verschillende culturen en religies hier maken het werk boeiend en vormen een continue uitdaging.

Samen met een aantal doktoren doe ik vrijwilligerswerk in de Arabische dorpen in de omgeving. Onder andere om moeders te leren wat goed en niet goed is voor hun kinderen en waar ze op moeten letten, zoals de motorische ontwikkeling door middel van sport en spel. Het is hard werken, we hebben te weinig artsen, maar het is mooi en dankbaar werk.'

Het ziekenhuis ligt tien kilometer van de Libanese grens en niet ver van Syrië. Tijdens de burgeroorlog kreeg het ziekenhuis dagelijks gewonde Syrische burgers. Van 2013 tot eind 2018 verleende het medische zorg aan ongeveer drieduizend Syrische vrouwen, mannen en kinderen.

'Een surrealistische werkelijkheid,' vertelt Eyal. 'Officieel zijn onze landen met elkaar in oorlog. Maar in een ziekenhuis speelt achtergrond geen rol. De medische faciliteiten in Syrië zijn nihil, er is zoveel verwoest. Er werd in ons ziekenhuis een speciale kliniek opengesteld voor ernstig en minder ernstig zieke patiënten, met dag en nacht bewaking en een Arabische staf. In samenwerking met het Israëlische leger en Magen David Adom, het Israëlische equivalent van het Rode Kruis, werden de patiënten naar ons gebracht.

In die tijd gebeurde het dat ik aan een niet-urgente operatie begon, toen we de melding kregen dat een zwaargewonde Syrische soldaat was binnengebracht. Hij had een schotwond, veroorzaakt door een kogel die via zijn gezicht naar zijn nek was doorgeschoten. Levensbedreigend. Mijn reeds geplande operatie werd uitgesteld en we zijn direct de soldaat gaan opereren. De kogel hebben we niet kunnen weghalen, dat was te risicovol, maar we hebben de jongen gered.

Weet je wat het verhaal zo schrijnend maakt? Hij kan in zijn land nooit vertellen waar hij is geweest, dat is veel te gevaarlijk.’

'Welkom in Kafr Yasif.'

Pittoreske steegjes, eeuwenoude huizen, moskeeën, kerken, winkels en muurschilderingen vertellen een eeuwenoude geschiedenis. Het dorp met gids Yotam Dehan verkennen, ervaar ik steeds weer als een kijkje achter de schermen. Deuren die anders gesloten blijven, worden geopend.

De Joodse Yotam, geboren en getogen in Klil, een ecologisch dorp vlak bij Kafr Yasif, groeide op met de kinderen uit het Arabische dorp. 'We gingen naar dezelfde scholen en kwamen bij elkaar thuis.' De bevolking van Kafr Yasif bestaat uit Christenen, Moslims, Arabieren en een kleine Druzengemeenschap. Ooit woonden hier ook Joden. Een kleine, oude, sterk verwaarloosde Joodse begraafplaats is hier nog de stille getuige van. De geschiedenis van het dorp gaat ver terug. In een Ottomaanse belastingadministratie uit 1596 staat dat Kafr Yasif in dat jaar bestond uit 58 Moslimfamilies, 19 Joodse families en 7 alleenstaanden van Islamitische afkomst.

Yotam neemt je mee op een reis door het heden en het verleden. Zo staat midden in het dorp een oude bron. Sommige bewoners herinneren zich dat hun ouders en grootouders daar vroeger water haalden. Er is een wekelijkse markt die zo'n honderd jaar geleden bekend was in de wijde omgeving. Zelfs uit Syrië en Libanon kwamen ze om hun waar te kopen, van kamelen tot olijven. De markt is er nog steeds, de olijven ook, maar de kamelen niet meer.

Straatnamen bestaan hier niet. Ben je op zoek naar de lekkerste hummus en shoarma? Vraag naar Johnny of Abu Adam. Of - wie weet - word je wel naar een andere verrassing gestuurd. Want in Kafr Yasif heeft iedereen een andere mening over wiens shoarma of hummus de beste is.

Een kleine waarschuwing. Wees voorzichtig als je door het dorp rijdt. Het verkeer in Israël is hectischer dan in Nederland, maar Kafr Yasif slaat alles. Hier bestaan geen verkeersregels. Paarden, kippen, geitenhoeders met hun geiten, auto's, fietsers: iedereen en alles manoeuvreert door elkaar. Het kan ook

gebeuren dat een automobilist zijn auto midden op de weg parkeert en uitstapt voor een geanimeerd gesprek met een andere automobilist die voor die gelegenheid ook zijn auto pontificaal op de weg stilzet. Diep ademhalen en rustig blijven wachten. Zo'n gesprek duurt nooit lang.

*Als iets dat onmogelijk
lijkt waar blijkt te zijn
dan ben je een voor-
beeld in het klein en in
het groot.*

DE WIJZE SLAG

Er was eens een man die prachtig fluit speelde en daar in zijn dorp de kost mee verdiende. Op een dag werden veel mensen in het dorp ziek en stierven. Ze zagen de fluitspeler als zondebok. In het dorp wilde niemand meer zijn muziek horen. Omdat hij geen werk had, kon de fluitspeler zijn familie niet meer onderhouden. Hij schaamde zich diep en vluchtte de woestijn in. Maar hij miste de klank van zijn fluit en begon toch te spelen.

Een slang hoorde hem, kwam uit zijn grot en danste op zijn muziek. Na afloop gaf hij de fluitspeler een stuk goud als blijk van waardering. Blij keerde de man terug naar zijn dorp, hij verkocht het goud en kon zo kopen wat zijn gezin nodig had. Toen het geld op was, keerde hij terug naar de woestijn en speelde hij weer op zijn fluit. De slang kwam wederom tevoorschijn, danste en gaf hem weer een stuk goud. Het ritueel herhaalde zich jarenlang.

De man werd rijk en had een goed leven samen met zijn gezin. Toen hij te oud werd, vertelde hij zijn zoon het verhaal van de slang en zei: 'Ga jij nu maar, ik ben te zwak. Neem mijn fluit mee, speel voor de slang en zie wat er gebeurt.'

De zoon deed wat zijn vader hem opdroeg. Hij ging naar de woestijn, bespeelde de fluit en de slang kwam tevoorschijn, danste en gaf de zoon een stuk goud. De zoon dacht: als ik de slang dood, dan kan ik al het goud in één keer pakken en hoef ik niet steeds weer terug te komen. Hij viel de slang aan, maar die was sterker en beet de zoon dood.

Na een paar dagen ging de vader kijken wat er was gebeurd. Hij vond zijn zoon met een stuk goud en het eind van de staart van de slang in zijn handen. De man pakte zijn fluit en begon te spelen. Toen de slang tevoorschijn kwam, danste hij niet, maar zei: 'Wij

zijn al jaren vrienden en ik heb je nooit aangevallen. Waarom heb je je zoon gestuurd? Hij wilde mij doden. Laten we een overeenkomst sluiten. Jij valt mij niet aan en ik bijt jou niet.'
En de man zei: 'Denk je dat ik met jou zo'n overeenkomst kan sluiten en kan vergeten dat je mijn zoon hebt vermoord?! Ik teken niet.'

Boutros Dali

'Mijn familie woont hier al vele generaties. Het Joodse land is ook ons land. Wij willen vrede, iedereen wil vrede, ook al zijn we het niet altijd met elkaar eens. De enige oplossing is dat wat de slang voorstelde. Een overeenkomst sluiten, vergeten wat er is gebeurd en vooruitkijken.' Het zijn de woorden van dr. Boutros Dali, schrijver van dit verhaal. Een Christelijke Arabier, die studeerde aan de universiteit van Jeruzalem. In zijn tijd de enige universiteit in het land. Hij is een gepensioneerd docent Geschiedenis en Arabische literatuur. In zijn vrije tijd schrijft hij verhalen en gedichten. Boutros is bijna mijn buurman, hij woont in Kafr Yasif.

'Onze achtergrond is Arabisch en ons geloof is Christelijk. Wij vieren alle Christelijke feestdagen. En ik ben ook Palestijn, omdat ik in Palestina ben geboren,' vertelt Boutros. 'De Arabische Christenen leven en werken in alle lagen van de Israëliische maatschappij. Ze zijn voor de wet volwaardige burgers met alle rechten en plichten en hebben stemrecht. Mijn vijf kinderen hebben een academische graad en hun weg gevonden in de Israëliische samenleving. Ze spreken beter Ivriet dan Arabisch. Dat zijn keuzes die met een bepaalde instelling in je leven te maken hebben.'

HOOFDSTUK 9
OVER CULTUUR
GRENZEN

أعبر حدود حضارة
A'ABOR HODOED HEDARA

מעבר לגבולות תרבותיים
MEE'VER LEG VOLOT TARBOUTIIM

*gebruiken, gewoontes, beschaving,
vroeger,
overdragen, voortbrengen,
en nu.*

Ik kwam vanuit een keurig aangeharkte
Nederlandse samenleving in een ongeorganiseerde
Israëlische hectiek.
Kleuren, geuren, licht, architectuur, verkeer,
mensen, tradities.
Alles anders.

TOUR DE DEUX

Jeruzalem. Stad van vele religies. Opgetrokken uit Jeruzalemsteen wordt deze 'gouden metropool' als het centrum van de wereld gezien. Iedere steen vertelt zijn eigen verhaal. Over pijn en vreugde. Over intriges, geleerden, ridders, koningen, kruisvaarders, sultans, romances en vetes. In deze stad kun je geschiedenis opsnuiven. Jeruzalem, met haar onweerstaanbare aantrekkingskracht, is een mix van oud en nieuw, van oosters en westers.

Aan komen rijden en in de bergen de stad zien liggen, blijft ontroeren, telkens weer. Mijn auto doet altijd enorm zijn best om rustig de heuvels op te rijden zodat ik optimaal kan genieten van het uitzicht, maar links en rechts voorbij scheurende auto's denken daar anders over. Mijn auto trekt zich daar niets van aan. Hoe langzamer ik het heiligdom binnenrijd, hoe beter.

Wind, storm, zonneschijn of regen. Altijd een gouden gloed. Zwarte lange jassen, hanenkammen, monniken, bedelaars, pelgrims, pruiken, hoeden, korte rokken, lange rokken, militairen, toeristen... alles en iedereen kun je er tegenkomen. Een andere energie. Archeologie, cultuur, kunst, muziek en theater. Biddende, huilende, lachende en zingende mensen. Oost-Jeruzalem. West-Jeruzalem. Kerken, synagogen, moskeeën. Mijn adem voelt anders, voelt heilig. Jeruzalem laat je nooit onberoerd. Je voelt de duizenden en duizenden jaren geschiedenis.

Jeruzalem, stad van goud. Nooit vergeten. Altijd daar. Waar we ook wonen. Welke religie we ook belijden.

Onder leiding van de gidsen Leontine Cohen en Tareq Hawari maak ik een wandeling door de stad. Leontine woont sinds een aantal jaren in Israël en komt uit een Nederlands-Joods gezin. Ze

woonde lang in Frankrijk en werkte daar als gids. Toen ze naar Israël verhuisde, besloot ze haar werk daar voort te zetten en volgde ze een gidsenopleiding om het land te leren kennen. Tareq is Moslim, geboren en getogen in Jeruzalem, waar zijn familie al generaties lang woont. Hij was ingenieur en wilde iets anders met zijn leven.

Ze ontmoetten elkaar tijdens hun opleiding en geven naast eigen gidsenwerk, ook samen tours door het land.

Leontine: ‘De opleiding leerde me dat iedere steen in het land een ander verhaal heeft en dat wat je te horen krijgt, afhangt van wie het verhaal vertelt. Tareq en ik vertegenwoordigen twee verschillende werelden en zo kwamen we op het idee om samen tours aan te bieden, belicht vanuit onze eigen achtergrond.’

Tareq: ‘Toeristen zien Israël vaak als een land met problemen. Als ze ons samen zien gidsen, verandert dat. Dan wordt het probleem een verhaal met vele kanten. Het krijgt meerdere gezichten. Het zet mensen aan het denken.’

Niet alleen Tareq en Leontine komen uit verschillende werelden, een tour door Jeruzalem bevat die ook. We beginnen bij de Olijfberg waar Leontine uitlegt waarom de berg een Joodse begraafplaats is. ‘Joden geloven dat, als de Messias, de verlosser, komt, de wederopstanding plaats zal vinden. De doden liggen er begraven met hun voeten richting Jeruzalem.’

Tareq vult aan dat aan de overkant van de Joodse begraafplaats een Moslimbegraafplaats is. ‘Ook Moslims geloven in de komst van de Messias, hun doden liggen begraven met de voeten richting Mekka.’

Bij een grote grot die zich onder de Oude Stad bevindt, de grot van Zedekiah, legt Leontine uit dat er wordt gezegd dat hier ooit een steengroeve is geweest voor de bouw van de Tempel van Salomon. Tareq vertelt over de stadsmuur boven de ingang van de grot, gebouwd in de zestiende eeuw door de Ottomaanse leider Sulaiman.

Terwijl we samen urenlang lopen door de stad die nooit verveelt, vertelt Tareq me dat hij dubbele gevoelens over Israël heeft. ‘Ik ben trots dat het land zoveel bereikt heeft, en ook trots als ik mensen rondleid, maar met veel van de politieke zaken ben ik het niet eens.

Uiteraard zeg ik daar niets over tijdens het gidsen. In mijn werk is het belangrijk dat ik het verhaal neutraal vertel of beide kanten belicht. Als we bijvoorbeeld in Bethlehem zijn, en daar de muur zien, dan vertel ik dat Israël het een veiligheidsmuur noemt, terwijl het voor Moslims een afscheidingsmuur is. Iedereen kan met het verhaal doen wat hij zelf wil. Hoe opener je bent, hoe beter.'

Beiden zijn het erover eens hoeveel de religies in de basis gemeen hebben.

Leontine: 'Joden en Moslims geloven in één God. We eten beiden geen varkensvlees. Het gebed is zowel in het Jodendom als in de Islam een belangrijk onderdeel van het leven.'

Inmiddels begeven we ons in allerlei steegjes, op weg naar de Tempelberg. 'De heiligste plek voor Joden,' vertelt Leontine. 'Het zou de berg Moriah zijn waar Abraham bereid was Isaac te offeren. God weerhield hem daarvan. Het is de plaats waar Salomon de Tempel ooit zal herbouwen en waar de ark van het Verbond zal komen te staan.'

'Voor de Moslims,' vult Tareq aan, 'is na Mekka en Medina, Haram al-Sharif, zoals de Moslims de Tempelberg noemen, de heiligste plek. Hier werd in de zevende eeuw de rotskoepel gebouwd, want Mohammed zou hier naar de hemel zijn gegaan. Het is de plek waar God hem zegt dat hij vijf keer per dag moet bidden; een van de vijf pilaren van de Islam.'

We zijn aangekomen bij de Klaagmuur. Duizenden Joden bidden hier iedere dag tot God.

De tour is voorbij, maar niet helemaal. Tijd voor een kopje Arabische koffie, voor mij een glas thee, en een pita met falafel

Afhankelijk van het moment van de dag hebben de stenen een zweem van grijsgeel, licht- en donkergroen en een vleug rood, blauw en oranje. Als je goed luistert, hoor je de stenen, stil en wijs, hun verhalen vertellen.

Als ik in Jeruzalem ben, ga ik altijd naar de Klaagmuur. Waarom, dat weet ik niet goed. De muur is onderdeel van mijn zijn, van mijn eeuwenoude geschiedenis.

Toch heb ik niet veel met de muur en ik heb hem in jaren niet aangeraakt. De duizenden daar paraderende toeristen toveren de sacrale plek dagelijks om in een toeristische attractie. Met veel te veel kabaal maken ze foto's en filmpjes en bellen ze, het liefst zo luid mogelijk, met het thuisfront.

's Morgens. Zes uur. Ik ben in Jeruzalem voor een afspraak. Zoals altijd ben ik te vroeg en ik besluit een ommetje te maken om vluchtig langs de klaagmuur te lopen. Als ik er aankom, is het al druk. Maar de geluiden zijn anders dan ik gewend ben.

Een serene stilte gevuld met zacht prevelende gebeden. Ik zie geen fototoestel of telefoon. Een devote, biddende massa. Opgaand in het morgengebed.

Veel zwarte kleding. Mannen met hun witte gebedskleed om, vrouwen met bedekte hoofden. Oud en jong, in diepe contemplatie.

Sommigen lopen op het plein voor de muur, met het gebedenboek in de hand, in een eigen wereld, zachtjes neuviënd.

De melodieën maken me emotioneel.

Vit de getto's in Oost-Europa. Vit de synagoge in Bussum waar ik in mijn jeugd naartoe ging.

Bekend en onbekend.

De muur is verdeeld in een vrouwen- en mannengedeelte.

Ik loop naar het vrouwengedeelte.

Zachtjes beroeren mijn vingertoppen de eeuwenoude stenen.

Ik waan me in een tijdloos moment.

Met mijn ogen dicht dein ik mee met de golvende geluiden om

me heen en voel ik de miljoenen vrouwen die voor mij de muur
aanraakten.

Ik vergeet bijna dat ik een afspraak heb, zo word ik meegezogen
in dit schouwspel waar ik me al eeuwenlang onderdeel van voel.

*de Middellandse Zee
ik voel de warme wind*

*de deur staat op een kier
een kleine duw is
voldoende
voor het licht*

een vleug van vrede waait over me heen.

Een klein Arabisch dorp. Een grote tuin met veel fruitbomen. Een lang gedekte tafel. Vrouwen met traditionele hoofdbedekking lopen op en neer van de keuken naar de tuin. Ze zetten het eten op tafel. Grote schalen met rijst en vlees, veel vlees. Ook brood, flesjes fris en water. Naast ieder bord komen bakjes met verschillende salades en een kopje soep. De mannen zitten samen in een hoek. Het is een gezellig geroezemoes. Dan verzoekt de vrouw des huizes iedereen plaats te nemen. De eerste ster is zichtbaar aan de hemel, vanuit een naburige moskee klinkt het: Allahoe Akbar. Er mag gegeten worden.

Ik ben uitgenodigd voor een iftar, de maaltijd na zonsondergang waarmee Moslims het vasten van de Ramadan breken. De sfeer is warm, prettig, gastvrij en ontspannen. Steeds zorgen de vrouwen voor voldoende eten op mijn bord, als moederkloeken. Na de maaltijd ruimen ze samen op. De mannen zetten hun gesprekken voort.

In de keuken vraag ik de vrouwen of ze het niet lastig vinden dat hun mannen nooit meehelpen. Ze lachen wat om mijn vraag. 'Nee,' leggen ze me uit. 'Het is onze cultuur waar de taken verdeeld zijn tussen mannen en vrouwen. Wij zorgen voor de huishouding en de kinderen, onze mannen werken en zorgen voor de financiën.'

Het verbaast me. Een aantal van de jongere vrouwen ken ik, ze leven op een moderne manier en werken ook buitenshuis, maar traditie is traditie. Een van hen wil een afspraak met mij maken om haar huis te laten zien. Ze zijn net verhuisd. Ik vertel dat ik de volgende dag voor een week naar Nederland ga.

'De volgende keer wil ik met je mee,' zegt ze.

'Wat een goed idee,' reageer ik enthousiast en ik stel voor om met een groepje vrouwen te gaan. Ik zie het al voor me: ik als reisgids, met zijn allen in een grote auto.

'Nee,' zegt ze, 'dat kan niet. We mogen niet reizen zonder onze mannen, dat mag nooit.'

Ik kijk haar teleurgesteld aan. 'Maar we gaan toch niets raars doen?' probeer ik nog.

'Nee,' zegt ze stellig, 'reizen mag, maar ze moeten mee.'
Normaal gesproken voel ik altijd een bijzondere band tijdens bezoeken aan Arabische vrienden en kennissen. Ook al zijn we verschillend van elkaar, dat voelt nooit zo. Ik koester ons wederzijds respect voor elkaar. Nu ben ik even stil.

Het verhuizen naar een land met andere gewoonten en gebruiken heeft veel gewenning en tijd nodig. Ik heb het als een uitdaging ervaren, ook al kwam ik hier van kinds af aan. Het was niet altijd even makkelijk. Maar terugkijkend ervaar ik het als verrijkend en verdiepend en beleef ik nog steeds iedere minuut intens.

DE TWEE ZUSSEN

Voor een artikel over Bedoeïenen rijd ik, via een kronkelroute door de bergen, langs de Libanese grens, naar het Bedoeïenendorp Arabal Aramshe. Aan het begin van het dorp wacht de familie mij op in hun auto, zoals afgesproken. Ik voel een lichte teleurstelling: alles lijkt 'gewoon', aan hun kleding is niet te zien dat ze Bedoeïenen zijn. Ze rijden me voor naar de plek waar ze wonen. We gaan naar binnen. Met de hele familie om mij heen gaan we aan de appelsap, taart en watermeloen.

Mijn Bedoeïenengevoel komt pas een beetje bij de thee. 'Gemaakt van een kruid dat groeit tussen rotsblokken,' vertelt de vader des huizes, 'Niet te koop in winkels en volgens onze overlevering goed voor het hele lichaam.' Ik voel me direct wat beter.

Dan komt oma binnen. Gebogen, met een lang zwart gewaad, haar hoofd bedekt. Ze komt naast mij zitten. Uit haar gebarentaal, met af en toe een bijna onverstaanbaar woordje Ivriet, maak ik op dat ze ooit in een tent heeft gewoond en dat ze dat leven mist. Met haar expressieve handen gebaart ze over de natuur, het licht en het donker. Ze wil niet dat ik een foto van haar maak. Jammer, ze heeft een prachtig oud, gerimpeld en doorleefd gezicht. Haar familie denkt dat ze rond de zeventig is. Ze heeft nog een zuster die even verderop alleen woont en samen met hun broer een kudde geiten hoedt. Bij het opkomen van de zon verlaat de geitenhoedster haar huisje en pas wanneer het donker wordt, keert ze terug.

Oma wil me aan haar zus voorstellen en samen rijden we er in mijn auto naartoe. Behalve een oude schuur met een bord 'privéterrein' in het Ivriet geschreven en wat bomen en struiken, zie ik niets. Dan komt oma-zus uit het niets tevoorschijn. Het licht van mijn autolampen doet pijn aan haar ogen, ze gebaart me die uit te doen. De zusters omhelzen elkaar en gaan vervolgens geknield op de grond

zitten kletsen. Oma-zus woont hier al haar hele leven, zonder water- of elektriciteit. Iedere dag trekt ze, samen met hun broer en de geiten, door het land.

Het raakt me hoe de zussen, minutenlang, gehurkt met elkaar praten. Ik ben zo benieuwd waar het over gaat. Maar ik wil dit bijzondere tafereel niet storen.

Dan loopt de geitenhoedster plotseling weg. Ik denk dat het voor een sanitaire stop is, maar niets is minder waar. Met een zak vol kruiden keert ze terug, die is voor haar zus. De vrouwen knielen weer en kletsen vrolijk verder.

De beide zussen symboliseren het verhaal van de zwervende Bedoeïenenstammen die geiten, schapen en kamelen fokten en ook wat aan kleine landbouw deden. Na de oprichting van de staat Israël in 1948 werd hun bewegingsruimte beperkt, voornamelijk door stedenbouw, en veranderde langzaam maar zeker de traditionele manier van leven en werken van de Bedoeïenen

Bedoeïenenstammen wonen al eeuwenlang in Israël. Hun naam is afgeleid van het Arabische woord Badawi dat 'woestijnbewoner' betekent. De Bedoeïenen wonen in het noorden en zuiden van het land. Ze zijn Moslims, maar ze hanteren andere leefregels. Het belangrijkste verschil is de bloedwraak. Het doden van een familielid is verboden volgens de Islam, bij de Bedoeïenen is het niet strafbaar. Bedoeïenen hebben nooit moskeeën of gebedshuizen gebouwd, dat past niet bij hun nomadenbestaan. Ze staan bekend als goede spoorzoekers en een deel van de jonge mannen meldt zich vrijwillig bij het Israëliëse leger.

De verschillen tussen de stammen in het noorden en het zuiden zijn groot. De noordelijke Bedoeïenen hadden vanaf het begin intensief contact met de Joodse pioniers uit Oost-Europa, die zich vestigden in nederzettingen en later in dorpen en steden. Ze raakten bevriend en leerden van elkaars gewoontes en gebruiken. Er kwamen scholen en winkels en er ontstond een georganiseerd leven dat langzaam werd overgenomen door de Bedoeïenen.

Dit in tegenstelling tot wat zich in de Negev afspeelde. Tot het eind van de jaren vijftig vonden daar geen grote ontwikkelingen plaats en behield de Bedoeïenengemeenschap haar oude, traditionele manier van leven. De verschillende stammen in het zuiden zijn moeilijk toegankelijk. Tot op de dag van vandaag zorgt dat voor problemen, zoals misdaad, onenigheid over grondbezit en werkloosheid.

Arabische vrienden zijn grootouders geworden. Hun dochter beviel een paar dagen geleden van een meisje. Mijn man en ik gingen op kraambezoek. Van tevoren hadden we ons keurig aangemeld.

Toen we aankwamen was het erf rijkelijk versierd. Er bleek die avond een bruiloft te zijn.

Het begrip 'erf' heeft uitleg nodig. Het is in de Arabische dorpen gebruikelijk dat de zonen bij hun ouders blijven wonen. Bruiden verlaten hun dorp en het ouderlijk huis en trekken bij hun bruidegom in. Veel families hebben een groot erf met daarop meerdere huizen met vele etages. Daar wonen de zonen met hun gezinnen. Zo is het ook bij onze vrienden. Ze wonen er met vijf broers en een deel van hun kinderen.

Terug naar de versiering. Het bleek dat een dochter van een van de broers van onze vriend een paar uur later haar huwelijksfeest zou vieren. Het feest buiten was nog niet begonnen, er waren ook nog geen gasten. Toen wij kwamen aanlopen, in onze vrijetijdskleding inclusief blote strandslippers, dacht de vader van de bruidegom dat we voor het feest kwamen. We moesten en zouden blijven, want: 'Jullie zijn toch onze familie.'

Eerst toch het kraambezoek, daar waren we tenslotte voor gekomen. Een mooie baby met veel haar. Ik kreeg haar onmiddellijk in mijn armen. En toen, we konden er niet omheen, naar de bruiloft. Ik voelde me niet prettig in mijn dagelijkse kloffie, maar we hadden geen keuze.

Al snel vergat ik mijn ongemak. Wat was het een prachtig festijn met lieve mensen, mooie muziek, heerlijk eten, een gezellige sfeer en niet te vergeten: mijn strandslippers.

*Ik ben me ervan bewust
dat ik met mijn Arabische
vrienden nooit over politiek praat.
Dat hoeft ook niet.
We hebben genoeg andere onderwerpen.*

NIEUWE FAMILIE

De Nederlandse Marijke Agbaria-van der Molen trouwde met een Israëlische Moslim die ze ontmoette tijdens een vakantie in Israël. Ze zijn inmiddels meer dan dertig jaar samen en hebben zes kinderen. Ze werd Moslim en woont in het centrum van het land in een Arabische stad.

‘Het was op verzoek van mijn schoonmoeder dat ik hun geloof aannam. Dat was niet moeilijk, ik moest een paar woordjes zeggen en toen was het gebeurd. Ik ben niet actief belijdend, het was voor ons vooral belangrijk voor de toekomst van onze kinderen.’

Marijke en haar man hebben een tandtechnisch laboratorium waar Joden, Moslims en Christenen werken. ‘We praten weinig over politiek, alleen wanneer er verkiezingen zijn. Dat kan weleens voor wat spanning zorgen, maar het gaat er nooit hevig aan toe, we respecteren elkaar.’

Een andere Nederlandse vrouw, Froukje Vermaat-Eynav, ontmoette haar man, een Joodse Israëli, in India. Ook Froukje nam het geloof van haar man aan en zij zijn al meer dan 26 jaar samen. Zij wonen in het centrum van het land in een Joodse stad en hebben drie kinderen. Froukje werd Joods en dat had wat meer voeten in de aarde dan bij de Moslims. ‘Ik volgde een speciaal programma van acht maanden, waarin ik leerde over het geloof; een mooie ervaring.’

Froukje was maatschappelijk werkster en werkte lang in de psychiatrie. ‘Een aantal jaren geleden heb ik mijn eigen hardloople club opgezet. Inmiddels leid ik zes groepen voor alle leeftijden en niveaus en train ik meer dan honderd twintig mensen. Een droombaan, want hardlopen is mijn hobby.’

Over voor elkaar zorgen...

‘Waar wij wonen, heerst nog echt een dorpsmentaliteit. Iedereen kent iedereen,’ vertelt Marijke. ‘Omdat ik in Nederland al in een dorp woonde, was het, ondanks de overgang naar een totaal ander land, niet zo moeilijk. Maar er waren wel veel nieuwe gewoontes waar ik aan moest wennen. Mijn schoonmoeder hielp me daarbij. Zoals toen onze jonge buurman overleed. Net zoals elke andere dag had ik de dekbedden buiten gehangen om ze te luchten. Mijn schoonmoeder zag het en vroeg me die onmiddellijk naar binnen te halen. Want het buitenhangen had, volgens hun traditie, de betekenis dat zijn overlijden me niet raakte.

De gebruiken bij ons rond een overlijden zijn bijzonder. Als iemand doodgaat, rouwt de familie veertig dagen en mogen we het huis niet uit. Buren, vrienden en kennissen brengen dan de noodzakelijke etenswaren, zoals meel, droge bonen en rijst. Er wordt gezorgd dat het de rouwende familie aan niets ontbreekt. Een prachtig sociaal gebaar.

Een weetje: dadels spelen in de Arabische cultuur een belangrijke rol. Bijvoorbeeld om het vasten te breken. Ook worden ze aangeboden als je een rouwende bezoekt. Daar zit een praktische reden achter. Als je verdrietig bent, heb je geen zin om te eten. In dadels zit van alles wat goed voor je is, zo krijg je toch nog de belangrijke voedingsstoffen binnen.’

‘Bij Joodse families is de rouw zeven dagen,’ vertelt Froukje. ‘Ook wij kennen het gebruik van het brengen van eten. Dat zorgzaam zijn voor elkaar is veel intensiever dan in Nederland. Net zoals het familieleven en het contact onderling. Aan de inmenging van mijn schoonouders met hun goed bedoelde adviezen, heb ik moeten wennen. Maar ik klaag niet, want ze staan altijd voor ons klaar, het zijn hele lieve mensen.’

Marijke vult aan: ‘Mijn schoonouders en vooral mijn schoonmoeder zijn belangrijk voor me. Zij verwelkomde me met open armen en zei: “Je eigen moeder is ver weg, hier ben ik jouw moeder.”’

Over gastvrijheid...

Van beiden krijgt die een dikke tien! Op ieder moment van de dag – het maakt niet uit met hoeveel mensen of op welk tijdstip van de dag je komt – je bent altijd uitgenodigd om mee te eten. En er is al-

tijd veel eten. De deur staat overal open en als je gasten hebt, mag, nee móét je die meenemen.

‘De eerste ontmoeting met mijn schoonfamilie zal ik nooit vergeten,’ vertelt Marijke. ‘Ik kwam ’s avonds aan, het was al donker. Binnen een half uur wist de hele familie, inclusief ooms, tantes, neven en nichten, dat de Nederlandse bruid was gearriveerd. Kleeden, matrassen en kussens werden op de binnenplaats gelegd, zodat iedereen plaats kon nemen. Ze omhelsden me allen innig. Later hoorde ik dat de familie had opgezien tegen mijn komst. Nederland associeerden ze met hippies. Maar ik had me keurig aangekleed, mijn armen en benen bedekt en daardoor brak het ijs onmiddellijk. Als jij respect toont, krijg je het ook terug.’

Ook Froukje haar eerste ervaring met Israël gaat over gastvrijheid. ‘Ik was er met een paar vriendinnen op vakantie, lang voordat ik mijn man leerde kennen. Op het strand ontmoetten we een aantal jongens. Zij nodigden ons uit bij hun ouders thuis en we hebben die week steeds bij een ander gezin gelogeed. Die openheid is typerend en heerlijk. Je kunt hier ook zomaar iemand in de speeltuin of supermarkt tegenkomen en daarmee diepgaand in gesprek raken. Niet zoals in Nederland waar je het maandenlang over koetjes en kalfjes hebt en het voorzichtig aan doet.’

Over structuur...

Froukje: ‘De mensen hier zijn luidruchtig en aanwezig. In het begin dacht ik dat ze continu ruzie aan het maken waren. Maar dat is niet zo. Er is altijd veel emotie en die wordt ook getoond. Wat ik heerlijk vind, is dat het leven lossier is, minder gestructureerd, er is geen strikte dagorde; je eet wanneer je honger hebt. Ik vind dat fijn, want ik ben nogal een chaoot, ik val hier helemaal niet op.’

‘Dat is bij ons anders,’ reageert Marijke. ‘Het gebed is op vaste tijden en dat geeft een bepaalde orde aan de dag.’

Over Israëlische beleefdheidsvormen...

‘Dat is wel een dingetje,’ vindt Froukje. ‘Toen ik hier net woonde, stond ik weleens jankend bij de bank omdat ik maar niet aan de beurt kwam. Dat voordringen, wat een irritante mentaliteit. Ik

dring niet voor, maar ben wel beleefd assertief geworden, ik laat me niet meer wegsturen.'

Assertief zijn is ook belangrijk in het verkeer, beamen ze beiden. 'Je moet voorrang nemen, ook al heb je die niet, anders kom je nooit ergens.'

Over wennen...

De Nederlandse punctualiteit bestaat hier niet. Froukje: 'Het lijkt wel alsof het erbij hoort dat je te laat komt. Ik weiger daaraan mee te doen en in de beginjaren dat ik hier was, zette ik, als ik wist dat we ergens naartoe moesten, thuis alle klokken vooruit. Maar dat werkte voor geen meter, dan kwamen we nog te laat. Ik zal er nooit aan wennen.'

'Ik pas me ook niet in alles aan,' zegt Marijke. 'Mijn man heeft moeten leren dat ik geen keurige huisvrouw ben, zoals dat in de Arabische cultuur gewoon is. Ik ben gewend te werken en kom niet uit zo'n typische man-vrouwcultuur. Maar inmiddels is hij daaraan gewend, hij heeft ook geen keuze. Door de jaren heen zijn we naar elkaar toe gegroeid.'

Het taalprobleem was voor beiden in het begin een hobbeltje. Het is niet altijd makkelijk als je niet in je moedertaal kunt praten over je gevoel en wat je bezighoudt. 'Maar,' zeggen ze beiden lachend, 'het is helemaal goed gekomen.'

Al eerder schreef ik over bezoeken aan onze Arabische vrienden. Het gebeurt zelden of nooit dat ze bij ons komen. Niet omdat ze niet willen, maar omdat ze supergastvrij zijn en het liefst zelf willen entertainen. Onlangs kwam daar verandering in. Op mijn zoveelste verzoek aan een van onze vrienden of ze niet eens een keer bij ons wilden eten, zei hij tot mijn grote verbazing 'ja', wel met een 'maar'. Want zij wilden een gedeelte van het eten meebrengen. Mijn gesputter en protest had geen enkele zin. 'Een salade en twee andere gerechten,' voorspelde hij, ik had geen keuze.

Dat was lastig plannen. Want wat moest ik klaarmaken? Ik besloot het zekere voor het onzekere te nemen en een maaltijd te maken zoals ik dat altijd doe: met veel te veel eten. Dat was maar goed ook, want ze brachten slechts één gerecht mee.

Het werd een avond van verschillende gewoontes en blij zijn met deze bijzondere vriendschap. De afspraak was dat ze bij ons zouden zijn tussen kwart over zeven en half acht. Om zeven uur zaten wij klaar. Onze gasten, de ouders samen met hun getrouwde dochter en kind, arriveerden om half negen. Zonder enig excuus. De echtgenoot van de dochter kwam nog wat later en leek zich ook totaal niet bezwaard te voelen.

Ze hadden allerlei cadeautjes bij zich. Maar er werd niets aan mij gegeven. Hier en daar zetten ze iets neer. Mijn ervaring is dat Israëli's nooit hun pakjes uitpakken waar de gever bij is. Ook al was ik nieuwsgierig, ik besloot me deze keer eens in te houden. Ik zag op de huiskamertafel een grote schaal met koekjes staan, ingepakt in transparant papier. In de gang kwam ik een plant in een prachtige pot tegen, eveneens in transparant papier. Er was ook nog een geheimzinnig pakje, ik kon helaas niet zien wat daarin zat, maar het moest wachten tot het eind van de avond. En dan het meegenomen eten. Een grote pan met een Arabisch gerecht: rijst in rolletjes van druivenbladeren.

De pan zette ik op tafel, samen met de door mij gemaakte schotels. Ik verzocht onze vrienden plaats te nemen en zei: 'Welkom, ik nodig jullie uit op te scheppen.' Er gebeurde niets. Toen bedacht ik me: als we bij hen eten, scheidt de vrouw des huizes altijd voor iedereen op. Ik besloot dat ook te doen. Van alles een beetje. Het hielp, het bleek voor hen het sein om aan de maaltijd te beginnen.

De gesprekken gingen vooral over de hadj, de pelgrimstocht naar Mekka, waar het jongere stel, orthodoxe Moslims, binnenkort naartoe zou gaan. Lang tafelen is in de Arabische dorpen niet gebruikelijk. Je eet en ben je klaar, dan ben je ook echt klaar. De tafel wordt vervolgens afgeruimd om ruimte te maken voor het nagerecht.

Wij wassen altijd af nadat onze gasten weg zijn, ik vind het anders ongezellig. Maar met onze vrienden werkte dat niet. Zij deden de afwas, we mochten niet helpen, om vervolgens met zijn allen weer aan tafel te gaan voor het toetje met koffie en thee. Ook bij het nagerecht geldt: klaar is klaar. Na anderhalf uur stapten ze op en waren ze weg.

De inhoud van het geheimzinnige pakje? Ik zal het nooit te weten komen.

Want het is bij Arabische mensen een gewoonte om cadeautjes te geven als ze op bezoek komen. Maar je wordt geacht die niet te openen en ook niet te houden: je geeft ze door als je zelf te gast bent bij anderen.

TWINTIG SJEKEL

Bij Said, een restaurant dat bekend staat om de lekkerste hummus uit de wijde omgeving – hoewel niet iedereen het met me eens zal zijn – neem ik een bordje van de warme kikkererwtenpuree. Bij Said is het altijd druk, vaak moet je in de rij staan, en als de hummus op is, gaat de tent dicht.

Het is prachtig weer, een strakblauwe hemel. In het oude gedeelte van Akko parkeer ik mijn auto, bij de haven. Jammer dat daar auto's rijden. Het past niet. In Akko is het alsof je in een andere eeuw bent. Daar horen paard, wagens en karren met ezels bij.

Op de kleine Arabische soek, de markt – klein vergeleken bij die in de Oude Stad van Jeruzalem – komen de geuren van kruiden, maar ook van verse vis, je al van verre tegemoet. Daar rondlopen en te veel geld uitgeven, is het leukste wat er is.

Bij een stalletje zie ik een paar handschoenen en als ik naar de prijs vraag, zegt de eigenaresse: 'Tien sjekel.' Ongeveer twee euro.

'Verkocht,' zeg ik.

Daarop antwoordt ze met een brede glimlach van links naar rechts: 'Ik verkoop ze alleen niet. Ze liggen op de tafel van mijn buurman.'

Lachend loop ik naar haar buurman en ik vraag hem de prijs.

'Twintig sjekel,' zegt hij.

Enigszins verontwaardigd zeg ik: 'Bij de buurvrouw zijn ze goedkoper.'

Waarop hij antwoordt: 'Maar zij verkoopt ze niet.'

Akko is een gemengde stad waar Joden en Arabieren samenwonen. Sinds een aantal jaar is er een project van de gemeente, in samenwerking met een groot aantal organisaties, waarbij Arabische families worden geholpen hun huis te renoveren om het vervolgens om te zetten in 'iets toeristisch'. Zoals een bed & breakfast, een thuisrestaurant en meer. Ze krijgen daarbij toereikende financiële en organisatorische hulp. Het uitgangspunt is dat de familie zelfstandig is en blijft. De resultaten zijn fantastisch. Vaak raakt de hele familie betrokken en werkt iedereen mee. Het project verschaft werk.

Voor de renovaties van de huizen worden lokale mensen ingezet. Ik ontmoet een aantal van deze werklui. Mannen van allerlei leeftijden die jaren geleden nog zonder werk thuiszaten. Vol trots laten ze me een muur zien die helemaal in zijn oude staat is teruggebracht. Tot hun verwondering vonden ze bij het uithakken ervan een geheime ruimte. 'Eeuwenoud, iedere keer is het weer een verrassing wat we vinden.'

In 2001 riep UNESCO Akko uit tot Werelderfgoed. Terecht. De hui-
zenhoge golven die tegen de verweerde muren van de stad beuken,
vertellen hierover. Over oude muren, vestingen en bolwerken die
de sporen dragen van ontelbare volkeren die er vele eeuwen woon-
den

Een van onze Bedoeïenenvrienden is koeienhouder. Met enige regelmaat laat hij zijn koeien in ons dorp grazen. Hij is een tevreden man. Een man van de natuur. Samen met zijn twee zoons - die hij niet naar school stuurt, want 'dat heb je niet nodig als koeienhoeder' - en zijn kudde koeien legt hij iedere dag vele kilometers af.

Al maanden had hij het erover: zijn dochter ging trouwen. Een datum was nog niet bekend. En toen ging op een ochtend bij ons de telefoon. Het was zover. Of we 's avonds wilden komen? Welkom in het Midden-Oosten, altijd vol verrassingen en vooral niet te lang van tevoren iets plannen.

Het feest blijkt een van de zeven bruiloftsavonden te zijn. Honderden Bedoeïenen. De hele stam. Iedereen op zijn mooist uitgedost. Veel glitter. Een sprookje. Eerst op de grote binnenplaats bij zijn huis een rijkelijke maaltijd aan lange tafels. Rijst met vlees en warme melk. Daarna het feest, midden op straat. Overal bogen en harten met namaakbloemen. Links en rechts staan rijen plastic stoelen opgesteld: een afdeling voor de mannen en een afdeling voor de vrouwen. De naaste familie zit bij elkaar.

Samen met een vriendin uit Nederland die bij ons logeert, ga ik bij de vrouwen zitten. Even zijn we een attractie, nieuwsgierige blikken vallen ons ten deel. Maar dat is al snel over. Iedereen is te druk met het feest. De vrouwenafdeling is feestelijk versierd en er wordt muziek gedraaid. Bij de mannenafdeling gebeurt niets. Zij zitten er zielig bij. De bruidegom is in geen velden of wegen te bekennen en zal, zo wordt ons verteld, pas rond tien uur komen.

Urenlang danst de bruid samen met haar moeder en broers en zussen. Dansen is een te groot woord. Ze wiegen een beetje heen en weer en draaien met hun armen. Sierlijk en op de maat van de muziek.

De vader van de bruid loopt driftig heen en weer, gekleed in een net pak, met das en overhemd. Dat is voor hem geen dagelijkse kleding. 'Alhan wesahlan, van harte welkom,' zegt hij tegen iedereen die hij tegenkomt terwijl hij zijn hand op zijn hart drukt.

Om tien uur is er nog steeds geen bruidegom te bekennen. We besluiten naar huis te gaan. Twee uur later hoor ik vuurwerk afgaan. Een teken dat de bruidegom is gearriveerd. Het is inmiddels twaalf uur. Het blijft het Midden-Oosten.

Na een kleine regenbui schijnt de zon weer. Donna, mijn lieve hond, moet eruit, en ik besluit een stukje te gaan lopen. Lekker in de velden. Vaak kom ik daar Arabische mensen tegen uit de ons omliggende dorpen. Ze wandelen daar en plukken groen dat voor mij op onkruid lijkt, maar waar zij allerlei lekkernijen van maken.

In de velden kom ik een oudere man tegen, ik ken hem niet. Zijn fiets heeft hij ergens neergelegd en met grote plastic zakken loopt hij door het hoge groen. Hij blijkt op zoek te zijn naar paddenstoelen. Die missie lijkt geslaagd, twee plastic zakken zijn goed gevuld. Alsof hij net gewinkeld heeft in een exclusieve groentewinkel.

Hij vertelt dat na een beetje regen en daarna zonneschijn de paddenstoelen naar boven schieten. Hét moment om ze te plukken. Ik vraag of ik hem mag helpen. Dat vindt hij gezellig. Samen struinen we een uur door het groen. Ook een derde zak wordt gevuld met paddenstoelen. Maar niet dankzij mij. Iedere keer als ik denk dat ik een lekkernij heb gevonden, blijkt het een steen te zijn.

Hij vertelt dat hij jaren geleden heeft besloten om vegetariër te worden. Een ongewone stap, want Arabieren zijn echte vleeseters. 'Daar stoppen ze te veel chemicaliën in, ik vertrouw het niet meer,' zegt hij tegen mij. Zijn kinderen hebben hem toen voor gek verklaard. Maar inmiddels doen ze met hem mee. 'Twintig jaar geleden was het moeilijk om paddenstoelen te vinden, omdat ons hele dorp ernaar op zoek ging,' vertrouwt hij mij toe. 'Nu ben ik nog een van de weinigen. De huidige generaties hebben geen idee wat moeder aarde ons allemaal voor lekkers geeft. Zij gaan voor hamburgers.'

Op mijn vraag of er geen giftige paddenstoelen bij zijn, kijkt hij naar boven en roept: 'Alles wat op de aarde groeit, komt van God, gezonder kan het niet.'

IN DE NATUUR

‘Druzen staan van oorsprong dicht bij alles wat moeder aarde ons geeft. Mijn overgrootouders en grootouders aten alleen seizoensproducten, maar bij mijn ouders veranderde dat al en vandaag is dat gebruik vrijwel verdwenen. We zijn het contact met de natuur een beetje kwijtgeraakt. Dat is jammer, omdat de natuur precies aangeeft wat we nodig hebben. Maar,’ voegt Nahida lachend toe terwijl ze een bos wilde andijvie laat zien, ‘dit heb ik de afgelopen dagen in de velden geplukt.’

Ik volg een privé kookworkshop bij Nahida, in een nog niet door toeristen ontdekt Druzendorp.

Het is alsof ik terecht kom in een andere tijd, zo’n honderd jaar terug. Er rijden weinig auto’s, voor de huizen zitten hier en daar mannen in Druzendracht zachtjes met elkaar te praten. Ze zijn herkenbaar aan een grote snor en donkere kleding. De meesten dragen een witte tulband, anderen hebben een rood hoofddekseel. Traditionele Druzenvrouwen hebben hun hoofd bedekt met een transparante, losse witte sluier, een mandiel, altijd, ook thuis, want God is overal.

Samen met Nahida kook ik een aantal traditionele gerechten, recepten van haar moeder en grootmoeder; overheerlijk en vooral gezond. Als aperitief scheurt ze wat andijvieblaadjes met haar handen in kleine stukjes, ze pakt een pitabroodje en een bakje met olijfolie. Dan stopt ze wat rauwe andijvie in de pita, ze doopt die in de olijfolie en zegt: ‘Gezonder en lekkerder eten bestaat niet. Dit is goed tegen een te hoog cholesterol. Het hoeft allemaal niet zo gecompliceerd te zijn.’

Vervolgens vullen we twee uur lang onder andere courgettes met rijst en heerlijke kruiden. We maken deeg dat we vullen met

fijngesneden verse munt en later op een grote plaat bakken. En we maken een aantal heerlijke salades. Steeds weer gebruikt ze *baharat*, een kruidenmengsel. ‘Iedere Druzenhuishouding heeft zijn eigen baharat, we maken het allemaal anders.’

Terwijl Nahida me meeneemt op een culinaire reis, vertelt ze over haar volk: ‘De Druzen zijn een minderheidsgroepering in Israël. Onze mannen dienen in het leger, omdat Druzen altijd loyaal zijn aan het land waar ze wonen.’

Praten over onze religie doen we zelden. Onze godsdienst is een mysterie voor de buitenwereld en dat houden we zorgvuldig in stand. Dat komt omdat we ons altijd hebben moeten verdedigen tegen vervolging door Moslims en Christenen die ons als ongelovigen beschouwden.

Roken, alcohol en het eten van varkensvlees is bij ons verboden. Ons geloof heeft iets ondoorgrondelijks. Alleen mannen en vrouwen die de geheime code van het geloof hebben, behoren tot de zogenaamde religieuze raad, *Ajaweed*, en kunnen het gebedshuis, de *hilwe*, bezoeken. Daar wordt gebeden en gestudeerd. Wij gaan ervan uit dat bij het ontstaan van de leer eenieder die Druzisch wilde worden hiervoor heeft getekend. Die papieren bevinden zich op een geheime plek.

Druzen geloven in reïncarnatie en de ziel is eeuwig. Volgens die denkwijze leven de ondertekenaars van toen nog steeds, alleen in andere lichamen. De Ajaweed houdt er een sobere levensstijl op na en is wars van alles wat met materialisme te maken heeft. Onze gebedshuizen zijn bescheiden, geen grote gebouwen zoals kerken en moskeeën. Omdat we nooit willen opvallen. Ook wij, de vrouwen, worden aangemoedigd tot de Ajaweed toe te treden.’

Als ik uren later naar huis rijd, met een te goed gevulde maag, en een lijst met uitleg van de gemaakte gerechten, denk ik: veel te veel gegeten, maar ik hoef morgen niet op dieet, want het was allemaal heerlijk gezond

WAAR IS DE LOODGIETER?

De opening was op vrijdagavond, maar dan had ik al een afspraak staan. ‘Ben je misschien op zaterdag open?’ vroeg ik. Vanaf half elf was ik van harte welkom.

Ik ontving een uitnodiging voor de opening van een expositie van de plaatselijke kunstenaar uit een van de omliggende Arabische dorpen. Ik heb zijn atelier eerder bezocht, maar altijd met iemand die de weg wist. Zoals ik al eerder schreef, kennen de Arabische dorpen geen straatnamen. Na wat heen en weer appen, zou ik met zijn duidelijke instructies de galerie moeten vinden.

De expositie bleek niet in zijn eigen galerie te zijn, maar in die van het dorp. Het was wat zoeken, vragen, mopperen en weer vragen – de weg uitleggen, is hier een moeilijk iets – maar toen vond ik de plek.

Het was inmiddels ruim na elfen. Door mijn Nederlandse inslag voelde dat niet prettig, ik houd er niet van om te laat te komen, maar in het Midden-Oosten is tijd minder belangrijk. De deur van de galerie was open, de ruimte bleek op de eerste etage. Ik nam de trap. Het licht was overal aan, maar er was niemand te bekennen. Ook mijn vriend, de kunstenaar, zag ik nergens. Na wat speurwerk vond ik hem achterin, bij de toiletten. Er was iets met de riolering. Of ik mijzelf even wilde vermaken, hij zou zo bij me zijn. De loodgieter was in aantocht. De vijf minuten werden een half uur.

Blij met de tijd voor mezelf, maakte ik een tour langs de schilderijen. Een combinatie van Arabische en Westerse cultuurinvloeden met veel kleuren en symbolen. Het sprak me aan.

Na een half uur zag ik hem vluchtig langs schieten. ‘Nog tien minuten. Ben zo bij je. Ik moet even weg.’ Waar hij naartoe moest, liet hij me niet weten.

Het voelde als een overval, plotseling een tijdelijke galeriehouder te zijn. Ik schilder zelf ook, dus ik weet er wel wat van, maar toch. Een uur later, ik had inmiddels wat thee voor mezelf gezet op een gasstelletje dat in een hoek stond, hoorde ik gestommel op de trap. Het was een oude man die Arabisch sprak met een tikkeltje Ivriet. Met handen, voeten en gebaren legde ik hem de situatie uit en maakte ik hem duidelijk dat hij het even met mij moest doen.

Hij vertelde me dat hij in het pand naast de galerie woonde en iedere expositie bezocht. Uit de emotie in zijn praten, merkte ik dat hij van kunst genoot. Hij leek er ook verstand van te hebben, tenminste dat concludeerde ik uit zijn gepassioneerde betoog. Ik liep met hem mee van het ene naar het andere schilderij, knikte steeds instemmend, en kon alleen maar denken: zo zou ik het nou nooit bekeken hebben.

Toen hoorde ik weer gestommel op de trap. Laat het mijn kunstenaar zijn, smeekte ik in gedachten. Het was een tweede bezoeker. Een man van een jaar of zestig die wat nors voor zich uitkeek en gelijk aan een tour langs de schilderijen begon.

Op mijn vraag of hij een kopje thee wilde – het is bij Arabieren gebruikelijk om koffie te schenken, maar het maken daarvan is een kunst die ik niet beheers – maakte hij een wat brommerig en afwijzend geluid. De buurman had wel trek, die had dorst van al het praten en hij bleek nog lang niet klaar.

Weer een uur verder. Inmiddels was het weer rustig in ‘mijn’ galerie. De twee mannen waren verdwenen en ik was alleen. Door de open ramen hoorde ik de drukte van het dorp. Een telefoontje. Mijn kunstenaar. ‘Nog vijf minuten, ik ben er bijna.’

Die vijf minuten bleken er veertig te zijn. Op zijn vraag of ik een rondleiding wilde, zei ik assertief: ‘Nee, dank je, ik heb nog een afspraak, maar ik beloof je dat ik snel weer terugkom.’ Of zijn riolering ooit is gemaakt? Ik heb geen idee

HOOFDSTUK 10

OVER TREFFENDE GRENZEN

מֵעֵבֶר לַעֲבוֹת מְשֻׁפָּרִים
MEE'VER LEG-VOLOT MESHUPARIM

تعبير عن حدود متحسنة
TAABIR AN HODOED MOTHASENA

*het nemen van
een stap
over
je eigen grens*

Door de jaren heen is me met enige regelmaat gezegd: 'Jouw verhalen zijn mooi, maar jij schrijft altijd alleen maar over goed nieuws. Zijn de verhalen die je schrijft wel waar?' Behalve dat het een absurde veronderstelling is, heb ik me altijd afgevraagd of deze vraag ook gesteld wordt aan journalisten die negatief schrijven over Israël en de regio.

*Door het schrijven van dit boek ben ik genuanceerder gaan denken en schrijven. Het heeft me geleerd dat niets hier in de regio dezelfde tint heeft. Geel is niet alleen geel, blauw niet alleen blauw en grijs niet zo-
maar grijs. Ik ben over mijn eigen grens heen gestapt.*

VROUWELIJKE KRACHT

‘Ik ben een kolonist. Omdat ik Joods ben en op de Westelijke Jordaanoever woon, plaatst me dat in het kamp van de “rechtervleugel”. Zo’n label wil ik niet.’

Zo’n acht jaar geleden verhuisde Leora Hadar met haar man en vier kinderen naar een nederzetting op de Westelijke Jordaanoever. Ze groeide op in Haifa, in een religieuze zionistische familie.

‘Tijdens mijn jeugd woonden we, vanwege het werk van mijn vader, een paar jaar in de Verenigde Staten en in Canada, maar het grootste gedeelte van mijn leven ben ik opgegroeid in Israël. Ik ben opgevoed in een Engelsprekend gezin en kwam al jong in contact met vele verschillende culturen en achtergronden. Na mijn legerdienst reisde ik, zoals veel jonge Israëli’s, de wereld rond om andere culturen, muziek en kunst te ontdekken. Daar ben ik ook mee opgegroeid in Haifa, een gemengde stad waar Joden en Arabieren samenwonen, en ik was altijd nieuwsgierig naar die ander. Ik heb Arabieren pas echt leren kennen toen ik aan de universiteit ging studeren.

Nu woon ik in een nederzetting in Samaria, een gemengde gemeenschap van religieuze en seculiere Joden, op vijf minuten lopen van een Palestijns dorp. We gaan vriendelijk met elkaar om, maar ontmoeten elkaar niet echt. Onze dorpen zijn van elkaar gescheiden, met borden op de grens naar het Israëliësch gebied: “Verboden te betreden, gevaarlijk.” Toch werken er nogal wat Palestijnen in onze nederzettingen. Ze zorgen voor het water, de elektriciteit en nog veel meer. Een van hen werkt al meer dan dertig jaar in ons dorp.

Als jonge moeder begon ik na te denken over de moeders in deze Palestijnse dorpen. Mijn burens, niet mijn vijanden. Wie zijn zij? Hoe

leven zij? Wat is hun cultuur? Welke liedjes zingen ze als hun kinderen in slaap vallen? Ze moeten dezelfde gevoelens hebben, dezelfde zorgen. Het zou fijn zijn om samen te komen en met elkaar te praten, als vrouwen, als moeders. Ik wist dat het al in Israël gebeurde, in steden als Jeruzalem en Jaffa. Maar het gebeurt niet waar ik nu woon. Ik droomde dat ik ze kon uitleggen dat ik niet de baas over ze wil spelen. Dat we allebei in een land leven dat voor ons beiden zo belangrijk is. Dat we er allebei mee verbonden zijn. Maar ik wist niet hoe ik het moest doen.

Ik maakte kennis met Women Wage Peace, een organisatie van vrouwen uit het hele politieke spectrum, verenigd in de wens om tot een wederzijds bindend niet-gewelddadig akkoord tussen Israël's en Palestijnen te komen. De organisatie werd in 2014 opgericht door moeders van soldaten om een eerbaar vredesakkoord te bewerkstelligen voor beide partijen, Israël's en Palestijnen. De organisatie pleit bovendien voor meer vrouwen aan de onderhandelingstafel.

Ik sloot me bij hen aan en raakte betrokken bij een aantal van hun bezigheden, zoals bij de afdeling waar vrouwen met allerlei verschillende achtergronden elkaar ontmoeten en met elkaar praten. Zo kwam ik in contact met Palestijnse vrouwen, voornamelijk uit de grote Palestijnse steden, zoals Ramallah, Nablus en Jenin. Tijdens bijeenkomsten ben ik het niet altijd eens met de Palestijnse vrouwen, ook niet altijd met de Israëli's, maar ik behandel iedereen met respect. We praten over onze angsten, onze behoeften, ons leven als dochters, vrouwen en moeders.

Helaas komen de Palestijnse vrouwen die bij ons in de buurt wonen niet. Zij zijn nog steeds te bang. Sommige van deze vrouwen werken wel in Joodse dorpen als schoonmaakster. Hun mannen laten dat toe omdat het werk is. Maar meer mogen ze niet. De taal is ook een barrière, veel van hen spreken geen Ivriet of Engels. Helaas is mijn Arabisch nog niet goed genoeg, maar ik ben het aan het leren.

Women Wage Peace is een organisatie voor vrouwen. Waarom alleen vrouwen? Omdat zij andere kwaliteiten en een andere instelling hebben dan mannen. Niet beter, maar anders. Inmiddels hebben zich wel een aantal mannen bij ons aangesloten, maar zij zijn in de minderheid. De afgelopen zeventig jaar zijn er aan beide zijden nauwelijks vrouwen op politiek gebied betrokken geweest, en ook

nu zijn er nog steeds weinig vrouwen op het politieke podium. Het wordt tijd dat we buiten de gebaande paden gaan denken en dat we een stem krijgen, zodat we mee kunnen praten in het vredesproces.

Ons belangrijkste doel is het bereiken van een vreedzame, gelukkige overeenkomst voor alle partijen. We tekenen geen grenzen of kaarten. Een van de uitdagingen is duidelijk te maken dat we geen partij kiezen. We zeggen niet wat de oplossing zou moeten zijn. We willen alleen dat elke vrouw in Israël zich bij ons voegt; orthodox, liberaal, links- of rechtsdenkend. In de beweging proberen we de tweedeling van 'links wil vrede' en 'rechts wil veiligheid' te doorbreken en te laten zien dat de realiteit veel complexer is dan dat. Het gaat over vrede met onze burens, binnen onze eigen gemeenschap en niet te vergeten in onszelf.

De situatie is niet makkelijk, ik ben niet naïef. Maar ik denk dat alles beter is dan de situatie waarin we ons nu bevinden. Ik wil niet verhuizen en mijn Palestijnse buurvrouw ook niet. We moeten een manier vinden om te blijven waar we zijn en in vrede met elkaar te leven. Alleen als we leren wat belangrijk is voor de ander kunnen we oplossingen creëren.

Ik ben een therapeut die werkt met woorden, poëzie en boeken. Door de jaren heen heb ik geleerd hoe belangrijk woorden zijn. Misschien gaat het grootste deel van de conflicten wel over elkaar niet op de juiste manier zien.'

Ik had vele malen gehoord over Women Wage Peace, maar wilde me niet aansluiten bij een politieke organisatie. Op een afstand keek ik toe. Zelfs toen iemand me zei dat het verhaal van deze bijzondere organisatie in mijn boek hoorde, wilde ik het niet horen. Nu realiseer ik me hoe gekleurd mijn gedachten hierover waren. Demonstraties associeer ik met politiek en geweld. Het zorgde dat ik me afsloot in dit geval voor een organisatie die zorgt voor kleine en grotere landverschuivingen.

LEER ELKAARS TAAL

‘De meeste Arabische mannen spreken Ivriet, de vrouwen niet, tenzij ze gestudeerd hebben. Jarenlang was ik anti-alles wat met Palestijnen en Arabieren te maken had. Door de vele aanslagen raakte ik steeds meer vervuld van haat. Toch had ik altijd goed contact met verschillende Arabische kennissen. Communicatie en elkaar leren begrijpen werden steeds belangrijker voor me. Daarom ben ik een cursus Arabisch gaan volgen, maar door persoonlijke omstandigheden in die tijd moest ik daar helaas mee stoppen.’

De Joodse Rachel Hirschhaut komt oorspronkelijk uit Nederland, maar ze woont nu in Jeruzalem. Ze heeft Arabische les, omdat ze het belangrijk vindt met haar Arabische burens te kunnen communiceren.

‘Vorig jaar zag ik op Facebook een oproep voor vrouwen om Arabisch te leren via een organisatie die Israëliische en Palestijnse vrouwen door middel van het maken van uitstapjes dichterbij elkaar brengt. Ik meldde me aan. Ik leer nu een keer in de week twee uur Arabisch terwijl we een tour maken. Onlangs waren we in Jaffa, waar we in het Arabisch, Ivriet en Engels een rondleiding kregen. We bezochten er een gemengde crèche en peuterschool voor Israëliische en Palestijnse kinderen. We maakten een boottocht, hadden een heerlijke lunch, we zongen en dansten. Wat mij betreft is dit dé manier om elkaar beter te leren kennen.

Mijn Arabisch wordt steeds beter. Ik laat geen kans voorbij gaan om het in de praktijk te brengen. Het zorgt bij de ander vaak voor

een grote glimlach en er is direct een connectie. Het elkaar verstaan is de basis voor een toekomst samen.

Onlangs moest ik iets kopen in de apotheek en werd ik geholpen door een Arabische vrouw. Ik vertelde haar dat ik haar taal leer. Ze glimlachte en vroeg me waarom ik dat nodig vond. Ik zei: “Jij spreekt toch ook mijn taal? Dan moet ik toch ook de jouwe spreken?” Dat ik op deze simpele manier dichter bij onze Arabische medebewoners kom, voelt fijn en ik zie het als een overwinning op mezelf.’

*eenieder in mijn boek
gelooft in een ochtendgloren
zonder de avond te laten
vallen.*

AANGEPAST

'Ik was net zeventien jaar, de eerste van mijn familie die in een vliegtuig stapte, op weg naar een onbekend land waar ik niemand kende,' vertelde me de oud-Nederlandse Elia de Jong. Ze komt uit een streng gereformeerd gezin. In 1998, na haar eindexamen, verbleef ze voor een speciaal vrijwilligersprogramma een maand in Israël. Ook de Nederlands-Joodse Gabriel deed mee aan dit programma. Zo ontmoetten ze elkaar, het klikte en ze werden verliefd. Terug in Nederland bleek de liefde echt te zijn.

'Ik werd zwanger. Nadat onze baby was geboren, nam mijn moeder een groot deel van de zorg op zich, terwijl ik studeerde en mijn bachelor haalde. Zodra ik afgestudeerd was, kon Gabriel niet meer wachten, hij wilde zo graag in Israël wonen, hij heeft een gedeelte van zijn jeugd daar doorgebracht. We besloten in Peki'in te gaan wonen. Een dorp van Joden, Druzen en Arabieren, in het noorden van het land. Het was een bewuste keuze. Ik kende Israël vooral van het conflict. Ik wilde mijn kinderen laten opgroeien in een wereld waarin ze respect voor iedereen hadden en geen verschil zagen tussen Joden en Arabieren.

Wij werden met open armen ontvangen: Gabriel kreeg klusjes aangeboden zodat we een beetje inkomsten hadden, de vrouwen leerden mij pita's bakken en salades maken. Veel kon ik niet met ze communiceren, want zowel hun als mijn Ivriet was gammel en Engels spraken ze al helemaal niet. Ons zoontje was de grote verbindingsfactor: ze trokken hem uit mijn armen en verzorgden hem alsof hij hun eigen kind was. Ik miste mijn familie en hun praktische hulp. Deze Arabische vrouwen namen een deel daarvan over zonder dat ik erom hoefde te vragen.

Ik kende Israël alleen uit de Bijbel en van die ene maand dat ik er vrijwilliger was geweest. Toch voelde het gelijk als thuis, alsof ik mijn plek had gevonden. Onze zoon ging naar een Arabische crèche. Ook daar waren de warmte en vriendschap hartverwarmend. Elkaar begrijpen lukte met handen en voeten.

Op de verjaardagen van de kinderen kwamen de Arabische buren cadeautjes brengen. De dorpsoudste, een sjeik, was onze benedenbuurman. Een orthodoxe man, analfabeet, in traditionele kleding. Zijn vrouw zat altijd gehurkt op de grond. Hij nam ons onder zijn hoede en noemde Gabriel zijn zesde zoon. Hij had vijf zonen, zijn twee dochters telde hij nooit mee. Onze kinderen schonk hij, net als zijn eigen kleinkinderen, voor hun verjaardag altijd wat geld. Als er een Joodse feestdag was, zorgde hij dat we iets extra lekkers te eten kregen. Bij iedere familiegebeurtenis werden we uitgenodigd. En ook bij grote aangelegenheden zoals de jaarlijkse olijvenpluk.

Pas achteraf besepte ik hoe bijzonder het was dat hij ons in zijn leven opnam. En door hem, omdat hij de sjeik was, accepteerde iedereen ons. Door deze mensen groeide mijn liefde voor Israël: ik mocht zijn wie ik was, ik werd volledig geaccepteerd.

In die tijd kwam ik steeds meer in conflict met mijn eigen identiteit. In Israël is je religieuze achtergrond belangrijk. Op een dag hoorde ik een meisje over onze zoon zeggen: “Dat jongetje is niet Joods.” Ik wilde het mijn kinderen niet aandoen dat ze nergens bij hoorden. Ik besloot Joods te worden, een proces van veel leren; we besloten dat samen te doen, zodat mijn man mij tot steun kon zijn. Nu ben ik Joods en zijn mijn kinderen dat ook.

We wonen inmiddels alweer vele jaren in Shaket, dat “bezet gebied” wordt genoemd. Het wonen is hier betaalbaar, in het noorden is het duurder.

Mijn Nederlandse vrienden noemen me een kolonist, want dat horen ze in de media. We wonen tussen en met de Palestijnen. Wij onderdrukken hen niet, en zij hebben geen hekel aan ons. We wonen met en naast elkaar.

Ik fiets rond en neem mijn kinderen mee naar de Palestijnse dorpen. Ik werk in de sociale zorg. Ik heb Palestijnse collega's en had ook een Palestijnse baas. Mijn tandarts is een religieuze Moslim. We praten weleens over politiek, maar nooit diepgaand. Dat hoeft

ook niet. Hij is in de loop van de jaren steeds religieuzer geworden, maar dat heeft geen invloed op onze verstandhouding. Als ik een afspraak heb met hem, pas ik mijn kleding aan. Ik ga niet in een korte broek. Hij spreekt vaak over Polen waar hij gestudeerd heeft en over Jordanië waar zijn overgrootvader is geboren. Hij is blij en tevreden Israëli te zijn, trots vertelt hij dat zijn zoontjes de besten op school zijn en goed Ivriet spreken, dat zal hun carrièrekansen doen vergroten, weet hij.

We gaan hier, anders dan de media doen geloven, goed met elkaar om. Het is niet altijd makkelijk. Als ouders hebben we er hard aan moeten werken om te voorkomen dat onze kinderen anti-Palestijns gingen denken. Ze horen over aanslagen en krijgen moeilijke verhalen over oorlogen verteld door ouders en grootouders van hun vriendjes. Het zijn families die hier al generaties lang wonen en alle conflicten hebben meegemaakt. Het is voor hen moeilijk om altijd positief te blijven denken en dat begrijp ik.

Ik was ooit eens aan het joggen, toen een Palestijnse geitenhoeder achter me aan kwam om me te waarschuwen dat het gevaarlijk is om er als vrouw alleen op uit te gaan. Ik kon hem geruststellen door te zeggen dat ik dat al jaren deed en niet bang was. Inmiddels zijn we vrienden. Hij brengt mij geitenkaas, ik geef hem stroopwafels uit Nederland.

Onze zoon zit nu in het leger. Ik ben tegen agressie, tegen het leger, maar het is helaas onderdeel van het land. Toen hij in dienst ging, kwamen onze Palestijnse burens een cadeautje voor hem brengen. Wat een mooi gebaar.

Ik heb sinds ik hier woon veel geleerd. Een van de belangrijkste levenslessen leerde ik toen we hier net waren, het was tijdens de Tweede Libanonoorlog. We woonden toen nog in Peki'in en hadden twee jonge kinderen. Ik sprak al een beetje Ivriet. Onze televisie kon door middel van een ijzerdraadbevestiging twee televisiezenders ontvangen, zo konden we de oorlog een beetje volgen.

In het dorp waren geen schuilkelders, het gemeentebestuur had dat geld aan andere zaken uitgegeven. Vanaf het balkon of de tuin zagen we de raketten neerkomen. Er viel een raket op het huis van de ouders van een vrouw die de volgende dag zou gaan trouwen.

Haar oom kwam daarbij om. Toch ging het trouwfeest gewoon door, op de ruïne van het huis.

‘Waarom?’ vroeg ik de bruid. ‘Hoe kun je na zoiets feestvieren?’

Haar antwoord was: ‘Omdat je niets aan een situatie kunt veranderen. Geef je over aan het moment, wees rustig, want het meeste heb je niet in de hand.’

‘Oorlog is een verschrikkelijk iets. Hij verwoest het mooiste dat we hebben gekregen: het leven.’

Bat-Chen

Uit: Het lied van Bat-Chen

Bij Adiva en haar man is het altijd druk, altijd gezellig en er is altijd eten en drinken te over, een zoete inval. Het maakt niet uit hoeveel gasten er zijn, er komt een moment dat ze een seintje krijgt van haar man. Stil en bijna onopvallend, maar ik herken het inmiddels. Er moet wat te eten en te drinken komen. Zij staat dan braaf op en gaat aan de slag.

Al jaren zijn we vriendinnen, de Arabische Adiva en ik. Ik denk dat ze veel jonger is dan ik, maar ik weet het niet zeker. Ze kleedt zich traditioneel en heeft altijd haar hoofd bedekt. Twee van haar drie kinderen zijn het huis uit en hebben inmiddels eigen families. Met aanhang en kleinkinderen komen ze nu vaker bij hun ouders dan voorheen.

Ik mag haar nooit helpen, ze wil het allemaal zelf doen. Ze maakt eerst iets kouds te drinken en vult een schaal met gesneden fruit en groente. Na zo'n drie kwartier volgt het volgende seintje. Dan maakt ze koffie of thee met wat zoets of noten. Dit gaat al jaren zo. Als ik rond etenstijd kom, eet ik mee. Ook dan zijn er weer die stille wenken, waarop zij omhoogschiet om iets te doen.

Ik krijg nooit het idee dat Adiva de seintjes vervelend vindt, zij en haar man lijken gelukkig samen. Het is een superlief stel.

Afgelopen week was ik er weer. Haar dochter was net bevallen, ze lag nog in het ziekenhuis, maar ik wilde opa en oma feliciteren. Zoals gebruikelijk was daar de omhelzing en het 'even samen zitten'. En toen gebeurde het. Adiva's man gaf een seintje waarop ze naar de keuken liep. Maar na vijf minuten, ze was net begonnen allerlei lekkers uit de ijskast te halen, hoorde ik haar in het Arabisch iets zeggen. Ik maakte uit haar bewegingen op dat ze dit keer geen zin had om het klaar te maken.

Ze deed ook haar schort uit. Hij stond op en nam het, tot mijn grote verbazing, van haar over. Adiva kwam bij me zitten en

keek me aan, met een intens tevreden blik. Ik glimlachte terug. Een paar minuten later stond er een grote bak met lekkernijen op tafel en zaten we aan de thee.

Ik zal het haar nooit zeggen, want je mag niet tussen echtelieden komen, maar wat was ik trots op haar. Binnen de mogelijkheden die haar cultuur haar geeft, is Adiva voor zichzelf opgekomen. Bij het weggaan, gaf ik haar een extra knuffel.

BOEZEMVRIENDINNEN

Over een onmogelijke mogelijke vriendschap.

Yara Amayra en Noa Gur Golan. Jong en vastbesloten om de realiteit waarin ze leven te veranderen. Net zoals Leora van het verhaal op pagina 245 en verder zijn Yara en Noa actief bij Women Wage Peace.

Yara is een Palestijnse inwonster van de Westelijke Jordaanoever. Ze mag Israël niet binnenkomen zonder een officiële vergunning.

Ze deed na haar middelbare schooltijd een uitwisselingsprogramma in de Verenigde Staten. Toen ze op een dag van de ene staat naar de andere moest reizen en besepte dat er geen militaire grenspost was om haar te controleren, realiseerde ze zich dat de situatie waarin ze leefde op de Westelijke Jordaanoever niet normaal was. ‘Het was een keerpunt in mijn leven. Want waar ik woon, kunnen we ons nooit vrij bewegen. Niet alleen als we de Westelijke Jordaanoever verlaten, worden we gecontroleerd, maar ook als we ons verplaatsen tussen Palestijnse steden en Israëliësch gebied.’

Ook Noa, een Joodse Israëli uit Tel Aviv, ondervond een ommekeer toen ze in het buitenland ging studeren. In Italië, op een internationale universiteit, ontmoette ze voor het eerst Palestijnse jongeren.

‘In Israël was ik ze nooit tegengekomen. Plotseling realiseerde ik me hoe raar dat was. We wonen zo dicht bij elkaar. Ik was nieuwsgierig naar hun verhalen en hun leven, ging vragen stellen en leerde meer over het Israëliësch-Palestijnse conflict, maar dan gezien vanuit hun perspectief. Ik wilde meehelpen, actief zijn in het vinden van oplossingen en sloot me aan bij Women Wage Peace.’

Mars

Na haar terugkeer in Israël, in 2016, werd Noa door de organisatie gevraagd om te spreken aan het eind van de March of Hope. Een mars die vertrok vanuit het noorden, vlak bij de Libanese grens, om twee weken later aan te komen vlak bij Jericho bij de Dode Zee, waar zowel Israëli's als Palestijnen mogen komen. De mars startte met een tiental vrouwen, en in elk dorp en elke stad waar werd gestopt om te overnachten, sloten meer en meer vrouwen zich aan. Aan het eind van de mars liepen er vijfduizend vrouwen mee.

Noa liet weten dat ze alleen wilde spreken als ze dat samen kon doen met een Palestijnse. 'Omdat het verhaal anders eenzijdig zou zijn.' Zo ontmoette ze Yara, die ook al betrokken was bij de organisatie. 'Onze eerste ontmoeting was via internet. Het klikte.' Het was het begin van een warme vriendschap.

Yara: 'Via internet maakten we samen de toespraak. Op de dag van de mars was het de eerste keer dat we elkaar in levenden lijve zagen. Een speciaal moment, ook omdat het zo'n bijzondere gebeurtenis was.'

In hun gezamenlijke toespraak tot duizenden aanwezigen riepen ze de menigte op om de situatie niet langer te zien als een 'conflict tussen naties', maar eerder als een 'conflict tussen mensen'.

Noa: 'Ik herinner me dat we op een gegeven moment de mars leidden, midden in de woestijn, met al die vrouwen achter ons. Het was geweldig, bizar en mooi. Een lange slang van vrouwen, allemaal gekleed in het wit.'

Obstakel

Ongeveer een jaar voordat Yara en Noa elkaar ontmoetten, besloot Noa haar dienstplicht te weigeren. 'Ik had morele bezwaren en wilde geen onderdeel zijn van een militaire organisatie.' Het weigeren om je dienstplicht te vervullen, is strafbaar in Israël. 'Ik zag het jarenlang als mijn plicht als Israëli iets terug te geven aan de samenleving. Het is het land waar ik geboren en getogen ben en waar ik woon. Het voelde alsof ik verraad pleegde. Mensen om me heen raakten overstuur toen ze hoorden dat ik een dienstweigeraar was. Het zette wel iets in beweging. Ik sprak er veel over. Ik denk dat ik

veel mensen om me heen bewuster heb gemaakt, dat niet alles vanzelfsprekend is in het leven.

Vanuit het leger werd geprobeerd mij te overtuigen me alsnog aan te sluiten. Naast het vechten, zijn er ook andere functies, zoals lesgeven en administratief werk. Het was een lang traject, maar ik bleef weigeren, omdat het in mijn ogen allemaal bijdraagt aan een instituut waar ik het niet mee eens ben.'

Noa kreeg vier maanden gevangenisstraf. Haar toespraak voor de March of Hope was toen al achter de rug en Yara en zij waren inmiddels vriendinnen. 'Het verblijf in de gevangenis was geen gemakkelijke periode, maar wel erg betekenisvol vanwege de andere meisjes die ik daar ontmoette. Ze hadden andere politieke opvattingen dan ik.'

Tijdens Noa's gevangenschap huilde Yara met haar mee. Nadat Noa uit de gevangenis werd vrijgelaten, konden ze elkaar eindelijk weer ontmoeten. Bij de muur die Israël scheidt van de Westelijke Jordaanoever omhelsden ze elkaar en ze schreven er met graffiti hun naam op: 'Noa & Yara.' Als een stil, luid en duidelijk protest

Hun speech

Noa:

'Zolang als ik me kan herinneren, zijn er herdenkingsdagen voor oorlogen in Israël. Al op de basisschool oefenden we wat te doen bij een raketalarm. In de zomer van 2014 was het de eerste keer dat ik dat echt meemaakte, tijdens een jongerenkamp, waar ik leidinggevende was. Een afschuwelijke herinnering. Het alarm ging af en ik moest de kinderen naar de schuilkelder leiden. Hun bange gezichten deden me beseffen met wat voor soort gevoelens en ervaringen kinderen in mijn land opgroeien.'

Yara:

'Ik ben opgegroeid met woorden als "oorlog", "dood", "bommen" en "explosies". De zomer van 2014 was pijnlijk. Ik was oud genoeg om te begrijpen wat er aan de hand was, ook al was ik ver weg van alles. Ik voelde de pijn om het verlies dat mensen leden. Ik voelde me hulpeloos en haatte het. Als ik ook maar

iets kan doen, ook maar ergens kan helpen, bij een gezin dat lijdt of de dood van een kind kan voorkomen, dan zal ik niet nalaten dat te doen.

Ik stel me een leven voor, een toekomst, in een vrij land. Een land waar ik in een auto stap en waar ik rijd zonder te worden tegengehouden bij militaire grensposten, zonder me onmenselijk en ongewenst te voelen. Ik stel me een land voor met een luchthaven waarvandaan ik direct vlieg, zonder eerst naar een ander land te moeten reizen om daar vervolgens op een vliegtuig te stappen. Ik wil wonen in een land met grenzen waar ik me gerespecteerd voel als ik die oversteek en waar niet iedere stap die ik zet, geïnspecteerd wordt.’

Noa:

‘We moeten de andere kant leren kennen. Om eerlijk te zijn, ik woonde zestien jaar in Israël zonder ooit persoonlijk contact te hebben gehad met een Israëliische Arabier of Palestijn. De enige indrukken die ik van hen had, kwamen uit de media.

Ik vind het absurd dat ik pas twee jaar geleden voor het eerst Palestijnen heb ontmoet, op een universiteit in Italië, een internationale school. Daar had ik mijn eerste interactie met jonge mensen uit Palestina, Jordanië en Egypte. Wij werden vrienden. Daar leerde ik dat je het verschil maakt, wanneer je je negatieve associaties vervangt, door met mensen te praten en persoonlijke verhalen aan te horen. Dan stop je over het conflict te denken als over een conflict tussen twee naties. De basis voor menselijke interacties.’

Yara:

‘Om een verandering te bewerkstelligen, moeten we proberen elkaar te begrijpen. Laat haat en vooroordelen los en luister naar elkaar. Praat met elkaar. Niet als Israëli’s, niet als Palestijnen, maar als mensen. Mensen die dezelfde behoeften delen, als dromers die dromen van een betere toekomst, over vrijheid en vrede. Als jonge mensen die willen bouwen en de wonden willen genezen die het conflict heeft veroorzaakt.

Wat is gebeurd is gebeurd, we kunnen niet teruggaan om het verleden te veranderen. Maar we kunnen wel zorgen voor een betere toekomst. Zoals Rick Warren zei: “We zijn producten uit

ons verleden, we kunnen het niet veranderen, maar we hoeven er geen gevangenen van te blijven.” We zijn onszelf een toekomst van vrede verschuldigd. We zijn dat verplicht aan degenen die stierven terwijl ze droomden over vrede.

Samen kunnen we elkaars wonden helen.

Samen kunnen we een einde maken aan dit langlopende conflict.’

Noa:

‘We moeten ons afvragen welke oorlogen en vormen van geweld echt onvermijdelijk zijn. Zoals ik het zie, maakt geweld ons bang. Het zorgt ervoor dat we blind en doof voor elkaar zijn. Het roept onmiddellijk antagonisme op en brengt ons steeds weer stappen terug. Vrede kan niet worden bereikt door middel van geweld. We moeten de bloedige neerwaartse spiraal doorbreken.

Het is mijn visie, maar ik geloof dat er van onderaf een echte verandering kan plaatsvinden. Van persoon tot persoon. We moeten elkaar proberen te begrijpen.

Zie onszelf in elkaars positie. We hoeven het niet met elkaar eens te zijn, maar we moeten één ding in gedachten houden.

We willen

allemaal hetzelfde: leven in vrijheid en vrede. Ik denk dat het onze verantwoordelijkheid en plicht is, dat we dit gaan eisen van de mensen achter deze bloedige spiraal. Alleen dan zal er verandering komen.’

Noa en Yara:

‘Eén persoon. Eén gebaar. Eén moment samen.’

DE OMHELZING

In de lange gangen van het ziekenhuis lopen ze hand in hand. De vrouw draagt een jurk die tot op de grond reikt en haar hoofd is bedekt met een zwarte doek. Het jongetje, ik schat hem een jaar of vijf, heeft een lange, te ruime broek aan met een T-shirt tot zijn knietjes. Ik vraag hun waarom ze hier zijn. Het jongetje kijkt me met nieuwsgierige, grote ogen aan. De vrouw gebaart dat ze me niet begrijpt.

De meeste mensen die ik hier tegenkom, spreken geen Ivriet of Engels. Daarom heb ik iemand bij me die voor me vertaalt, dat is fijn, want dat maakt het contact makkelijker.

Ik begrijp dat het jongetje en zijn moeder uit Gaza komen. Hij is een paar jaar geleden aan zijn hart geopereerd en moet regelmatig terugkomen voor controle.

De moeder en ik kijken elkaar aan. In haar mooie bruine ogen zie ik een voor mij totaal onbekende wereld. Gaza. Ik heb nog nooit iemand uit Gaza ontmoet. Voor mij staat Gaza gelijk aan dood, verderf en terrorisme. Met raketten die op Israël worden afgeschoten en de represailles vanuit Israël die daar dan weer op volgen. 'Officieel zijn we vijanden, maar dat voelt helemaal niet zo,' zeg ik en ik fluister snel mijn tolk toe: 'Wil je dit goed vertalen?'

Ik ben in het Wolfson Medical Center in Holon waar Save a Child's Heart (SACH), een Israëlische humanitaire organisatie, kinderen met hartproblemen begeleidt en opereert. Ze komen uit ontwikkelingsgebieden van over de hele wereld, ook uit Arabische landen, zoals Jordanië en Irak, en van de Westelijke Jordaanoever en Gaza.

De organisatie doet goed werk, maar niet alles gaat van een leien dakje. Naast het medische werk, zijn de mensen van SACH continu bezig met het aanvragen van visa voor de kinderen en hun familie-

leden. Vooral vanuit Gaza en de Westelijke Jordaanoever is dit een tijdrovende bezigheid.

Een team van kinderhartchirurgen, anesthesisten, fysiotherapeuten, verpleegkundigen en tolken zorgt ervoor dat het de kinderen en hun begeleiders, want ieder kind komt met een familielid, aan niets ontbreekt.

Vele vrijwilligers vervangen, als het nodig is, ook tijdelijk de familie. Zoals voor de driejarige Hamza uit Gaza. Samen met zijn moeder kwam hij naar Israël voor een levensreddende operatie. Na de ingreep, die voorspoedig verliep, moest zijn moeder plotseling voor korte tijd terug naar Gaza vanwege familieomstandigheden. Toen ze terug wilde naar Israël, naar haar zoontje, lukte dat niet. De grenzen waren gesloten vanwege de coronalockdown. Het team nam de taak van zijn moeder over en zorgde dat het hem aan niets ontbrak. Ze deden spelletjes met hem, bezochten hem regelmatig en zorgden dat hij dagelijks contact kon hebben met zijn familie via WhatsApp.

Zijn herstel verliep voorspoedig. Zodra de grenzen weer opengingen, werd hij herenigd met zijn ouders. Hij moet nog wel regelmatig op controle komen.

‘De veerkracht en positiviteit bij de kinderen en hun ouders, de onbevangingheid en de vriendschappen die ontstaan tussen mensen uit totaal verschillende culturen, laten je de mooiste kant van de wereld zien,’ vertelt de Nederlandse Emma Oostenbroek die stage liep in het ziekenhuis en meehielp in het Children’s Home, het opvanghuis voor de kinderen en hun familieleden. Als ze uit het ziekenhuis worden ontslagen, maar nog niet naar huis kunnen en nog moeten aansterken, worden ze hier opgevangen. ‘Ik studeerde geneeskunde in Amsterdam en had een maand vrij en het leek me een mooie kans om mij nuttig te maken en ervaring op te doen. Overdag liep ik mee met de artsen en in de avonden en weekenden hielp ik bij de zorg voor en de activiteiten van de kinderen. Vriendinnen vroegen me waarom ik niet lekker met vakantie was gegaan, maar deze ervaring overtreft alles.’

Terug naar mijn ontmoeting.

Ik pak de handen van de vrouw. 'Nee,' zegt ze, terwijl ze me recht in de ogen aankijkt en de gids haar woorden vertaalt. 'Wij zijn niet in oorlog met elkaar. Oorlog is van de mensen die boven ons staan, van de politiek. Jij en ik hebben daar niets mee te maken.' Vaak moet ik aan deze woorden denken en ze zijn de leidraad voor mijn boek geworden.

We omhelzen elkaar stevig en lang, beiden proberen we onze emoties in te houden. We praten nog wat samen. Dan moeten ze verder. Moeder en zoon. Hand in hand. Ik kijk ze na. Een te vluchtige ontmoeting

EEN PRACHTMENS

De Joodse Adar Weinreb ontmoette ik ooit via Facebook. Een bruggenbouwer, een man die daadwerkelijk doet en onderneemt, een man met verhalen.

Houden van

‘Stel je voor. Je loopt in een fancy wijk in Tel Aviv. Je ziet een bord staan met de tekst: “Ik ben een Arabier en ik houd van je. Omhels me als je ook van mij houdt.”

Dit is geen fabeltje, maar waargebeurd. Het bord was van mijn Arabische vriend Mahdi. Hij stond er geblinddoekt naast. Het is een experiment dat over de hele wereld door veel mensen is gedaan, maar er is geen betere plek dan Israël om het ook hier aan te gaan. De reacties waren hartverwarmend. Velen omhelsden Mahdi, bijna niemand twijfelde.

In Oost-Jeruzalem, in het Arabische gedeelte, heb ik dat experiment zelf uitgevoerd. Ik verwachtte niet hetzelfde resultaat als bij Mahdi. Tel Aviv en Oost-Jeruzalem zijn zo verschillend. Ook vond ik het een beetje griezelig. Maar ik vertrouwde erop dat het positief zou uitpakken.

Vrienden en familie raadden het me af. Het zou te gevaarlijk zijn, misschien zou ik zelfs wel worden neergestoken. Toch deed ik het. Daar stond ik. Ook met een bord. Ook geblinddoekt. “Ik ben een Jood en ik houd van je. Omhels me als je ook van mij houdt.”

Het werd een ervaring om nooit te vergeten. Ik werd omhelsd, omhelsd en omhelsd. Door jong en oud. Door Arabieren en Palestijnen. Het bevestigt een gevoel dat ik al langer heb: dat er in essentie geen conflict is tussen Israëli's en Palestijnen. Het conflict bestaat tussen extremisten en de rest van de wereld. Als we dat accepteren,

kunnen we samen vechten tegen het duistere, het donkere, dat ons nu uit elkaar drijft.

Aandacht

Onlangs maakte ik een nieuwe vriend. Zijn naam is Mohammed. Hij is lid van het Gaza-Parkourteam, een groep sportievelingen die de stad als een hindernisbaan beschouwt en al springend van dak tot dak, van balkon tot balkon, hun grenzen verlegt. Het gaat niet altijd goed. Vorige maand is hij van vijf verdiepingen hoog naar beneden gevallen en raakte hij zwaar gewond. Toen ik via vrienden hoorde dat Mohammed, ik kende hem toen nog niet, in een ziekenhuis in Tel Aviv werd behandeld, besloot ik hem te gaan bezoeken.

Waarom hem en niet al die andere zieke mensen? Het antwoord is simpel: het was niet alleen een daad van vriendelijkheid, het was ook een daad van eenheid en een hand reiken in vriendschap.

We voelen ons maar al te vaak hopeloos. We wanhopen omdat we zeggen onmogelijk iets te kunnen doen om vrede te brengen. We denken dat we klein en machteloos zijn. We beschuldigen steeds de ander, zoals bijvoorbeeld in het onderwijs, dat haat zou onderrichten. **Wat velen van ons niet beseffen, is dat wij zelf de vrede-stichters en de opvoeders van vandaag zijn.** Ieder van ons heeft een enorm potentieel om verandering teweeg te brengen en ideeën van vrede, mededogen en eenheid te verspreiden.

Neem het initiatief, hoe klein het ook is. Zoals ik heb gedaan met Mohammed door hem te bezoeken. Nu, meer dan ooit, is het tijd om naar binnen te kijken en onze eigen ware kracht als vrede-stichters te erkennen.'

Omhelzing

Ik woon in een regio die geplaagd wordt door onrust en conflicten en vraag me continu af: wat kan ik doen om vrede te brengen? Steeds meer besef ik dat er nog grote obstakels zijn. We weten nog te weinig van elkaar en moeten veel beter naar elkaar luisteren. Ik begon aan een reis op Facebook. Om mensen te ontmoeten uit het Midden-Oosten. Mijn doel was om mijn zogenaamde "vijand" te leren kennen. En omgekeerd wilde ik mijn "vijanden" uitnodigen om mij te ontmoeten.

Het was bijzonder en heeft tot prachtige ontmoetingen geleid met mensen vanuit het hele Midden-Oosten. Ik heb nu vrienden in Palestina, Egypte, Syrië, Pakistan en Tunesië. Allemaal mensen zoals ik, die vrede willen.

Een van mijn nieuwe maatjes is een vijftienjarige Syrische jongen die vlakbij het IS-gebied woont. Een wijze, bijzondere knul. De afgelopen maanden chatten we veel en ik beschouw hem als mijn nieuwe kleine broer. Hij maakte een tekening van ons beiden. De toekomst: hij en ik, in een hechte omhelzing

EPILOOG

Terwijl de zon langzaam wegzakt alsof-ie nooit meer terugkomt, de krekels zorgen voor een knetterend concert, een hond in de verte blaft voor aandacht en de wind besluit te gaan rusten voor de nacht, typ ik de laatste woorden.

Oorlog is van de mensen die boven ons staan, van de politiek. Jij en ik hebben daar niets mee te maken.

Wat is gebeurd is gebeurd, we kunnen niet teruggaan om het verleden te veranderen.

Ieder grassprietje in Israël is politiek geladen.

Ik leef als een minderheid in mijn eigen land en heb daaronder zeker geleden, maar ik ben er ook dankbaar voor, omdat ik hierdoor voorbij mijn eigen cultuur kon kijken, voorbij de dingen die ons verdelen.

Voor mij is de moordenaar van mijn zoon een terrorist, maar als ik vrede wens met de Palestijnen, dan moet ik elk besluit van welke Israëliëse regering dan ook accepteren om hem vrij te laten. Want in de ogen van zijn volk is hij een vrijheidsstrijder.

Regeringen ondertekenen overeenkomsten, mensen maken vrede. Echte vrede komt tot stand door gezamenlijke projecten zoals in de landbouw, hightech, sport en op andere gebieden van wederzijds belang en voordeel.

Voor mij is het land een mengelmoes van emoties en ontmoetingen met bekende onbekenden; hun verhaal en hun geschiedenis zijn de mijne.

In het palet van prachtige mensen zijn het juist de kleurschakeringen die onderdeel zijn van een fantastische, maar o zo complexe samenleving.

Over Grenzen...

Het manuscript is klaar. Zomaar, op een Israëliische warme, zwoele avond in september 2020. Ruim voor de deadline van de uitgever.

Het is moeilijk te geloven

Ik zou het fijn vinden om je reactie op mijn boek te ontvangen:
Joannenhom@bezeqint.net

WOORD VAN DANK

Een boek maak je niet alleen. Zeker niet een boek als dit. De eindeloze ontmoetingen, gesprekken, herinneringen en gebeurtenissen die ik de afgelopen jaren meemaakte, zijn de basis voor *Over Grenzen*. Het is onmogelijk iedereen te bedanken. Toch wil ik een aantal namen noemen.

Aggie Paul Toff. Door jou leerde ik een andere, voor mij nieuwe wereld kennen. De basis voor dit boek.

Aart de Bonte van KokBoekencentrum Uitgevers. Hoe vaak ik je ook lastigviel met vragen, gedachten, weer nieuwe ideeën en ‘kunnen we nog even bellen’, je bleef geduldig en stond overal open voor. Dank voor je vertrouwen en voor een fantastische samenwerking.

Ook heel veel dank aan Marije Kok en Jako van Gorsel van KokBoekencentrum Uitgevers. Wat zijn jullie, samen met Aart, een geweldig team.

Legien Kromkamp. Het ‘echte’ schrijven is ooit met jou begonnen. Dierbare lessen van een lieve vriendin.

Mijn neef Daniël ten Brink en zijn vrouw Emeke Spangenberg. Als Daniël Emekes naam niet had geopperd voor de eerste lay-out... Dank voor het echt altijd meedenken.

Channah Nihom, mijn lieve wijze nicht en grote steun. Je bent er altijd voor me.

Elchanan Blumenthal, *thanks for being there on this challenging journey of writing my book.*

Michiel Schrijver. Ontelbare dierbare uren gingen we samen door het manuscript.

Ook veel dank aan:

Robert Benninga, Lee Benson, Brenda van Dijk, Thera Coppens, Mieke Daniels-Waterman, Wim Hazeu, Gerrit Kievit, Rachel Hirschhaut, Nina Lodiers, Tobias Lodiers, Buma Inbar, Sophie Kay, Ruben Koe, Moshe Kon, Willem Molenaar, Ruth Moor, Frank van Oordt, Jeff Overste, Hilde Pach, Ruben Ridderhof, Betty Roseboom, Doubi Schwartz, Tsvika Shahak, Leeuwelijn Verwijst, Elly de Waard, Cornelia van der Weijden en Ingeborg Weser.

MEER INFORMATIE OVER ORGANISATIES EN MENSEN

In mijn boek noem ik een aantal organisaties en mensen. Als je daar meer informatie over wilt, vind je hier een begin.

Websites

Alnuhud.blogspot.com

Arava.org

Arik-peace.org

Bat-Chen Shahak: Batchen.co.il, The association for the commemoration of Bat-Chen Shahak (zl)

Beyondwords.org.il

Cfpeace.com

Chefs4peace.com

Cruyff-foundation.org

Dreamdoctors.org.il

Givat-haviva.nl

Handinhandk12.org

Holzerbooks.com

Interfaith-encounter.org

Mda-nederland.nl

Pathtopeacewall.com

Peaceplayers.org

Peres-center.org/en/the-organization

Roadtorecovery.org.il

Sarahtuttlesingerwrites.com, Sarah Tuttle-Singer, auteur van *Jerusalem, Drawn and Quartered: One Woman's Year in the Heart of the Christian, Muslim, Armenian, and Jewish Quarters of Old Jerusalem*: Skyhorse Publishing, 2018

Saveachildsheart.nl

Sodastream.nl

Tech2peace.com

Theparentscircle.com

Tsofen.org

Villagesgroup.wordpress.com

Voor het boeken van een tour: Leontinecohenpauka@gmail.com (hoofdstuk 9, 'Tour de Deux')

Womenwagepeace.org.il

LITERATUURLIJST

Amos Oz, *De laatste lezing. Hoe het verder moet met Israël*, vertaling: Hilde Pach. Amsterdam: De Bezige Bij, 2020.

Amos Oz, *Hoe genees je een fanaticus*, vertaling: Patty Adelaar. Amsterdam: De Bezige Bij, 2016.

André Diepenbroek, *Het lied van Bat-Chen*, vertaling gedichten: Nina en Pauwelijn Poortman, bewerking gedichten: Rien van den Berg en Helga Warmels. Capelle a/d IJssel: Uitgeverij Mes, 1998.

Children Write for Peace, Ma'anit: Givat Haviva, 2000.

Ibtisam Barakat, *Tasting the sky. A Palestinian childhood*. New York: MacMillan Publishing Group, 2007.

Ishmael Khaldi, *A Shepherd's Journey. The story of Israel's first Bedouin diplomat*. Khawalid: Ishamel Khaldi, 2010.

Sari Nusseibeh, *Once Upon a Country. A Palestinian Life*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007.

Yehuda Amichai, *The selected poetry*, New York: Harper & Row, 1986.